Magazin istoric

- *Moruzov și Menzies conduc serviciile secrete*
- *„Marea diversiune“ și Basarabia*

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Director – redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXX – nr. 3 (348)
martie 1996

Bucureşti, strada Ministerului, nr.2, parter – Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70109, Telefon: 222.38.50, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan (responsabil de număr)
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. – IMPRIMERIA „CORESI" – Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Vechea şi frumoasa Moldovă: Mihail Sadoveanu 2
Cum s-a negociat harta României Mari: Constantin I. Diamandi 3
Amiralul Ciciagov, „marea diversiune" şi Basarabia: Armand Goşu 11
În închisorile comuniste pentru Basarabia: Sergiu C. Roşca 16
Prima mare nebunie criminală a lui Stalin: Eva Ţuţui 19
20 martie – Ziua Francofoniei: T. Meleşcanu, M. Dinu, A. Magheru 22
În salonul de aur al contesei de Behague: C. Popişteanu, D. Matei 24
23 august - 2 septembrie 1944. Baza constituţională: D.V. Firoiu 25
S-a discutat la Montréal: Cristian Popişteanu, Dorin Matei 28
Nobilimi europene: Mihail Dimitrie Sturdza 29
Banca unităţii naţionale: Cristian Păunescu, Marian Ştefan 33
Un continuator al lui Miron Costin: D. Velciu 36
Români şi ruşi. Politică şi încuscriri: Paul Cernovodeanu 39
România. Aşa a început S.S.I.: Cristian Troncotă 45
Marea Britanie. S.I.S. la lucru: C. Popişteanu, D. Matei 51
Addenda la pantoful lui Hruşciov: Eugen Preda 57
În Bucureşti, acum 50 ani 58
Cu N. Iorga la Radio: Al. Lascarov-Moldovanu 62
René Descartes, savantul romantic: Florentina Dolghin 67
Procesul Socrate continuă: Florin Hera 69
Marina britanică de la Hastings la Utrecht: Niculae Koslinski 73
Femeia în lumea cavalerilor: Emmanuel Bourassin 77
Iubiri celebre. Carolina-Mathilda de Danemarca şi Johann-Friedrich Struensee 81
Istorie şi legendă în Sri Lanka 85
Catastrofa din Rue Royale 88
• **Cărţi sosite la redacţie** ... 18, 21, 27 • **Rebus istoric**... 91 • **Istoria şi şcoala** 92
• **Dialog cu cititorii** 94

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

MIHAIL SADOVEANU

Vechea și frumoasa Moldovă

Voievodul Cantemir, cărturar vestit, a scris demult o carte latinească, o serie de informații geografice, istorice și sociale, pentru curioșii veacului al 18-lea, cari ar fi vrut să știe ceva despre această sălbatică, depărtată și frământată țară.

Cartea lui Dumitrașcu Cantemir a oprit privirile și cercetările învățaților timpului și a fost rânduită în biblioteci. Pentru istoricii noștri noi, cari au explorat ca pe o Sahară trecutul nostru scris pe nisip și spulberat de vijelii, *Descrierea Moldovei* a lui Cantemir a fost o oază unde au poposit. Au putut vedea în ea ce a fost țara Moldovei acum două sute cincizeci de ani.

Au găsit în ea multe lucruri. Nu știu însă dacă au visat pe paginile cărții acesteia minunate; dacă trecutul s-a deșteptat printre rândurile seci de informații, dacă icoana vechii, frumoasei și nefericitei Moldove s-a ridicat în ei ca o amintire a veacurilor moarte.

Cartea aceasta, puțin citită și în aparență sarbedă, e pentru mine ca o grădină părintească veche și părăsită, în care umblu înfiorat. În fiecare ungher sufletul meu tresare.

O am totdeauna aproape. O deschid de multe ori la întâmplare și rămân neclintit, cufundat în lumea morților, în acel tainic „a fost odată", de unde nu se întoarce nimeni, ci numai umbrele visurilor noastre.

Văd Moldova cea veche din munți până-n Nistru și până-n limanurile mării, cu cetățile ei de piatră și satele albe presărate în lungul apelor. Lanuri, turme și prisăci – o țară ca o grădină înspre care râvnesc necontenit limbile prădalnice. Toate semințiile păroase și urâte au bântuit-o. Din zorii veacurilor, pământenii au avut de suferit necontenite izbiri.

Crai și împărați au întemeiat la hotarele ei vremelnice stăpâniri: ungurii și leșii, turcii și tătarii. „Cu toți aceștia, zicea Cantemir, au avut moldovenii multe valuri, în vremea când își apărau ei slobozenia lor..."

N-a fost neam mai lovit care să se apere cu o mai cumplită îndârjire.

Țara aceasta are un văzduh așa de senin, spune în altă parte Cantemir, încât se vede uneori în asfințit Ceahlăul tocmai de la Cetatea Albă. Vremea este așa cumpănită și apele și pădurile sunt așa împărțite, încât bielșugul se revarsă de pretutindeni. „Merele din Țara de Sus și mălaiul din Țara de Jos n-au coajă..." Mierea și laptele curg ca o sfântă mană pentru muieri și prunci și vinul chilimbariu spumează în cupe de lut pentru oșteni cu zale și plete... Livezile-s cât niște păduri. Iazurile se țin lanț. Vitele cresc fără număr în suhaturi...

Țara aceasta rar s-a bucurat deplin de bunurile ei. Pe pământul ei a curs atâta sânge și lacrimi, a fost atâta încălcare și atâta silă – încât privirile și cântecele urmașilor au rămas triste...

Stau așa aplecat asupra unei pagini unde găsesc scrise nume de cetăți: Chilia, Tighina, Soroca ori Hotin. Câtă călărime de răzeși și mazâli a roit în jurul lor, la Nistru!... Codreni și tigheceni s-au înfrățit cu oamenii din munte, sub steagul voievozilor. S-au bătut la vad de Oblucița, s-au bătut la Cetatea Albă, s-au bătut la Hotin și-n Podolia, de-au ajuns până la Premisla, s-au întors la apus în cheile munților, s-au bătut pretutindeni îndârjiți și nedomoliți ca niște zimbri...

Sfânt pământ al Moldovei, din munte la Nistru – oricât au cercat cei vicleni să te sfârtice, cei răi să-ți strice rânduielile, cei întunecați să ridice dușmănii, tu ești unul și nedespărțit, ca un uriaș mormânt, în care dorm părinții noștri...

(Fragment din prefața lui M. Sadoveanu la cartea sa *Orhei și Soroca. Note de drum,* publicată în 1921 la Chișinău)

Memorialistică diplomatică inedită

CUM S-A NEGOCIAT HARTA ROMÂNIEI MARI

Constantin I. Diamandi (2 decembrie 1868-16 septembrie 1931) a fost, fără nici o îndoială, una din cele mai reprezentative personalități ale diplomației românești din primele decenii ale secolului XX. Înzestrat cu însușiri remarcabile și absolut necesare diplomatului de marcă – inteligență vie, simț acut al observației, echilibru, tact și o bogată cultură – el a fost chemat să joace un rol din cele mai importante în multe din momentele cheie ale existenței statului român din anii primului război mondial. Amic personal al marelui bărbat de stat Ion I.C. Brătianu – cel care în funcția de șef al guvernului a prezidat opera de făurire a României Mari – C.I. Diamandi a îndeplinit misiuni dificile și delicate, aducând, atunci, dar și mai târziu, reale servicii țării sale, reprezentând-o cu cinste și demnitate în numeroase ocazii.

Născut la 2 decembrie 1868, după solide studii universitare, și-a început cariera diplomatică la 15 mai 1892, ca atașat de legație, pentru ca la 40 ani să fie înaintat la rangul de ministru plenipotențiar. Între 1910 și 1912, în această calitate a funcționat la Sofia, iar în 1913 la Roma. Fire extrem de sociabilă, cu relații în lumea politică și economico-financiară, dar și în cercurile intelectual-artistice, C.I. Diamandi a dovedit o înțelegere superioară a dinamicii raporturilor internaționale, mai ales a schimbărilor ce se pregăteau în Europa Centrală și de Sud-Est.

Desemnat ca titular al importantului post de la Petrograd în împrejurările în care politica externă românească făcea pași hotărâți pentru detașarea din corsetul alianței secrete cu Puterile Centrale, C.I. Diamandi a ajuns în capitala țarilor în februarie 1914. Aici – cum consemna el 15 ani mai târziu – „am asistat la cel mai extraordinar compendiu de istorie care se poate imagina: am cunoscut Imperiul rus înainte de război, imperiul în război, revoluția din martie 1917, revoluția bolșevică și chiar... închisoarea fortăreței «Sfinții Petru și Pavel»".

Fragmente din memoriile sale publicate în cunoscuta revistă franceză Revue des Deux Mondes **în anii 1927-1930, ne dezvăluie un participant activ, alături de șefi de state și de guverne, de diplomați încercați, la evenimente majore ale istoriei europene. Sunt pagini dintre cele mai valoroase ale memorialisticii diplomatice românești având în centrul atenției vizita țarului Nicolae II la Constanța (iunie 1914), întâlnirea și convorbirile Brătianu-Sazonov, ce au deschis drumul alianței cu Antanta, drama de conștiință trăită de regele Carol I, pe care diplomatul îl surprinde cu delicatețe și obiectivitate în ultimele clipe ale domniei sale, încheierea acordului diplomatic din 1 octombrie 1914 cu Rusia, dar și împrejurările în care a făcut cunoștință cu temuta temniță rusească, de unde a fost eliberat numai în urma gestului de solidaritate al corpului diplomatic străin din Petrograd etc.**

A fost un cunoscător profund al acelei lumi, reușind să informeze prompt guvernul din București și apoi din Iași despre starea de spirit a societății ruse și în legătură cu obiectivele politicii secrete, atât în timpul regimului țarist, cât și, mai apoi, în timpul guvernelor provizorii care au urmat abdicării țarului Nicolae II, până la expulzarea sa, în ianuarie 1918, de către puterea bolșevică.

Partea luată de el la negocierile Tratatului de alianță cu Rusia și celelalte puteri ale Antantei, semnat în cele din urmă la

CONSTANTIN I. DIAMANDI

4/17 august 1916, la București, este cu totul deosebită, alături de I.G. Duca, fiind colaboratorul direct al lui Ion I.C. Brătianu. Referindu-se, de pildă, la problemele divergente cu Rusia – Basarabia, statutul Dunării și cel al Strâmtorilor –, Diamandi oferă reflecții a căror valoare și actualitate sunt incontestabile. Deși „distincte în aparență", aceste probleme, sublinia el în 1928, „nu formează în realitate și nu au fost în istorie decât trei aspecte ale aceleiași probleme, constituind un tot: salvgardarea independenței economice a României și a Balcanilor împotriva «Drang nach Süden» a Rusiei. Ori o atingere adusă independenței economice a unei țări este prefața aservirii sale politice. Aceasta era maniera în care simțea România față de Rusia..."

În calitatea sa de al doilea delegat al României la Conferința de pace de la Paris în 1919, C.I. Diamandi a stăruit îndelung pentru lămurirea cercurilor politice aliate asupra poziției României și a rolului acesteia în restabilirea ordinii și păcii în centrul Europei, în condițiile ascensiunii forțelor bolșevice din Rusia și Ungaria. A insistat și a contribuit la hotărârea Aliaților de a susține acțiunea României de respingere a agresiunii Republicii ungare a sfaturilor, încheiată cu ocuparea Budapestei la 3-4 august 1919. Numit înalt comisar al guvernului român pentru regiunile temporar ocupate, C.I. Diamandi a dovedit tact și eficiență în relațiile sale cu comandamentul român și autoritățile ungare, grăbind procesul de normalizare a vieții economice și publice din țara vecină.

După încheierea misiunii sale în Ungaria, a revenit în țară, rămânând în continuare în aparatul Ministerului de externe, fiind delegat în anii următori la conferințe internaționale (Geneva și Haga – 1922, Lausanne – 1924) ce au dezbătut problemele Strâmtorilor și ale regimului navigației pe Marea Neagră, precum și alte probleme de interes european.

În perioada 1924-1930 a îndeplinit într-un mod remarcabil funcția de ministru plenipotențiar al României la Paris, negociind și semnând în 1926 Tratatul de alianță româno-francez. Activitatea sa a fost bine apreciată de cercurile cultural-politice din Franța, fiind declarat cetățean de onoare al orașului Toulouse și ales doctor honoris causa al universității din același oraș; a fost, de asemenea, membru al Academiei „Clemence Isaure". La 1 august 1930, a fost rechemat în țară și, poate un pic cam devreme, trecut la pensie. Un an mai târziu, însă, prietenii politici, personalități publice și numeroși țărani din Idrigi-Fălciu, îl conduceau îndurerați pe cel din urmă drum. Pierise pe neașteptate, lăsând în urmă numeroase regrete, dar mai ales o valoroasă operă închinată patriei sale.

Publicarea însemnărilor sale inedite **referitoare la tratativele care au condus la încheierea Tratatului de alianță cu Antanta din 1916 se dorește o contribuție la istoria diplomației române în anii primei conflagrații mondiale, dar și un început în reevaluarea și valorificarea unei moșteniri istorice de preț.**

Deși textul pe care îl publicăm poartă o amprentă ușor polemică, dorindu-se un răspuns la numeroasele atacuri pe care adversarii politici ai lui Ion I.C. Brătianu i le-au adus, justificat dar mai ales nejustificat, pentru modul în care guvernase țara în anii războiului, el reprezintă mărturia diplomatului implicat în evenimentele cruciale ce au avut ca finalitate desăvârșirea procesului de unitate națională și politică a poporului român, cu date și fapte ce vor reține nu doar atenția specialiștilor, ci și a publicului larg cititor.

Dumitru PREDA

România încheiase la 1 octombrie 1914 un tratat de neutralitate cu Rusia[1], care trebuia să fie ratificat de Londra şi Paris şi care a fost prima etapă a politicii românești în marele război.

Dar noi ne-am dat seama imediat, cum că, pentru a putea face unitatea națională, România nu putea să rămână pe acest tratat de neutralitate. Nu o dată ni s-a declarat în mod special, atât la Petrograd, cât şi în alte capitale, că țările care vor rămâne neutre, cu arma la picior, nu vor fi primite la conferința păcii şi nici nu vor avea dreptul să expună revendicările lor. Prin urmare, a crede că România putea să rămână neutră în acest conflict mondial, care în acelaşi timp punea chestiunea naționalităților, era pentru noi o siguranță că nu puteam obține integritatea țării noastre, fără a participa la război.

În ziua de 3 mai 1915 fusesem însărcinat de Ion [I.C.] Brătianu de a prezenta domnului Sazonov[2], la Petrograd, harta revendicărilor noastre. După cum am expus, într-un capitol precedent, chiar când am intrat în biroul domnului Sazo-

---

[1] La 18 septembrie/1 octombrie 1914 a fost încheiată o convenție româno-rusă (cunoscută şi sub numele de „Convenția Sazonov-Diamandi"), prin care Rusia se angaja să garanteze şi să apere integritatea teritorială a României, recunoscând, totodată, în schimbul neutralității binevoitoare a acesteia, drepturile legitime ale statului român de a se uni cu Transilvania şi celelalte teritorii românești aflate sub stăpânire austro-ungară, cu excepția Bucovinei. În declarațiile oficiale care au însoțit acest acord s-a stabilit că România putea să devină aliat al Antantei în momentul în care acest lucru ar fi fost posibil, moment pe care singură îl va alege. În prealabil, drepturile României asupra teritoriilor stăpânite de dubla monarhie şi condițiile colaborării militare urmau a fi recunoscute şi stabilite prin „tratate ferme". Această convenție, despre care Diamandi aprecia că „a avut avantajul considerabil de a orienta România spre împlinirea aspirațiilor sale naționale", a fost încheiată cu ştirea regelui Carol I.

[2] Serghei Dimitrievici Sazonov (1861-1927), ministru de externe al Rusiei (1910-1916). Memoriile sale, publicate la Paris în 1927, sub titlul *Les années fatales*, conțin numeroase referiri la România şi raporturile româno-ruse, în special în anii 1914-1916. „În 1914, Rusia avea nevoie de țara mea – scria Diamandi; Sazonov făcea din apropierea ruso-română unul din obiectivele politicii sale".

nov, [acesta] mi-a spus [că] acum când Italia a intrat în război[1] pretenţiunile României au scăzut.

Mi-am dat seama imediat că negocierile vor fi grele, nu mă aşteptam însă să fie atât de grele cum au fost şi care au durat mai bine de un an. Rusia şi Antanta şi-au închipuit că, de vreme ce obţinuse[ră] concursul Italiei, al României nu mai avea acelaşi preţ.

La întrevederea avută la 3 mai cu domnul Sazonov venisem cu harta revendicărilor noastre, însă el, de la început, mi-a prezentat o hartă, care, amănunt curios, data de la 1875 şi în care naţionalităţile dintre Tisa şi Prut, adică Transilvania, Banatul şi Bucovina, tocmai teritoriile care trebuiau să fie negociate de noi, erau însemnate cu culori şi culoarea dominantă, la prima vedere, era culoarea verde, reprezentând elementul slav. Nu m-am putut împiedeca să spun domnului Sazonov: harta aceasta are un aspect oribil prin culoarea verde şi daţi-mi voie să vă aduc o hartă mai la curent decât aceasta. Am înţeles de la prima convorbire cum că, dacă pentru Transilvania propriu-zis nu o să avem dificultăţi, în schimb vor fi dificultăţi mari pentru Bucovina şi pentru Banat, adică tocmai acele provincii din monarhia austro-ungară în care se găseau şi elemente slave printre elementul românesc.

Prima convorbire cu domnul Sazonov a fost amicală, însă a subliniat dificultăţile problemei care era de negociat. Dar am simţit, în acelaşi timp, şi alt lucru, pe care documentele publicate de Soviete[2] l-au arătat, adică mi s-a dat a înţelege că noi vom negocia direct cu Rusia şi să nu sperăm la sprijinul Aliaţilor pentru a susţine cauza noastră. Am spus că am simţit aceasta, şi documentele ulterioare au arătat mai precis, şi când am spus domnului Sazonov că noi nu putem transige asupra punctului principal al cererilor noastre, s-a interpretat imediat, atât de generalissimul armatei ruseşti Niculae Niculaevici[3], cum că România lansează un ultimatum şi că făcusem propunerea noastră sub forma unei somaţiuni. De fapt nu era un ultimatum şi nu era o somaţiune; dar în concepţiunea marilor puteri nu putea să [se] creadă că un stat mic, căruia îi cer[eau] cel mai mare sacrificiu, adică al sângelui şi a[l] intrării în război, poate să pună condiţiuni pentru intrarea sa în acţiune.

Vizita ţarului Nicolae II la Constanţa, în 1914, a fost interpretată de analiştii epocii ca un semn al desprinderii României din alianţa cu Puterile Centrale (în imagine, de la stânga la dreapta: principele moştenitor Ferdinand, ţarul Nicolae II şi regele Carol I)

Care era concepţiunea noastră când negociam condiţiunile, mai întâi teritoriale, a[le] intrării noastre în război?

Întâi mi-am dat seama că acest război, care fusese dezlănţuit prin politica Germaniei, adusese pe tapet pentru a fi rezolvate chestiunile naţionale.

În primul rând, Franţa avea de revendicat Alsacia şi Lorena; Italia – Dalmaţia şi Trentinul; Serbia, care fusese una din ţările cele dintâi invadate de Austria, avea şi ea revendicări pentru slavii care se găseau sub monarhia austro-ungară, deci se punea pe tapet chestiunea naţionalităţilor. România, care avea revendicări naţionale în Austro-Ungaria şi vis-à-vis de Rusia putea să fie absentă când se negocia şi se remania „harta

---

[1] După ce la 3 august 1914 Italia refuzase să se alăture Puterilor Centrale, ca urmare a inexistenţei clauzei „casus foederis" cuprinsă în tratatul Triplei Alianţe (la fel cum a procedat şi România), între guvernul de la Roma şi guvernele Antantei s-au desfăşurat intense negocieri pe durata a 9 luni de zile. Acestea s-au încheiat prin semnarea la Londra, la 26 aprilie 1915, a tratatului prin care puterile aliate au satisfăcut cererile Italiei, iar la 23 mai 1915, trupele italiene au declanşat operaţiile militare împotriva Austro-Ungariei. Abia la 28 august 1916, deci după 15 luni, Italia a declarat război Germaniei.

[2] Puterea sovietică, ce lansase faimoasele decrete privind încheierea unei păci fără anexiuni sau contribuţii, a publicat la scurt timp, mai întâi în oficiosul ei *Pravda*, importante documente privind diplomaţia secretă a fostului regim ţarist, în dorinţa de a demasca scopurile şi mijloacele „imperialiste" ale acestuia. Războiul fiind încă în desfăşurare, documentele au produs o puternică vâlvă în opinia publică internaţională. În diverse ţări din Occident, documentele au fost reproduse în presă şi în diverse volume, precum acela al lui Emile Laloy, *Les documents secrets des archives au Ministère des affaires étrangères de Russie*, Paris, 1919.

[3] Nikolai Nikolaevici Romanov (1856-1929), mare cneaz al Rusiei, fiu al unui frate al ţarului Alexandru II (1855-1881); generalissim al armatei ruse la începutul războiului până în august 1915, când a fost numit vice-rege al Caucazului.

Europei“ pe baza chestiunii naţionalităţilor? După părerea noastră nu, pentru că, după cum am spus mai sus, aveam mai mult decât indicaţiuni, aveam declaraţiuni cum că numai participanţii la război vor avea cuvântul lor de pronunţat la remanierea hărţii Europei.

În al doilea rând, un privilegiu ca acesta, al unui război mondial, ne făcea să credem că chestiunea unităţii naţionale a României trebuie rezolvată dintr-o dată şi nu în etape succesive. Cu alte cuvinte, exemplul Italiei, care a ajuns la unitatea naţională în etape succesive, era un exemplu care nu trebuia să fie iniţiat. Concepţiunea diplomaţiei române a lui Ion [I.C.] Brătianu a fost că trebuie să profităm de împrejurarea de acum pentru a rezolva dintr-o dată şi pentru totdeauna chestiunea naţională română în fruntariile ei etnice. Ori, Ion Brătianu avea o concepţie că fruntariile naturale, pe cât se poate, sunt acelea care hotărăsc şi apără mai bine interesele statului. Poate că această concepţie venea de la faptul că el, ca noi toţi, aveam concepţia de proprietate de pământ, că chestiunea hotarelor juca un foarte mare rol pentru proprietate, fie mare, fie mică. Nu este mai puţin adevărat că chestiunea hotarelor şi însemnătatea de fruntarii naturale, cât se poate prin râuri, era[u] pentru Ion Brătianu chezăşia că statul nostru, încadrat de fruntarii naturale, avea posibilitatea siguranţei şi a dezvoltării lui ulterioare.

Spuneam mai sus cum că România dorea să facă unitate naţională dintr-o dată şi că chestiunea naţionalităţilor a fost pusă prin faptul că erau puteri mari care aveau chestiuni naţionale, prin urmare înscrisese[ră] în tratatele lor chestiunea tuturor [puterilor] care aveau chestiuni naţionale, deci şi a noastră. S-a constatat în urmă cum că ideea principiului naţionalităţilor era un principiu care nu era definitiv. În adevăr, se putea întâmpla ca acel principiu să fie favorabil câteodată statelor care îl invocau şi câteodată defavorabil. Dar în istorie nu este numai punctul de vedere al calculului politic care joacă rol, mai este şi altă consideraţie, anume că statele intră adeseori în război pentru un mistic. Ori în acea vreme – şi trebuie judecate lucrurile cu mentalitatea de atunci, iar nu cu cea de astăzi – unitatea naţională şi revendicările naţionale erau un mistic şi idealul statelor care nu-l realizase încă. Prin urmare, dacă s-ar putea rezuma în linii mari consideraţiunile noastre care ne-au făcut să intrăm în război, le-aş rezuma la trei puncte: 1) unitatea naţională a României, care trebuia înfăptuită dintr-o dată şi nu în etape succesive; 2) Statul român viitor, completat cu anexiunile care erau de făcut din monarhia austro-ungară şi 3) trebuia să aibă fruntarii naturale, căci acelea erau în spiritul lui Ion Brătianu, care trebuia să asigure mai bine aşezarea României Noi.

Acesta fiind cadrul revendicărilor noastre, negocierile s-au dat pentru noi pe această bază. Însă, lucru curios, deşi toate documentele ruseşti publicate de bolşevici arată intransigenţa României în ceea ce priveşte revendicările ei, totuşi fiindcă Rusia prezenta România sub acest aspect – îl găsesc în publicaţiuni ale Aliaţilor – că România ar fi precupeţit concursul ei. Ori aci sunt două idei contradictorii. Din două lucruri: ori România era intransigentă, ori România precupetea. Noi ne-am dat seama de la început că pentru realizarea unităţii naţionale româneşti puteam avea sprijinul mai ales al aliaţilor noştri occidentali, dar ne-am dat seama în acelaşi timp că acest sprijin avea limitele lui. Vreau să spun prin aceasta că ceea ce doreau mai înainte de toate toţi aliaţii noştri era concursul României şi intrarea ei în război. Pentru dânşii aceasta era chestiunea principală; pentru noi însă, chestiunea principală era să asigurăm viitorul ţării noastre.

Nu pot uita că domnul Poincaré[1], în memoriile lui, tocmai arătând dificultăţile acelor negocieri, a scris o frază, care, după părerea mea, este însăşi înţelepciunea politică şi care ar putea figura fără inconvenient în maximum text a[l] lui Richelieu şi anume: noi uităm – zicea domnul Poincaré – că statele neutre, cărora ne adresăm pentru a le cere să intre în război, intră pentru interesele lor, iar nu pentru interesele noastre. Ori ce se întâmplă? Desigur că Franţa dorea o Românie satisfăcută, desigur că şi Italia dorea o Românie satisfăcută, dar nici una nici alta din ele nu ar fi protestat dacă România, mai modestă, s-ar fi mulţumit cu un sfert din revendicările ei. Căci ideea lor era intrarea României în război. Faptul de a crede că Aliaţii puteau să se identifice absolut cu interesele noastre este o eroare politică. Important e să încadrezi interesele d-tale cu ale marilor state, dar nu poţi cere unui stat străin să ia cu aceeaşi inimă, cu aceeaşi căldură şi cu aceeaşi intransigenţă propriul dumitale interes, şi dacă România s-ar fi mulţumit cu un sfert din Banat şi trei sferturi din Bucovina, nici unul din statele aliate nu ar fi reproşat României că a fost prea modestă.

Am vorbit de Franţa şi Anglia în aceste împrejurări, dar mă îndoiesc că Rusia dorea să aibă lângă dânsa o Românie prea puternică. Şi nu pot uita că în documentele găsite şi publicate de bolşevici, se găseşte un document, al unui însărcinat de afaceri al Rusiei la Bucureşti în care se spune textual acestea: „Pentru noi ce era

---

[1] Raymond-Nicolas-Landry-Poincaré (1860-1934), om politic, preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de externe al Franţei din 14 ianuarie 1912, preşedinte al Republicii Franceze (1913-1920), apoi de mai multe ori prim-ministru şi ministru de externe. A manifestat constant o atitudine favorabilă României.

important era ca prin intrarea României în război să se economisească vărsare de sânge rusesc; cât privește chestiunea măririi României, aceasta era pentru noi complect secondar". Forma e cam cinică, dar fondul este adevărat.

Aceasta pentru împrejurările în care au început negocierile. Ele au fost foarte anevoioase și le citează documentarea Rusiei, care acum este posibil s-o avem în urma publicațiunilor făcute. Îmi dau seama că adeseori Rusia arăta că negocierile se găsesc ajunse la un punct insurmontabil. Prima dificultate a fost, cum am spus, Bucovina și Banat. În Bucovina sunt elemente ucrainene incontestabil slave și Rusia era protectoarea elementelor slave; în Banat sunt elemente slave revendicate de sârbi și Rusia era un protector al Serbiei, a cărei protecțiune a luat-o de la intrarea în război și a dus-o până s-a prăbușit statul rus.

Ce ne dădea Rusia din Bucovina în mai și iunie? Linia Sucevei. Argumentarea era în memoriul pe care l-a trimes, cum că trebuie să ne dea linia Sucevei și pentru că în acel teritoriu se găsesc mormintele voievozilor români. Vasăzică din revendicarea noastră, a Bucovinei până la Prut, ni se dădeau două morminte! Și bineînțeles când se făcea această mare concesiune, care totdeauna părea să fie ultima, dar de fapt era totdeauna penultima, o vâltoare întreagă se producea în cancelaria aliaților la Paris și Londra și mai târziu și la Roma, arătând intransigența României și cum precupețea teritoriul Bucovinei.

Ori, de fapt, noi cerusem Bucovina până la Prut și în chestiunea Bucovinei Brătianu se arăta intransigent. Prutul era o frontieră care despărțea România de Basarabia și orice știrbire prin faptul că Rusia ar fi trecut peste Prut dădea impresiunea că frontiera Prutului nu este stabilă. Și astăzi dacă ne închipuim că, printr-un fel de retrospectivă istorică, ne-am gândi că Rusia ar putea să aibă drepturi teritoriale

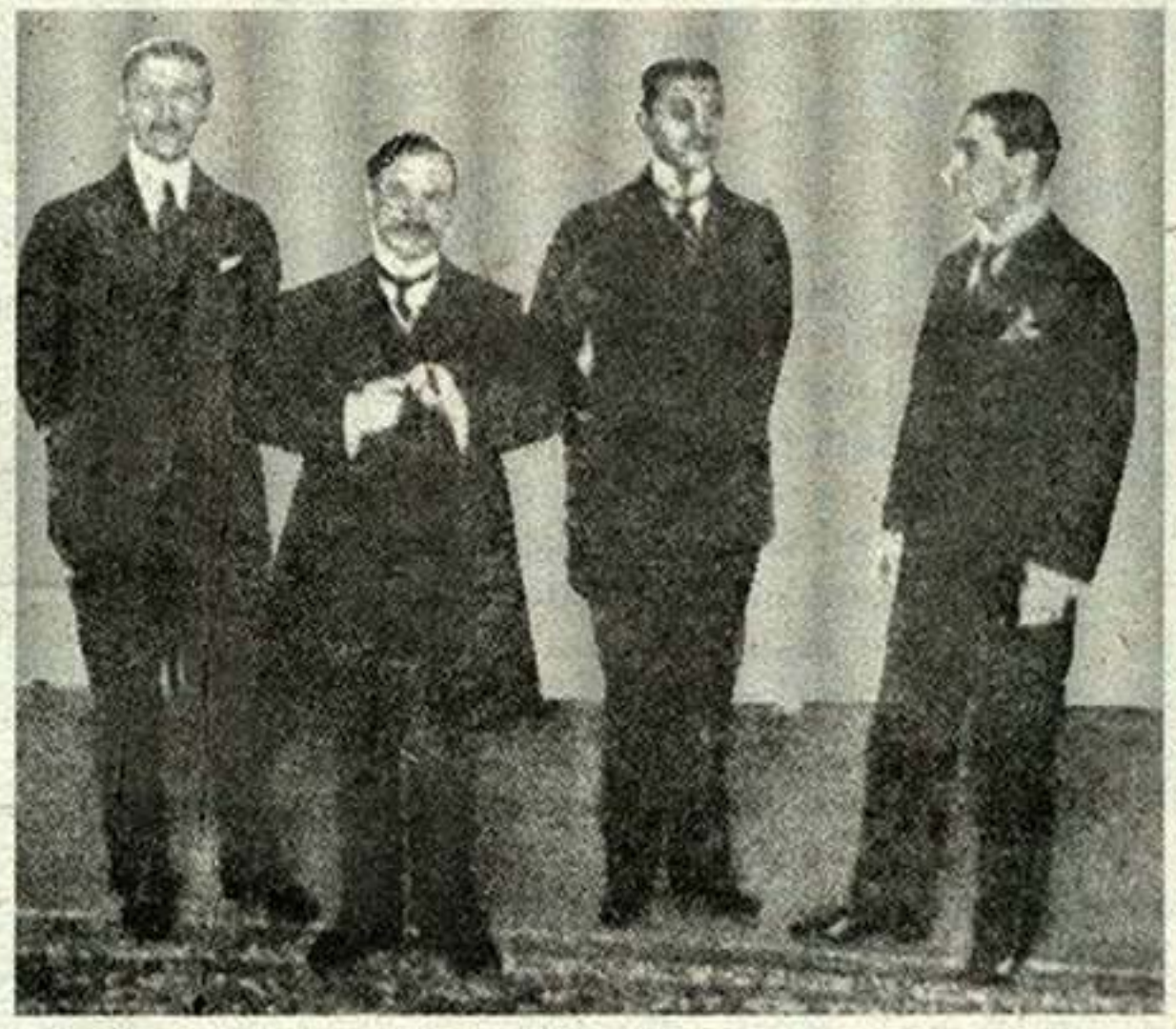

C. Diamandi (cu mâinile la butonieră) în momentul arestării sale de către bolșevici

suverane peste Prut, își dă seama oricine de ce îngrijorare ne-ar cuprinde de o asemenea frontieră. Prin urmare, intransigența în chestiunea Prutului era nu numai corespunzătoare cu ideea frontierei naturale, dar, în plus, faptul de a avea Rusia peste Prut era unul din sentimentele noastre, al siguranței noastre amenințate.

În Banat chestiunea se punea sub alt aspect. Nu contest și nu s-a contestat niciodată că sunt popoare slave în Banat. Dar nu se putea contesta în același timp că era populațiune românească dincolo de Timoc. Chestiunea pur etnică nu era aceea care trebuia să hotărască în Banat și orice știrbire a acestei provincii ar fi creat un cap de pod de revendicări și de conflicte viitoare din chestiunea Banatului.

Desigur că astăzi, fiindcă există Mica Antantă și situațiunea este alta, pare straniu să te repui în neutralitatea de la 1915 și să crezi, cum este astăzi o realitate împărțirea Banatului, [că] aceasta ar fi fost o primejdie în 1914. Dar nu trebuie uitat un lucru și care a fost argumentul pe care l-am dat totdeauna, oricare ar fi fost rezultatul războiului. Rusia avea tendința fățișe de a pune mâna pe strâmtorile Bosfor și Dardanele. Nu se putea ști de la început care ar fi fost soluțiunea care s-ar fi dat acestei probleme. Nu eram însă noi în drept să fim îngrijați că având Strâmtorile în mâna Rusiei să avem și pe Dunăre o strâmtoare, prin faptul că Serbia, care era satelita credincioasă a Rusiei, să fie stăpână pe ambele maluri ale Dunării? Deci, în concepțiunea politică din 1915, de fapt s-ar fi întâmplat ca Rusia să fie ea direct la stăpânirea Strâmtorilor și, indirect, în dosul Serbiei, de a crea noi strâmtori la Dunăre, dacă Serbia ar fi avut posibilitatea de a fi stăpână pe ambele maluri.

Desigur că în negocierile pentru Banat, în care am simțit atâta rezistență și unde ni se dăduse linia Cernei, după cum ni se dăduse linia Sucevei în Bucovina, – aceasta a fost prima propunere rusească –, s-a pus și am pus eu personal chestiunea, dacă nu era bine, că deși Rusia era mandatara recunoscută a Serbiei, să tratăm direct cu Serbia chestiunea Banatului. Personal am fost de părere că trebuie informată Serbia și avut consimțământul ei. Dar nu pot să spun că această idee, deși îmi aparținea, nu putea prezenta oarecari inconveniente. Anume în momentul când se făceau aceste negocieri, de fapt nu mai exista teritoriu sârbesc, care era tot

invadat de armatele austro-ungare. Ne reamintim că resturile armatei sârbeşti, împreună cu regele şi guvernul se refugiaseră la Corfu[1]. Dacă ideea de a avea consimţământul Serbiei pentru Banat putea să fie justificată, se putea susţine, în acelaşi timp, cum că acele concesiuni teritoriale unei Serbii în plin dezastru, fără ţară, cu un monarh şi un guvern care cereau azil şi îl găseau la alţii, avea ca aspect moral ceva defavorabil nouă. S-ar fi spus: România cere consimţământul Serbiei în momentul când această ţară traversează cea mai mare tragedie a istoriei ei. Şi desigur nu ar fi lipsit de a ni se imputa că exploatăm nenorocirea ei.

Deci dacă eram partizani ai ideii de a avea consimţământul Serbiei în chestiunea Banatului, se putea susţine şi teoria contrarie că din punct de vedere moral ni se putea face imputarea că am profitat de zdrobirea Serbiei pentru a-i smulge concesiuni.

Am spus într-un capitol precedent cum că intenţiunea Rusiei, care s-a dovedit prin documente, a fost la început ca să ne izoleze de aliaţii noştri, să tratăm toate chestiunile direct numai cu dânsa, pentru că, bineînţeles, simţim noi că [dacă] nu am fi avut sprijin pe lângă aliaţii occidentali – Franţa, Anglia şi Italia – am fi fost mai maleabili.

Noi, bineînţeles, nu ştiam atunci că domnul Sazonov se adresase Aliaţilor pentru a cere izolarea noastră. Dar dacă nu o ştiam atunci precis, cum o ştim astăzi, o simţeam. S-a întâmplat atunci în negocierile noastre lucrul următor: era vorba de ştiut cine era mai grăbit, România de a avea teritoriile ei şi a intra în război, ori Aliaţii de a avea concursul României? Îmi amintesc, într-o convorbire avută cu ambasadorul Angliei, care-mi spunea că riscăm să pierdem ocaziunile cele mai bune, că s-ar putea întâmpla să încheiem pace separată şi că România cu intransigenţa ei poate pierde buna ocaziune.

La acestea, mi-am permis să-i dau o comparaţie practică, ştiindu-l fumător: este exact acelaşi lucru ca cineva care doreşte a fuma o ţigară; foarte bine i se spune de cel care ţine chibritul, vezi dacă nu aprinzi ţigara cât timp am chibritul, rişti ca să nu poţi fuma. Care este poziţiunea mai avantajoasă, a aceluia care riscă de a nu aprinde ţigara lui, ori a aceluia care ţine chibritul? Ori Aliaţii erau printre aceia care în vâltoarea războiului erau [mai] grăbiţi de a avea concursul României decât noi de a intra în război.

O obiecţiune care ni s-a făcut de către aliaţii noştri, mai ales de aliaţii occidentali, era de ce vrem numaidecât, înainte de a intra în război, ca să avem un tratat. Ambasadorii Franţei şi Angliei spuneau că ţările lor nu au intrat în război pe baza unui tratat care fixa revendicările lor şi de ce nu facem şi noi acelaşi lucru. Le-am răspuns că o mare putere, prin însuşi faptul că este o mare putere, poate să-şi permită să intre în război fără de a pune de la început condiţiuni, căci ei sunt în măsură, la sfârşitul războiului, de a putea impune până la un punct voinţa lor. Un stat mic nu are alt drept decât angajamentul luat; statele mici, prin faptul că sunt state mai slabe, sunt cele mai bune apărătoare ale tratatelor, pentru că nu au posibilitatea sancţiunilor, în caz când tratatele nu sunt primite. Şi, în tot cazul, pentru Ion Brătianu şi toată diplomaţia lui era inadmisibil, şi nici un moment nu ar fi putut fi considerat posibil, ca România, într-o coaliţiune în care se găseau Rusia şi vecinii şi cunoscând şi Rusia de la 1878, să poată să intre într-un asemenea război, fără să fie condiţiuni absolute, exprese şi amănunţite asupra revendicării româneşti. Şi lucru curios, nici în străinătate, dar nici în ţara noastră nu s-a înţeles acest punct de vedere.

Acestea fiind condiţiunile în care se negocia, era important pentru noi, nu ca un joc diplomatic, dar ca o necesitate, de a arăta că cei mai grăbiţi în a trata nu eram noi.

Desigur s-a scris şi s-a spus că România putea pierde momentele cele mai importante şi că le-a şi pierdut. Unii din autorii care s-au ocupat de chestiunea războiului şi aproape în general toţi, ca [Winston] Churchill, cât şi Buchanan[2] şi Paleologul[3], au făcut o listă de ocaziunile pe care le-a pierdut România.

Eu nu contest că se putea susţine cum că România a pierdut momentul. Zic, se poate susţine, dar nu se poate dovedi, pentru că este imposibil de a şti, dacă intervenţia României în momentul de la Lemberg sau Lublin sau altă împrejurare în care s-ar fi părut că concursul României ar fi fost decisiv este o supoziţiune ce nu se poate judeca. Noi judecăm chestiunea sub alt punct de vedere, care poate nu are avântul cu care aliaţii noştri judecau momentul oportun pentru noi; şi punctul de vedere era următorul: într-un conflict mondial, în care o armată mică a unui stat mic nu poate da hotărâri decisive, într-un război care prin împrejurări s-a

---

[1] La sfârşitul lunii noiembrie 1915, atacată de forţe mult superioare austro-ungaro-germano-bulgare, armata sârbă s-a retras spre ţărmul Mării Adriatice. Sub protecţia flotei aliate, cei aproximativ 150 000 militari sârbi, în frunte cu guvernul şi prinţul Alexandru, s-au instalat în insula Corfu. Reorganizată, în vara anului 1916, armata sârbă a reluat lupta pe frontul din Macedonia, alături de forţele aliate de la Salonic, contribuind la eliberarea teritoriilor sud-slave.

[2] Sir George-William Buchanan (1854-1924), diplomat britanic, ministru plenipotenţiar la Sofia (1903-1909), Haga (1909-1910), ambasador la Sankt-Petersburg (Petrograd) între 1910 şi 1918, ambasador la Roma (1919-1920). În 1923 şi-a publicat amintirile sub titlul *My Mission to Russia and other Diplomatic Memories* (2 vol.), lucrare ce include referiri şi la relaţiile româno-ruse, fără o însemnătate deosebită însă.

[3] Maurice Paléologue (1859-1944), diplomat francez, ambasador la Petrograd (1914-1917) şi apoi secretar general al Ministerului de externe francez (1920); l-a cunoscut bine pe Diamandi, cu care a stabilit relaţii cordiale, ajutându-l să-şi îndeplinească cu succes misiunea la Petrograd. Memoriile sale *La Russie des Tsars pendant la Grande Guerre* (3 vol.), publicate la Paris în 1921-1922, conţin numeroase şi extrem de preţioase date şi aprecieri relative la România şi relaţiile româno-ruse până în primăvara lui 1917. De remarcat, poziţia sa faţă de România este uneori sensibil diferită faţă de aceea a oficialităţilor de la Quai d'Orsay.

transformat într-un război de uzură, ce era mai prudent față de riscurile ce aveam în acest război de uzură, și de posibilitatea timpului cât puteam să susținem acest război, de a intra devreme sau târziu? Desigur au fost momente pe care le-am scăpat; dar chestiunea este de a arăta dacă acele momente nu ar fi adus ca rezultat dezastrul nostru.

Care a fost greșeala Aliaților? În această privință aduc mărturia mareșalului Foch[1]. El se întreba, care este momentul cel mai prielnic al României de a intra în război, acela de a intra mai repede, ori la timpul oportun? Bineînțeles, mareșalul Foch, care reprezenta elementul militar, nu a lipsit de a aduce învinuiri în această chestiune politicienilor. El spunea, politicienii caută un succes politic prin intrarea României în război și cât de repede. Și militarul considera că România trebuie să intre în război în momentul cel mai oportun. Și, pentru a le da o comparație, le spunea: într-o luptă ce importă [contează], când ai o masă de rezervă, este ca să duci această masă cât mai curând, ori să o arunci în momentul cel mai prielnic. Teoreticește vorbind, lucrul ar fi trebuit să se desfășoare altmintrelea; politicianul trebuia să dea militarului posibilitatea alianțelor și militarul, din punct de vedere strategic și tactic, să hotărască momentul intrării.

Dar aceasta bineînțeles presupunea, în primul rând, comandamentul unic. Și noi știm cu toții că, după ce a fost înfrângerea noastră, scoaterea Rusiei din război, dezastrul Belgiei, numai la sfârșitul războiului, după aceste încercări, s-a hotărât în sfârșit comandamentul unic[2].

Bolșevicii preiau controlul Petrogradului

Presiunile care se făceau asupra noastră de a intra în război erau de natură deosebită. Unele erau sub aspectul diplomatic, adică avertisment dat României, că nu [se] va mai tolera tergiversările lui Ion Brătianu, că România trebuia să vadă că este ultima dată când se adresează la noi și dacă nu intrăm pierdem beneficiul pe care-l aveam pentru unitatea națională.

Aceste[a] sunt cuvinte lipsite de orice sens și pentru că în război necesitatea unei colaborări efective durează cât durează războiul. Altă intervenție se prezenta sub alte forme. Succesul Aliaților era interpretat și se transforma în mijloace de presiune față de noi. Se trâmbița succesul, care, câteodată era real și mi se spunea, nu vom tolera ca România să zboare în ajutorul învingătorului.

În categoria presiunilor făcute asupra României, trebuie să menționăm aceea făcută de Delcassé[3] în 1915, la 22 mai. Negocierile noastre cu Rusia ajunsese[ră] la un punct mort; intransigența noastră, care ne-a fost reproșată, ultimatumul României cum se exprima Nikolai

---

[1] Ferdinand Foch (1851-1929), mareșal al Franței, comandant al armatei (1914), al Grupului de armate „Nord" (1914-1916); din mai 1917 șef al Statului Major General, iar din martie-aprilie 1918, comandant suprem al forțelor aliate de pe Frontul de Vest și apoi de pe toate fronturile. A manifestat o atitudine realistă, favorabilă României, sprijinind-o mai ales în 1918-1919 în acțiunile sale de consolidare a Marii Uniri.

[2] Problema „comandamentului unic" al forțelor Antantei, ca instrument necesar în scopul cooperării și coordonării eficiente a eforturilor de război, a fost discutată încă din anii 1915-1916; principiul comenzii unice pe Frontul de Vest a fost aplicat provizoriu în primăvara lui 1917, dar eșecul „Ofensivei Nivelle" (după numele generalului francez Robert Georges Nivelle, desemnat comandant al Frontului Nord-Vest din Franța), ca și opoziția fățișă a generalilor britanici au amânat decizia încă un an. La 25 martie 1918, Conferința interaliată de la Doullens l-a desemnat pe generalul Foch „coordonator" al acțiunilor militare aliate pe Frontul de Vest, iar de la 14 aprilie acesta a devenit „comandant suprem" al armatelor aliate.

[3] Théophille Delcassé (1852-1923), om politic și diplomat francez, ministru de externe (1898-1905), promotor al Antantei Cordiale între Franța și Marea Britanie (8 aprilie 1904), al apropierii de Rusia și Italia, ministru al marinei (4 martie 1911-18 ianuarie 1913), ambasador la Sankt-Petersburg (februarie 1913-ianuarie 1914), ministru de externe (3-4 august și 27 august 1914-12 octombrie 1915).

Niculaevici, făcuse ca Rusia să-şi dea seama că tratativele cu noi erau o partidă foarte serioasă de jucat şi de câştigat. Văzând că ne retrăsesem din negocieri, că dădeam impresiunea de a nu fi grăbiţi de a contracta, d[omnu]l Sazonov s-a adresat lui Delcassé, ştiind că intervenţiunea făcută României din partea Franţei avea mai mulţi sorţi de izbândă. Şi, în adevăr, la 28 mai am primit o invitaţiune din partea domnului Paléologue, ca să dejunez cu el. După o convorbire agreabilă avută, m-a atras în salon şi mi-a citit o telegramă primită de la Delcassé. În acea telegramă, Delcassé, ministru de externe al Franţei, spunea că România amână încă o dată hotărârea ei de a intra în război, că toţi oamenii de stat pe care-i numea ar fi arătat că data intrării României în acţiune ar fi foarte apropiată. Şi Delcassé anunţa ambasadorului de la Petrograd că însărcinase pe ministrul Franţei la Bucureşti de a declara categoric lui Ion Brătianu că dacă România nu intră acum în război, Franţa nu va ratifica acordul de la 1 noiembrie [octombrie – *n.n.*] semnat cu Rusia. Fără să ştie însă că prin acel acord nu se schimba neutralitatea României, de care de altfel Rusia se folosea, noi aveam dreptul de a ocupa teritoriile din Ungaria şi acest moment era lăsat la aprecierea noastră şi Rusia era angajată să valideze acest tratat de cabinetele din Londra şi Paris.

Ori Delcassé spunea că nu va ţine acordul şi nu-l va ratifica, deci revendicările României ar fi periclitate. Relaţiunile mele cu ambasadorul Franţei şi în general atitudinea avută la Petrograd îmi permiteau să vorbesc foarte deschis şi după citirea acestei telegrame nu am întârziat să spun interlocutorului meu că efectul telegramei va fi în defavoarea Franţei; căci tocmai în momentul negocierilor şi atunci când România spera să găsească în Franţa un sprijin pentru revendicările ei, Delcassé făcuse o somaţiune, o adevărată ameninţare de a nu recunoaşte acordul făcut.

De altfel, practic vorbind, acest acord nu avea nici o şansă de reuşită, pentru că, presupunând că România ar fi intrat la o dată ulterioară celei voite de aliaţii din Occident, Franţa şi Anglia, care ar fi fost consecinţa? Am fi intrat la o dată când nu plăcea aliaţilor din Occident, dar Rusiei îi convenea din moment ce luase măsuri. Am fi ocupat Transilvania, care nu convenea la Paris şi Londra, dar convenea la Petrograd, şi am fi putut fi scoşi atunci din Transilvania de trupele franceze şi engleze.

Prin urmare, intervenţiunea lui Delcassé era făcută sub presiunea Petrogradului, care a dat eşec şi care a făcut, în acelaşi timp, că am pierdut încrederea în Franţa.

Acestea au fost declaraţiunile făcute domnului Paléologue şi despre care am telegrafiat lui Ion Brătianu, de la care am primit, chiar în acea zi, o telegramă prin care aproba ce făcusem şi îmi spunea ca să comunic ambasadorului Franţei că făcuse o greşeală şi că nu noi ne-am însărcinat să obţinem ratificarea de la Londra şi Paris, ci Rusia. De ce dar Delcassé se adresa nouă şi nu Rusiei. Semnalez această presiune a Franţei, care voia prin Delcassé să conteste o ratificare a tratatului din noiembrie [octombrie – *n.n.*] ca o presiune diplomatică făcută asupra României.

Din fericire aceasta nu a lăsat urme, a fost un eşec complet al diplomaţiei şi un nor trecător în relaţiunile noastre cu Franţa, care nu s-a dezminţit în tot timpul războiului. ■

(Va urma)

A MAI RĂMAS PUŢIN TIMP!

CONCURSUL LUNII
este gata de pornire

- V-aţi asigurat colecţia *Magazin istoric* pentru anii 1995 şi 1996?
- Numerele apărute în aceşti ani constituie bibliografia concursului
- O NOUĂ FORMULĂ DE ORGANIZARE
- Premii în bani şi abonamente

CONCURSUL LUNII – CONCURSUL FIDELILOR CITITORI ŞI ABONAŢI AI MAGAZINULUI ISTORIC

Mai - august 1812

● Pasiunea țarului Alexandru I: ingineria hotarnică ● Umbra amenințătoare a lui Napoleon ● Kutuzov încalcă instrucțiunile ● Divanul Moldovei se opune ● Un sultan înfrânt nu devine un aliat ● Foreign Office trage sfori

AMIRALUL CICIAGOV,

„MAREA DIVERSIUNE“ ȘI BASARABIA

ARMAND GOȘU

Izbucnit pe fondul confruntării militare care opunea Franța coaliției anglo-ruso-prusiene, războiul ruso-otoman din anii 1806-1812, încheiat cu pacea de la București (Magazin istoric, **nr. 3/1993) a reprezentat pentru Napoleon I o mare diversiune împotriva Rusiei, principalul său adversar continental. Obligat să lupte pe trei fronturi – cu Persia, Imperiul otoman și Franța –, țarul Alexandru I nu a putut realiza o concentrare de forțe capabile să se opună cu succes armatelor franceze. Consecințele înfrângerilor suferite de Rusia în apropierea litoralului baltic au fost diminuate numai datorită interesului lui Napoleon de a realiza o alianță franco-rusă, absolut necesară pentru consolidarea „Blocadei continentale“ decretată în noiembrie 1806 și care ar fi trebuit să ducă la sugrumarea economică a Marii Britanii. Prin pacea semnată la Tilsit, în 7-9 iulie 1806, Rusia pierdea pozițiile sale strategice la Mediterana Orientală și Marea Adriatică în schimbul unor vagi promisiuni, nicăieri consemnate, de extindere teritorială în sud-estul continentului și aceasta numai în cazul aderării ei la blocadă.**

Acest fapt nu l-a împiedicat pe țarul Alexandru I să-și formuleze un ambițios plan de expansiuni în această zonă. Dând curs propriilor intenții, în primăvara anului 1809, țarul a rupt armistițiul încheiat în august 1807 la Slobozia (lângă Oltenița) și armatele ruse au reluat ostilitățile împotriva otomanilor. În prealabil, prin tratatul secret încheiat la Erfurt, în 12 octombrie 1808, Alexandru I obținuse asentimentul tacit al lui Napoleon pentru anexarea Moldovei și a Țării Românești.

Asperitățile ce se acumulau în relațiile franco-ruse anunțau însă iminența unei confruntări militare între cele două mari puteri. Încă în primăvara anului 1811, criza diplomatică riscând să devină una militară, determinase cabinetul din Sankt-Petersburg

să-și retragă o parte din diviziile de pe teatrul de operații dunărean. În această situație, la apropierea grosului forțelor otomane, generalul Mihail Ilarionovici Kutuzov a fost silit să abandoneze Rusciucul, cucerit cu mari eforturi în urmă cu un an, iar la începutul lui septembrie 1811, otomanii au reușit să treacă Dunărea, stabilindu-și un puternic cap de pod pe malul românesc al fluviului. Numai printr-o manevră abilă a generalului Evghenii Ivanovici Markov, soldată cu încercuirea grosului forțelor otomane, rușii au putut evita o retragere umilitoare și l-au obligat pe marele vizir să accepte negocieri de pace. Încă înainte de începerea acestora, se convenise ca viitorul hotar ruso-otoman să fie stabilit pe râul Siret, ceea ce însemna că Moldova dintre Nistru și Siret urma să fie anexată de Rusia. Dar imediat după începerea tratativelor de pace, acestea au intrat în impas, deoarece sultanul Mahmud II nu a validat preliminariile asupra cărora căzuseră de acord Kutuzov și Ahmed pașa. Conform variantei comunicată de otomani rușilor prin intermediul plenipotențiarului lor Seyyid Mehmed Said Galib efendi, Poarta era dispusă să cedeze teritoriul Moldovei numai până la Prut și fără raialele Chilia și Izmail, ale căror puternice cetăți le asigurau controlul unei zone limitate la nord de ținuturile Orheiului și Lăpușnei.

Complicațiile ivite în cursul tratativelor de pace ruso-otomane au devenit îngrijorătoare pe măsură ce știrile despre pregătirile lui Napoleon erau tot mai alarmante. Constrâns de evenimente, Alexandru I a acceptat varianta hotarului pe Prut, dar incluzând și teritoriile celor două raiale. Mai mult, el preciza că acceptă să-și limiteze pretențiile sale inițiale numai în cazul în care Poarta era de acord să semneze cu Rusia o alianță ofensivă și defensivă.

Generalul E. I. Markov, autorul abilei manevre ce a pus stavilă retragerii umilitoare a trupelor ruse

În p. 11: *Turcia, Austria și Rusia joacă la cărți soarta țărilor române (stampă alegorică)*

Concepută ca un instrument de presiune asupra Franței și a aliaților săi, ideea „marii diversiuni" a apărut prima dată în corespondența purtată de Alexandru I și fostul mareșal al Franței Bernadotte, devenit din 1810 prinț moștenitor al Suediei sub numele de Karl Johan. În 1812 s-au cristalizat primele planuri privind răsculareaa slavilor din Peninsula Balcanică, cu scopul de a periclita securitatea granițelor Austriei și de a o împiedica să-și concentreze forțele în susținerea lui Napoleon. Întreaga mișcare trebuia regizată de la București, iar cel destinat de împărat cu îndeplinirea proiectului a fost amiralul Pavel Vasilievici Ciciagov.

Utilizând o serie de documente inedite pe care le-am depistat în Arhiva de politică externă a Imperiului rus, consultată cu prilejul unor stadii de specializare la Moscova, vom încerca să pătrundem în culisele acestei „mari diversiuni", nu numai cu dorința de a clarifica unele aspecte necunoscute încă, dar și cu intenția de a da o imagine mai clară sinistrului „joc" al diplomațiilor marilor puteri de acum aproape două veacuri. Vom vedea cum se croiau și răscroiau, din voința (ambiția) împăraților și a cabinetelor lor, hărțile unor întinse zone ale continentului și cine erau cei destinați să suporte consecințele acestor diabolice jocuri.

Ambiții și proiecte

Știrea despre tratatul de alianță semnat la 14 martie 1812 la Paris, prin care Napoleon își asigura participarea Austriei la campania împotriva Rusiei, a dat impulsul decisiv formulării planurilor acestei diversiuni balcanice. Conform documentelor consultate de mine (inclusiv dosarele P. V. Ciciagov din Fondul Cancelariei Imperiale), planul „marii diversiuni" prevedea răsculareа slavilor sudici, cu concursul Rusiei, și amenințarea de către aceștia a hotarelor austriece și a „Provinciilor ilirice"[1]. Pentru blocarea unor insule, se conta și pe concursul flotei britanice; se avea în vedere și o destabilizare a situației din Italia, prin sprijinirea financiară a numeroaselor organizații secrete ce activau aici și chiar printr-o prezență militară rusă în nordul peninsulei cu efective aduse aici din cadrul trupelor ce acționau în Principatele române.

Instrucțiunile țarului Alexandru I pentru amiralul Ciciagov poartă data de 21 aprilie 1812. Conform acestora, amiralul trebuia să sfârșească cât mai repede negocierile de pace cu otomanii și să obțină din partea acestora încheierea unei alianțe, în baza căreia Ciciagov și marele vizir Ahmed pașa să acționeze în deplină unitate. În ambiția sa nemăsurată, Alexandru I credea posibilă realizarea unei alianțe cu fostul inamic, în ciuda păcii defavorabile pe care i-o impusese. În cazul în care Ciciagov nu reușea să încheie pacea și să obțină alianța otomanilor, el trebuia să ia în calcul și o posibilă răsculare a grecilor împotriva Imperiului otoman, în care caz să-și asigure colaborarea lui Ali pașa de Ianina, aflat în relații secrete cu Sankt-Petersburgul.

La sfârșitul lui aprilie 1812, P. V. Ciciagov a plecat spre București. Înainte de plecare, fusese numit oficial comandant șef al armatei din Moldova, amiral al Flotei Mării Negre și guvernator al Principatelor române. La recomandarea lui G. O. Stackellberg, ambasadorul rus la Viena, pe lângă Ciciagov a fost atașat tânărul grec Ioan Capodistria, ce lucra în cadrul Ambasadei ruse din capitala Austriei. Acesta era considerat un bun cunoscător al situației din Balcani și putea fi un prețios colaborator al amiralului în îndeplinirea misiunii sale. Deși a manifestat serioase rezerve față de proiectul „marii diversiuni", pe care l-a considerat chiar hazardat și confuz, Capodistria a acceptat să-l însoțească pe Ciciagov în calitate de director al cancelariei diplomatice a armatei ruse de la Dunăre.

La rândul său, încă la începutul anului 1812, Napoleon a inițiat unele acțiuni în vederea atragerii Imperiului otoman într-o mare coaliție europeană antirusă. El miza pe faptul că, Suedia – la nord, și Imperiul otoman – la sud, puteau constitui aripile „Marii Armate" de invazie în Rusia. Noul prinț moștenitor suedez Karl Johan trebuia să atace cu forțele sale Sankt-Petersburgul, prin Finlanda, iar sultanul Mahmud II să trimită o armată de 100 000 oameni, care să invadeze Ucraina. Ocuparea Pomeraniei suedeze de către francezi, în ianuarie 1812, precum și opoziția lui Napoleon I la proiectul regentului Karl Johan de a anexa Norvegia (ca o compensație la pierderea Finlandei, pe care o cedase Rusiei în 1809), au aruncat însă definitiv Suedia în brațele Rusiei. Aceasta din urmă s-a grăbit să profite de situație și, în cadrul unui acord secret, în februarie 1812, a promis Norvegia în schimbul participării Suediei la coaliția împotriva Franței.

La București, încălcând instrucțiunile țarului, M. I. Kutuzov a purtat personal tratativele cu șeful delegației otomane, Galib efendi și, la 17 mai 1812, a semnat preliminariile păcii prin care se fixa granița pe Prut, fără a condiționa această nouă frontieră prin semnarea unui tratat de alianță ruso-otoman. Când a doua zi, 18 mai, Ciciagov a sosit la București, faptul era deja consumat. În cursul lunii mai, vădit nemulțumit de condițiile negociate de Kutuzov, țarul Alexandru a revenit de mai multe ori cu noi instrucțiuni, insistând asupra necesității alianței cu Poarta, cu acordul căreia Ciciagov trebuia să pătrundă cu trupele sale, prin Transilvania și Banat, spre „inima monarhiei austriece", paralizând proiectele militare ale Casei de Habsburg.

Dând curs instrucțiunilor, Ciciagov a început demersurile pentru trimiterea primului plenipotențiar rus Andrei I. Italinski la Istanbul, spre a negocia cu miniștrii otomani viitorul tratat de alianță, precum și stabilirea detaliilor viitoarelor acțiuni împotriva Franței. Marele vizir Ahmed pașa a răspuns la 24 mai, precizând că propunerea de alianță și eliberarea firmanului pentru deplasarea lui Italinski la Istanbul se vor putea discuta *numai* după semnarea și ratificarea păcii de la București.

Ceremonia încheierii tratatului de pace de la București s-a consumat la 26 mai 1812. Imediat, A. I. Italinski a plecat spre Istanbul, fiind însoțit și de un curier special care ducea scrisori către ambasadorul britanic Charles Stratford Canning și însărcinatul suedez cu afaceri în capitala otomană, contele Palin, cărora li se solicita sprijin diplomatic. Cu atât mai surprinzător pare faptul că, înainte ca Italinski să părăsească București, Ciciagov îi trimisese țarului o scrisoare în care își mărturisea îndoielile privind utilitatea unei alianțe cu Poarta, pe care o considera prea slabă pentru a mai putea oferi vreun sprijin Rusiei.

Basarabia – piesă de schimb

Pare de neînțeles cum împotriva propriilor sale păreri, amiralul Ciciagov s-a angajat în noi proiecte vizând punerea în practică a „marii diversiuni". Din documentele cercetate rezultă că, încă înainte de

---

[1] În urma tratatului de pace franco-austriac, încheiat la Viena în 14 octombrie 1809, numeroase teritorii ale Austriei au fost cedate Bavariei, Marelui Ducat al Varșoviei, Rusiei și Franței. O parte din aceste teritorii care asigurau ieșire la mare Austriei – Dalmația, Istria, Slovenia și o parte din Croația – au căpătat denumirea de „Provinciile ilirice" și au fost puse sub administrație franceză.

venirea sa la Bucureşti, Ciciagov avansase opinia renunţării la orice pretenţii teritoriale în faţa Porţii, în schimbul obţinerii alianţei acesteia. Şi nu din motive de natură tactică, pentru menajarea susceptibilităţilor otomane, ci din convingerea că politica externă a Rusiei din acel moment era mai mult o politică personală a cancelarului N. P. Rumianţev şi nu aceea a intereselor imperiului. Cel puţin aşa rezultă din cele două scrisori adresate ţarului la 25 februarie şi 28 aprilie 1812. În prima scrisoare se întreba şi îşi răspundea singur: „Ce importanţă poate avea pentru noi Moldova ruinată? Ne oferă ea o frontieră naturală? Deloc. Ne asigură ea o pace durabilă? Din contră". Iar în a doua scrisoare, din 28 aprilie, cu o zi înainte de a pleca spre Bucureşti, afirma că numai o alianţă ofensivă şi defensivă cu Imperiul otoman putea reprezenta „adevărata achiziţie pentru noi. Dacă politica noastră ar fi cerut cu adevărat păstrarea Moldovei, nu este acesta momentul pentru a pune în aplicare un astfel de proiect". Mergând pe aceeaşi linie, într-o scrisoare din 29 mai, deci chiar a doua zi după semnarea tratatului de pace de la Bucureşti, Ciciagov solicita acordul ţarului Alexandru I pentru ca „partea din Moldova achiziţionată prin tratatul de pace să le fie oferită [otomanilor – *n.n.*] ca recompensă a alianţei intime şi sincere pe care o să le-o propun".

Înainte de a primi instrucţiuni mai precise, Ciciagov întocmise două proiecte de tratat ruso-otoman. În cea de a doua variantă, la articolul 8, se prevedea „restituirea deplină şi întreagă a teritoriilor cedate Imperiului rus prin tratatul de pace semnat la Bucureşti". Contele Palin, însărcinatul suedez cu afaceri la Istanbul, amintea şi el într-un raport din noiembrie 1812 despre demersurile lui Ciciagov în legătură cu o posibilă retrocedare a Basarabiei. O astfel de propunere trebuie privită şi ca o măsură de natură a contrabalansa presiunile franceze asupra Porţii spre a o determina să coopereze politic şi militar cu coaliţia patronată de Napoleon.

Panduri și cătane

În momentul sosirii sale la Bucureşti, Ciciagov era convins de reuşită. Câteva săptămâni mai târziu însă, proiectele sale deveneau tot mai nebuloase. Într-o primă fază, amiralul raporta ţarului că în curând va pleca spre Marea Adriatică, de unde va regiza o răscoală în Dalmaţia şi în nordul Italiei. După numai două săptămâni însă, ţarul, aflat atunci la Vilnius, îi trimitea noi instrucţiuni. După ce îl informa că primise date exacte despre frontiera transilvană şi bănăţeană, care, fiind în zonă muntoasă, oferea condiţii excelente de apărare pentru imperiali, îşi exprima îndoiala în legătură cu reuşita „marii diversiuni". Nu reieşea limpede dacă ţarul renunţase definitiv la idee.

Curând însă, Ciciagov însuşi avea să-şi dea seama că pentru a putea exercita o presiune eficientă împotriva Austriei avea nevoie de efective mult mai importante decât cele aflate la dispoziţia sa. Din acest motiv, în iunie 1812, a conceput înfiinţarea unor miliţii şi gărzi orăşeneşti în Principatele române. Propunerea sa a fost întâmpinată cu entuziasm de marii boieri din Ţara Românească, dar Divanul Moldovei a respins-o, pretextând că înrolările ar periclita stabilitatea demografică a principatului. La Bucureşti s-a redactat chiar şi un proiect de organizare a noilor formaţiuni militare, în baza căruia miliţia ce se recruta din locuitorii satelor se împărţea în două corpuri: panduri (în zona Olteniei) şi cătane (pentru Muntenia). Efectivul noilor miliţii nu depăşea 20 000 oameni. În privinţa constituirii gărzilor orăşeneşti, normele de organizare a acestora trebuiau stabilite de Divan printr-o lege specială, după ce se efectua un recensământ al populaţiei. La constituirea şi organizarea tuturor acestor formaţiuni militare româneşti se avea în vedere concursul unui număr important de ofiţeri şi subofiţeri ruşi.

În Muntenia şi Oltenia s-a şi dat curs acestei iniţiative, constituindu-se primele subunităţi. Mai puţin cunoscut şi, până acum, neconfirmat de alte surse, este faptul dacă şi în Moldova, în ciuda atitudinii iniţiale a Divanului, s-au luat măsuri concrete în această direcţie. Englezul Robert Wilson[1], trimis în misiune la nord de Dunăre în vara anului 1812, notează în însemnările sale, de altfel destul de exacte, că la Focşani a „trecut pe lângă diferite divizii ale armatei moldoveneşti, toate în cea mai bună ordine".

Se pune, deci, întrebarea: care este legătura dintre înfiinţarea acestor formaţiuni militare româneşti şi proiectul „marii diversiuni"? Un răspuns cert nu se poate formula. Se ştie, bunăoară, că o parte a clasei politice româneşti dorea şi a solicitat în repetate rânduri reînfiinţarea armatei naţionale. La rândul său, cabinetul din Sankt-Petersburg vedea în aceste trupe o avangardă la Dunăre a armatelor sale. În consecinţă, diplomaţia rusă a preluat ideea şi, în cursul diverselor tratative cu Poarta otomană, a prezentat mai multe proiecte în această privinţă. În cazul în discuţie este evident faptul că amiralul Ciciagov nu-şi închipuia că va putea utiliza formaţiunile militare româneşti în operaţiile din Dalmaţia sau Bosnia şi nici măcar pentru a forţa defileele Carpaţilor, prin Banat sau Transilvania. Şi totuşi unii istorici ruşi au o părere contrară, avansând ideea că „oastea pământeană" urma să se alăture trupelor expediţionare de la Marea Adriatică. În lipsa unui document cert, o astfel de afirmaţie nu se poate sprijini decât pe logica desfăşurării generale a evenimentelor din vara anului 1812. În orice caz, forma-

---

[1] Extrase din însemnările acestuia despre călătoria sa în ţările române *(Private Diary of Travels. Personal Services, and Public Events during mission...)* ca şi un mare număr de copii după documente de politică externă britanică depozitate la Public Record Office, Foreign Office, Fondul Turkey, mi-au fost puse cu deosebită amabilitate la dispoziţie de către dl. dr. Paul Cernovodeanu, căruia îi mulţumesc şi pe această cale.

ţiunile militare româneşti nu puteau avea decât două destinaţii: să descurajeze o încercare de ocupare a Principatelor de către Austria, ca mijloc de presiune asupra Porţii spre a o determina în acest fel să se alăture coaliţiei patronată de Napoleon, sau ca un factor de întârziere a marşului forţelor otomane spre sudul Rusiei, în cazul în care sultanul Mahmud II ar fi decis să participe la războiul împotriva Rusiei, situaţie ce ameninţa să devină realitate în urma refuzului iniţial al sultanului de a ratifica pacea. Dacă ţarul a ratificat tratatul de pace la 23 iunie 1812, cu numai o zi înaintea declanşării invaziei „Marii Armate" a lui Napoleon, sultanul a întârziat. Abia la 14 iulie cele două delegaţii au putut schimba instrumentele de ratificare. Această întârziere a sporit temerile ruşilor în legătură cu o posibilă nevalidare a păcii şi o reluare a ostilităţilor militare de către otomani la Dunărea de Jos. În acest caz, unităţile militare româneşti puteau fi utilizate în vederea întârzierii marşului armatei otomane. Pe baza acestor situaţii şi fapte, se poate spune că formaţiunile militare româneşti (Ciciagov reuşise să mobilizeze circa 4 000 voluntari) *nu au fost,* iniţial, avute în vedere în conceperea planurilor „marii diversiuni", din moment ce nu există nici un document cert în această privinţă. Pe parcurs însă, date fiind spiritul lucrativ şi imaginaţia debordantă ale lui Ciciagov, el a inclus miliţiile româneşti în planul general al „marii diversiuni", căci într-o scrisoare către ţar, vorbind despre debutul recrutărilor în vederea constituirii corpurilor de miliţii româneşti, declara că „diversiunea a început".

Eşec momentan, aspiraţii de durată

Practic, ce s-a realizat din grandiosul plan al „marii diversiuni"? Nimic. Nici răscoala slavilor de sud, nici declanşarea unei acţiuni insurgente în nordul Italiei. Toate erau posibile *numai* cu concursul otoman. Dar acest fapt n-a fost posibil. Presiunilor diplomatice exercitate de ambasadorul A. I. Italinski asupra Porţii li s-a opus influenţa britanică. Foreign Office-ul avea în acei ani la Istanbul pe doi dintre cei mai capabili diplomaţi ai săi: Charles Stratford Canning şi Robert Liston. În comparaţie cu aceştia, Italinski era un biet amator în ale diplomaţiei. Interesele cabinetelor din Londra şi Sankt-Petersburg erau convergente în privinţa Franţei lui Napoleon I, dar numai atât. Condiţiile impuse de ruşi otomanilor prin tratatul de pace de la Bucureşti în privinţa Caucazului, de pildă, intrau în contradicţie cu interesele britanice care vedeau în Persia o poartă spre India. Afirmat încă de la sfârşitul secolului XVIII ca vajnic apărător al integrităţii Imperiului otoman, cabinetul londonez nu dorea, în 1812, atragerea lui în complicaţii politico-militare ce i-ar fi putut fi fatale. La aceasta s-au adăugat şi indisponibilităţile de ordin militar, financiar şi emoţional (otomanii fuseseră obligaţi să accepte o pace cu cesiuni teritoriale însemnate...) ceea ce făcea imposibilă o alianţă a Porţii cu Imperiul ţarist.

Şi cu toate acestea, amiralul P.V. Ciciagov a ordonat deplasarea unor trupe spre Niş, considerate doar avangarda trupelor ce aveau să se concentreze ulterior în această zonă cu misiunea de a înainta apoi spre litoralul adriatic. Riscanta manevră a fost stopată de răspunsul pe care ţarul Alexandru I l-a dat la memoriul generalului Al. F. Langeron – comandant al unuia din corpurile de armate ruseşti de la Dunăre – în care îi prezenta monarhului dificultăţile reale pe care le presupunea traducerea în viaţă a proiectelor lui Ciciagov. În răspunsul său, ţarul îi ordona lui Ciciagov să se retragă din Principatele dunărene şi să se alăture cu trupele sale celei de a treia armate de vest comandate de generalul Tormasov.

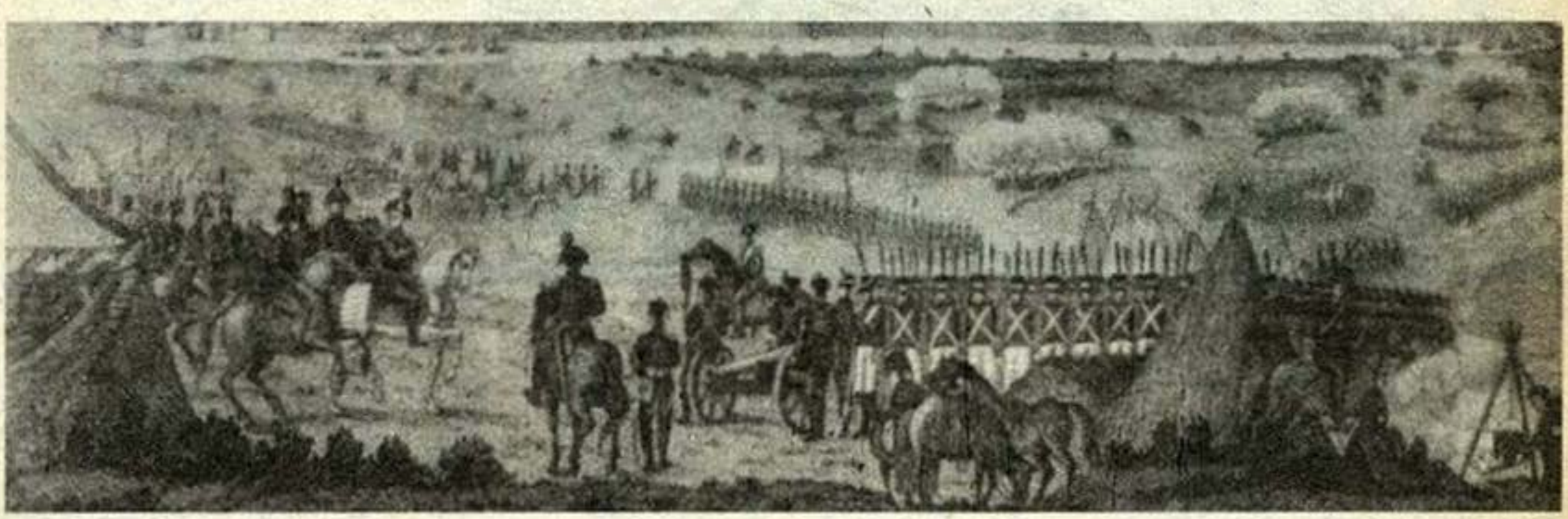

Încercuirea oştilor otomane la Slobozia

Spre mijlocul lunii august 1812, Ciciagov părăsea Bucureştii în fruntea ultimelor detaşamente ruseşti. La plecarea acestor trupe, o bucurie nestăpânită i-a cuprins pe bucureşteni, care, timp de trei zile şi trei nopţi, au ţinut-o într-o petrecere...

Oricât de nerealiste s-au dovedit proiectele lui Ciciagov şi ale ţarului Alexandru I, ele exprimă esenţa unor aspiraţii politice care definesc întreaga politică expansionistă rusească din spaţiul sud-est european în toată epoca ce a urmat... ■

ÎN ÎNCHISORILE COMUNISTE PENTRU BASARABIA

Preot profesor
SERGIU C. ROȘCA

La 16 iulie 1941, la mai puțin de o lună de la intrarea României în cel de-al doilea război mondial (Magazin istoric, **nr. 6/1991, 5/1995), trupele noastre au eliberat orașul Chișinău, reinstaurând administrația românească în provincia ocupată de U.R.S.S. în urma ultimatumurilor din 26-28 iunie 1940.**

La câteva zile după eliberarea Chișinăului, presa românească a vremii se îmbogățea cu o nouă publicație, purtând numele provinciei dezrobite – Basarabia. **Unul dintre redactorii acestui ziar, preotul profesor Sergiu C. Roșca, își amintește.**

Cotidianul *Basarabia* a apărut la București – întrucât la Chișinău nu mai existau tipografii, fiind distruse de bolșevici în retragerea lor – în ziua de miercuri 23 iulie 1941. Ziarul era editat de Serviciul gazetelor din Ministerul propagandei de atunci, în Editura „Dacia Traiană", din fosta stradă Sărindar. A fost tipărit la București până la 6 martie 1944, iar de la această dată, instalându-se o tipografie nouă, adusă de la București în subsolul primăriei municipiului Chișinău, s-a imprimat la noua tipografie vreo 3 săptămâni, până spre sfârșitul lunii martie, când a început evacuarea Basarabiei.

Ziarul avea două redacții: una la București, în Bulevardul Lascăr Catargiu, unde funcționa și secretariatul de redacție, condus de Nelu Constantinescu, Paul Donici, Sergiu Grosu ș.a., iar alta la Chișinău, cu sediul provizoriu în palatul Primăriei, în fosta stradă Alexandru cel Bun, mutându-se ulterior în str. M. Eminescu nr. 19.

La dorința expresă a mareșalului Ion Antonescu, redacția din Chișinău trebuia să fie alcătuită și condusă de fii ai Basarabiei, dar și din alte provincii, oameni ce și-au dovedit dragostea și atașamentul lor față de frații români basarabeni.

Ca director al ziarului și al redacției din Chișinău a fost numit preotul publicist Vasile Țepordei, iar ca redactori Sergiu Matei Nica, prof. Grigore Filip Lupu, Sabin Popescu Lupu, institutor, originar din Oltenia, poetul N. Coban, din Sudarca-Soroca și autorul acestor consemnări, pe atunci diacon, originar din Șetaci-Soroca.

După cinci decenii, o fotografie de grup a unor foști redactori ai ziarelor Basarabia *și* Raza *din Chișinău (de la stânga la dreapta: preot V. Țepordei, prof. Grigore Filip-Lupu, învățător Sabin Popescu-Lupu, preot Sergiu C. Roșca)*

Încă din timpul studenției (în 1932-1936, la Facultatea de teologie din Chișinău) am fost atras de ziaristică, fiind pe rând, corector, reporter, redactor și secretar de redacție, la publicații precum *Raza, Cuvânt moldovenesc, Gând basarabean,* editând și singur, ca director, săptămânalele: *Glasul tineretului* și *Tribuna tinerimii.*

Au colaborat la *Basarabia* oameni de cultură, scriitori și publiciști de vază ca acad. Ștefan Ciobanu, mitropolitul N. Bălan al Ardealului; arhiepiscopul Efrem Enăchescu, locțiitor de mitropolit al Basarabiei, Pan Vizirescu, scriitor, Nae Dunăreanu, scriitor, prof. D. Dogaru, prof. univ. Emilia Milicescu, poeții C. Salcia, Robert Cahuleanu (Andrei Ciurunga), preot profesor dr. Paul Mihail, preot Trofim Suruceanu, Al. Bădăuță, fost secretar general al Ministerului propagandei, Mircea Străinu, Al. Lascarov-Moldovanu, George Manta, George A. Petre ș.a.

Nu putem uita bucuria și entuziasmul cu care a fost primit de cititorii basarabeni primul număr al ziarului transportat la Chișinău cu avionul. În acest întâi număr, pe prima pagină, în locul articolului de fond, a fost inserat cuvântul Conducătorului statului Ion Antonescu, intitulat: *Vă vorbește generalul,* în care, printre altele, scria: „Cu vrerea Domnului, prin sângele eroilor noștri, am izgonit de pe pământul strămoșesc pe dușmanii neamului, redându-vă libertatea, credința, onoarea și drepturile. Ne întoarcem în glia strămoșească a lui Ștefan cel Mare, reașezând de-a pururi temeliile neamului românesc". În colțul din dreapta al aceleiași pagini, s-a publicat *Mesagiul* regelui Mihai I, în care se spunea: „Prin credința noastră și a neamului întreg, prin ajutorul lui Dumnezeu și prin jertfele de sânge ale vitezei noastre oștiri, v-ați realipit pe veci, la sânul Patriei-Mame". Tot în acest prim număr pr. prof. Vasile Țepordei a publicat un articol al cărui titlu spune totul: *Au căzut lanțurile robiei.*

Reportajul *Sărbătoarea biruinței românești* semnat de Sergiu C. Roșca și de N.I. Postolache descria solemnitatea religioasă, Te-Deumul de mulțumire pentru dezrobirea provinciei dintre Prut și Nistru, oficiat la Sf. Patriarhie din București de fostul patriarh Nicodem, asistat de un mare sobor de ierarhi și preoți, la 19 iulie 1941, începând astfel: „În dangăt de clopot, Țara întreagă înalță rugi de mulțumire pentru desrobirea Basarabiei. Întreaga asistență, în frunte cu prof. Mihai Antonescu, președinte ad-interim al Consiliului de Miniștri, generalul I. Iacobici, ministrul apărării naționale, gen. Dumitru Popescu, ministru de interne, și alte înalte personalități, au îngenunchiat, un minut, în memoria eroilor căzuți pentru eliberarea acestei provincii, ascultând apoi, cu mare emoție, imprimate pe bandă, clopotele Catedralei din Chișinău".

După zece zile de la acest eveniment, am plecat, cu trenul până la Huși, iar de acolo cu un autobuz, spre capitala Basarabiei, oprindu-ne îndată după trecerea fostului punct de frontieră, Leușeni, ca să sărutăm pământul scump al provinciei noastre natale, după un an de refugiu. Peste tot am fost întâmpinați cu dragoste frățească și cu bucurie ce nu se pot exprima prin cuvinte. Mulți locuitori din cei rămași sub ocupație ni se adresau cu salutarea pascală „Hristos a înviat", deși era în plină vară.

Unii dintre colegii de redacție au luat parte și la luptele de pe front. Astfel poetul Sergiu Matei Nica a fost rănit în luptele de la Odessa; prof. sublocotenent Gr. Filip-Lupu a plecat voluntar pe front, scăpând, cu mare greutate, din luptele din Crimeea. Directorul redacției din Chișinău, Vasile Țepordei, era să fie internat în lagărul de la Tg. Jiu pentru publicarea unui articol în care făcea unele referiri critice la unele stări de lucruri din acest oraș, care au supărat conducerea Guvernământului Basarabiei. După multe intervenții, a scăpat de lagăr, dar a fost înlocuit de la direcția ziarului cu Sergiu Matei Nica, până la sfârșitul anului 1943, când a fost repus în funcția inițială. Și autorul acestor rânduri a fost amenințat cu internarea în lagăr, dacă va publica ceva în legătură cu ghettoul din Chișinău. Tot în ordinea unor amintiri, nu putem uita vizita de la Odessa din vara anului 1942, unde colegiul de redacție a fost invitat de conducerea primăriei din sus-numitul oraș, în frunte cu primarul general Gherman Pântea (*Magazin istoric,* nr. 3/1995).

Ziarul *Basarabia* și-a încetat apariția la începutul lui aprilie 1944. Noi, cei care am colaborat la tipărirea lui, am continuat însă – prin tragismul vieții – să fim legați de el. Iată cum.

După instaurarea regimului comunist, au început a fi prigoniți și cei care, într-un fel sau altul, fuseseră legați de Basarabia: oameni politici, intelectuali, militari, preoți, ziariști etc.

La 20 octombrie 1948, părintele Vasile Țepordei a fost arestat și, la 3 februarie 1949, a fost preluat de sovietici și deportat în lagărul de la Vorkuta, din fosta U.R.S.S., de unde a revenit în țară în 1957.

Eu am fost arestat la 5 decembrie 1948, de la domiciliul meu din București (venisem în țară după evacuarea Basarabiei, în martie 1944). Am cunoscut din plin ororile închisorilor comuniste, fiind închis, fără a fi fost judecat, până la 4 iunie 1952. Abia atunci am fost judecat și condamnat la 3 ani temniță grea, 10 ani degradare civilă și confiscarea averii. Am fost eliberat abia la 21 ianuarie 1953.

La închisoarea Jilava am stat nejudecat din aprilie 1949 și până la 4 iunie 1952, în condiții de exterminare, cunoscute de altfel și din declarațiile altor foști deținuți politici. Aici boala de plămâni, contractată la închisoarea Văcărești, s-a agravat, fiind internat de mai multe ori în infirmeria închisorii, stând prin

anii 1950 şi cu generalul de corp de armată Nicolae Ciupercă, bolnav şi dânsul de plămâni şi despre care auzisem încă în închisoare că ar fi murit. Fiind la infirmerie, a venit prin anii 1950-51, un general de la Securitate şi i-a întrebat pe toţi cei 12 deţinuţi din camera infirmeriei pentru ce sunt arestaţi. Când a ajuns la mine, i-am răspuns că am fost arestat pentru că am scris că Basarabia este o provincie românească. Uitându-se rău la mine mă întreabă: „Şi acum susţii aceasta?“ La răspunsul meu că nu eu susţin, ci istoria susţine, generalul furios se adresează doctorului Husariu spunându-i: „Daţi-l afară din infirmerie“. La o oră după plecarea generalului, doctorul îmi spune că trebuie să plec imediat la celulă, ceea ce am şi făcut.

În timpul celor 3 ani şi ceva de detenţie în penitenciarul Jilava am avut tristul prilej să asist la cele mai mari greutăţi, chinuri şi chiar crime la care poate fi supus un om: înfometare, injurii, bătăi, schingiuiri etc., toate acestea făcându-se la indicaţia organelor Securităţii statului din acea vreme, cu complicitatea conducerii închisorii, comandant fiind directorul închisorii, Moromet, ajutat de subalternii săi, dintre care îmi amintesc pe lt. de securitate Vişinescu, plut. maj. Ivănică, gardianul Fătu. Nu pot uita loviturile cu bâta aplicate deţinuţilor, atât ziua cât şi în timpul nopţii, în anumite perioade, de gardienii închisorii. Îmi amintesc de o noapte grozavă, din iarna anului 1952, când toţi deţinuţii de la camera 5 din reduit, am fost scoşi afară în frig, spunându-ni-se pe şoptite de unii gardieni, spre a ne demoraliza, că vom fi împuşcaţi. Mă hotărâsem ca în momentul când voi auzi prima rafală de mitralieră să strig „Trăiască Basarabia românească“.

De asemenea nu pot uita bătăile şi schingiuirile suportate de şeful camerei noastre, căpitanul de cavalerie Ion Tăriceanu, care fiind „turnat“ de un fost deţinut de drept comun, introdus la noi în celulă ca să ne spioneze că ar fi vorbit ceva despre venirea americanilor, a fost scos din cameră de gardianul de serviciu şi după o oră, când l-au adus îndărăt, era de nerecunoscut, atât de rău a fost bătut şi schingiuit. Aceasta s-a întâmplat prin anul 1950. Tot în timpul unor bătăi, deţinutului C-tin Popoiu din Orhei i s-au rupt două coaste şi, cu toată insistenţa lui, n-a fost dus la infirmerie.

La Văcăreşti şi Jilava unde am fost întemniţat am avut ocazia să cunosc şi să am convorbiri cu mari personalităţi ale neamului, între care amintesc: generalul Iosif Iacobici, fost şef de stat major, un om de o deosebită delicateţe sufletească, generalul Octav Stavrat, fost guvernator al Basarabiei în anii 1943-44, generalul Leonard Mociulschi, participant la războiul de eliberare a Basarabiei, generalul David Popescu, fost ministru de interne în guvernul mareşalului Antonescu, un om de o rară demnitate, prof. Ion Petrovici, fost ministru al învăţământului, ctitorul Facultăţii de teologie din Chişinău, Atta Constantinescu, fost ministru al lucrărilor publice, Gherman Pântea, fost ministru de război în decembrie 1917, în Republica Democrată Moldovenească, unită apoi cu Ţara-Mamă şi fost primar general al Odessei în 1941-44, Vladimir Chiorăscu, fost viceprimar al sus-numitului oraş, dr. Romanescu, fost inspector general sanitar al penitenciarelor, înainte de 23 august 1944, Constantin Popoiu fost deputat, avocatul Pereteatcu, fost prefect de Soroca, Sergiu Rahliţchi, profesor etc.

Aceştia, şi mulţi, mulţi alţii, au ispăşit, în grele chinuri, „vina“ de a-şi fi iubit patria.

Aceasta este pe scurt mărturia tristă a unui fost deţinut politic, din timpul celei mai crunte tiranii cunoscute în istoria neamului nostru românesc. ■

CĂRŢI SOSITE LA REDACŢIE

Bizanţ după Bizanţ... la Paris

„Devenită posibilă graţie sfârşitului dictaturii comuniste la Bucureşti, publicarea în Franţa a cărţii *Byzance après Byzance* constituie un eveniment pentru toţi cei care se interesează de moştenirea Constantinopolului“.

Mărturisim că nu am ştiut – până ce n-am citit fraza de mai sus pe coperta a patra a cărţii Nicolas Iorga, *Byzance après Byzance,* Avant-propos (adică Cuvânt înainte) d'Alexandre Palèologue, Editions Balland, 312 pp., cu indice al principalelor nume istorice şi geografice, alcătuit de Liliana Iorga-Pippidi – că Nicolae Ceauşescu s-a opus până şi publicării în Franţa a uneia dintre lucrările majore scrise de Nicolae Iorga. Ştiam doar că în România apăruseră şi ediţia în limba franceză şi o traducere în limba română a cărţii *Bizanţ după Bizanţ.* Către menţionata ediţie în limba franceză, apărută în România în 1971, ne-a şi dus gândul când am văzut că editorul francez a păstrat inclusiv postfaţa semnată de profesorul Virgil Cândea.

Dincolo de nedumerirea noastră, este binevenită apariţia în capitala Franţei a lucrării lui Nicolae Iorga ce subliniază că în urmă cu mai multe sute de ani în Europa se intra prin Est şi că românii au jucat un rol important în preluarea şi prezervarea moştenirii bizantine. Iată de ce, de îndată ce am primit cartea la redacţie, ne-am grăbit să o semnalăm şi cititorului român.

Prima mare nebunie criminală a lui Stalin

CANALUL BIELOMOR

Începutul anilor '30 în U.R.S.S. Dezchiaburirea era în toi, industrializarea excesivă se afla la mare cinste. NEP-ul (Noua Politică Economică) își arătase deja limitele. Stalin a decis să-l „lase naibii". Avuseseră loc primele procese staliniste, ale căror victime erau „inginerii-sabotori". Atunci s-a născut în capul lui Stalin ideea Canalului Bielomor.

Ordinul a venit în 1931, ca o condamnare la moarte pentru cei 200 000 sau 300 000 deținuți – estimările variază – care aveau să fie sacrificați pentru construirea canalului lung de peste 200 kilometri și având vreo 20 ecluze. El urma a fi terminat în 20 luni. Denivelările considerabile, frigul, alternarea mlaștinilor cu un teren stâncos, acoperit de roci intermitente, nu contau.

Lucrările trebuiau începute în septembrie 1931 și terminate în aprilie 1933. Canalul nu va costa mult – preciza ordinul lui Stalin. Mâna de lucru era deja gratuită, iar de macarale și buldozere, care ar fi trebuit plătite în valută, nu era nevoie. În loc de acestea: roabe, sănii și sisteme medievale de ridicat, de asemenea, mulți cai, puțin mai bine tratați decât oamenii. Nu exista nici fier, nici oțel, nici ciment. Pentru ecluze trebuiau folosite doar trunchiuri de copaci din pădurile din jur.

Inginerii protestau degeaba împotriva acestei penurii. Șefii erau agenți ai G.P.U. și ai administrației „gulag-ului", grăbiți să forțeze ritmul de muncă, să mărească numărul întrecerilor între echipe, să pună să fie strânse în zori cadavrele, iar „cel mai prețios capital" să fie înlocuit pe măsura pieirii sale.

Gafă criminală? Aberație mintală? Cum să califici această întreprindere? O spun scriitorii sovietici, în frunte cu Maxim Gorki: este vorba, scriu ei în 1933, într-o lucrare de glorificare a lui Stalin, despre „îndrăzneața formulă cekistă de rezolvare a unei sarcini tehnice". Această carte-monument este consacrată în întregime construirii canalului și educării delincvenților prin munca silnică. Autorii nu petrecuseră decât câteva ore pe șantier, dar nici nu aveau nevoie de mai mult timp pentru a admira ritmul mortal impus deținuților.

„Ăsta nu-i ritmul capitalismului euro-american, aflat în declin, exclamă ei. Este ritmul socialist!" Acolo unde se agitau niște schelete jalnice, ei scriau, cu înfiorare, despre burghezi degradați, foști dușmani de clasă

În imagine: vedere panoramică a unuia dintre șantierele groazei.

aflaţi pe calea mântuirii. Aceşti bravi autori erau la fel de lirici când descriau intensa activitate culturală ce domnea pe şantier. Fotografiile care ilustrează textul sunt sinistre: amintesc mai degrabă de violoniştii de la Auschwitz decât de o sărbătoare muncitorească...

În toată ticăloşia sa, această lucrare a unor curteni care celebrează munca de sclav în ţara „omului nou" spune multe despre lipsa de vlagă şi poltroneria unui escadron de intelectuali deja terorizaţi de Stalin şi obsedaţi să-şi menţină statutul. 35 scriitori, printre care Victor Şklovski, Vera Inber, Averbach, Valentin Kataev, Vsevolod Ivanov, Mihail Zoşcenko, Zelinski, Iasenski, Alexei Tolstoi s-au compromis în această aventură atât de puţin glorioasă. Mulţi dintre ei aveau să piară în alt „gulag". Unii aveau să se sinucidă, dar au fost şi din cei care au murit în patul lor: Kataev, în 1986, Şklovski cu doi ani mai devreme sau Vera Inber, înmormântată cu onoruri oficiale, în 1972.

Această istorie sumbră a literaţilor pervertiţi are o morală perfect stalinistă: lucrarea de glorificare a şantierului exterminator nu a avut timp să cunoască succesul şi nu a putut servi la „formarea" generaţiilor viitoare. În zelul lor cucernic, autorii au schiţat portrete entuziaste ale responsabililor şantierului, începând cu Iagoda, şeful G.P.U., arestat în 1937, împuşcat în 1938, Boris Bermann, primul şef al „gulagului", împuşcat în 1939, Lazar Cogan, organizator al „gulagului" şi şeful şantierului, executat la sfârşitul anilor '30. Publicată în 1934, din motive de oportunitate politică, lucrarea infamă a fost retrasă din librării şi biblioteci în 1937. A o păstra a devenit crimă sancţionabilă cu un sejur într-un paradis siberian. Proprietarii prevăzători au distrus-o, astăzi fiind practic de negăsit. Soljeniţîn a reînviat-o în volumul doi al *Arhipelagului Gulag*, unde i-a făcut o analiză dură.

Ordinul lui Stalin a fost executat, canalul fiind construit în termenii prevăzuţi. „Drumul pe apă" care leagă cele două mări – Baltică şi Albă – trece, de la Sankt-Petersburg, prin lacul Ladoga, fluviul Svir, lacul Onega, oraşul Povieneţ, Canalul Bielomor şi se termină la Bielomorsk. Lung de 227 km, din care 37 km canale artificiale, legând 190 km de lacuri şi râuri, prevăzut cu 19 ecluze, 49 diguri, 15 baraje şi 12 batardouri pentru a reglementa nivelul apei, Canalul Bielomor permite scurtarea cu patru mii de km a drumului dintre Sankt-Petersburg şi Marea Albă.

Istoria canalului construit cu preţul a nu se ştie câtor mii de morţi anonimi – mormintele lor nu au fost încă găsite – este puţin cunoscută, iar fotografiile sunt în majoritate inedite. Timp de şaizeci de ani Canalul Bielomor a fost apărat de privirile indiscrete, fiind „deschis publicului" abia în 1992. Astăzi una din cele mai sumbre legende ale „gulagului" seamănă cu o construcţie lego, curată şi multicoloră. Nimic nu aminteşte de martiriul deţinuţilor ruşi, polonezi, ucraineni, carelieni trimişi în regiunea canalului. Jumătate din ei fuseseră condamnaţi pentru „activitate contrarevoluţionară".

Ţăranii, victime ale colectivizării din anii '30, formau o mare parte din prizonieri. Lucrau alături de criminali de drept comun. La terminarea canalului au fost puşi în libertate 12 484 deţinuţi, altor 59 516 li s-a redus condamnarea. Deţinuţii trebuiau să concaseze şi să transporte 2 metri cubi de granit pe zi (normă obligatorie). După mărturia unor foşti deţinuţi, spitalul lagărului era totdeauna plin, iar rata mortalităţii: 2 500 indivizi pe lună, după scripte.

În mai 1933, vaporul „Anohin", cu Stalin, Kirov şi Voroşilov la bord, a fost printre primele nave care au parcurs itinerarul ce lega lacul Onega de Marea Albă. Cu 230 ani în urmă două fregate ale lui Petru cel Mare urmaseră aproape acelaşi traseu. Trecerea avusese loc în 60 zile şi fusese asigurată de mii de ţărani aduşi cu forţa. Fiecare fregată a fost trasă de 200 cai. În epocă, convoiul se numise „Calea regală". Canalul Bielomor urmăreşte traseul acelei căi.

În prezent, pe canal urcă rareori vreun vas. Ecluza nr. 1 este una dintre puţinele din lemn care au mai rămas. Angajaţii sunt nepoţii deţinuţilor sau fiii evadaţilor scăpaţi de la moarte. „Nu sunt moştenitorul NKVD-ului... Metroul de la Moscova a fost de asemenea construit de deţinuţi şi zilnic îl folosesc mii de persoane", declară Vitali Petrovici Alexandrov, administratorul canalului. Are dreptate. De ce să se simtă vinovat pentru acte înfăptuite înainte de naşterea sa, chiar dacă toată viaţa sa a fost membru al partidului comunist? Îşi îmbracă vesta sa neagră de piele, pe care o purtau toţi membrii Ceka (strămoşul NKVD-ului), dar care pentru el este doar o ţinută de lucru.

În 1994 s-a calculat că întreţinerea canalului a costat Federaţia Rusă un miliard de ruble, în timp ce au fost transportate doar 600 tone încărcătură (faţă de 6 milioane tone în 1986). Canalul şi angajaţii săi „de nicăieri" nu au nici un viitor. Problema lor principală este şomajul care îi pândeşte, deoarece vasele se răresc neîncetat. Oameni de nicăieri a căror unică patrie este Canalul Bielomor. ■

Eva ŢUŢUI

6 Martie 1945

ÎNCEPUTURILE COMUNIZĂRII ROMÂNIEI

Într-un foarte frumos volum, apărut la Editura Enciclopedică, sunt reunite cele mai multe dintre comunicările prezentate în cadrul Simpozionului internațional „6 martie 1995; Guvernul Petru Groza și comunizarea României", ce și-a desfășurat lucrările, între 3-5 martie 1995, la Institutul de istorie „Nicolae Iorga". Așa cum precizează directorul institutului, dr. Șerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, în Cuvânt înainte, atât simpozionul cât și volumul au fost posibile și cu sprijinul postului de radio B.B.C. și al Fundației Soros.

A fost o certitudine, încă de acum un an, că manifestarea științifică consacrată momentului 6 martie 1945 a fost o reușită. Volumul apărut confirmă aprecierea și oferă unui public mult mai larg decât cel care a putut fi prezent atunci în sală accesul la o serie de studii extrem de serioase, care au adus multe noutăți în cunoașterea evenimentelor. Au fost aduse la lumină documente inaccesibile până acum din arhivele secrete de la București, dar și de la Londra sau Washington. Cea mai puternică impresie au făcut-o însă documentele descoperite în arhivele ferecate ale Moscovei. Pregătirea din vreme a fiecărui pas al sovieticilor, cunoașterea perfectă de către aceștia atât a situației din România cât și a posibilelor reacții ale Marii Britanii și Statelor Unite sunt demonstrate de documentele din „mapele personale" Molotov și Stalin. Este evident că acolo, la Moscova, se află încă enorme cantități de documente care privesc istoria noastră și care ne-ar putea ajuta să înțelegem mai bine peste 55 de ani din evoluția României. A reieșit foarte bine elasticitatea – totuși – cu care a procedat Moscova, care și-a readaptat rapid politica, mărindu-și sau reducându-și obiectivele în funcție de situația de pe teren.

Pe de altă parte, s-a corectat și imaginea prea simplistă ce îi vroia pe Roosevelt și Churchill doar doi conducători occidentali „păcăliți" de șiretenia ursului sovietic. Sigur, a spune că „procentajul" de la Moscova, din 9 octombrie 1944 (*Magazin istoric*, nr. 3/1990) a fost o formă de a lupta contra comunizării sud-estului Europei sună neconvingător pentru un popor care a cunoscut efectele respectivului proces atâtea decenii. Dar nu este mai puțin adevărat că, noi românii, trebuie să renunțăm să ne mai lamentăm, să mai strigăm tot timpul trădare, fiind mult mai util să luăm istoria – pe care oricum nu o mai putem schimba – așa cum a fost și învățând eventual cum am putea face să nu se mai repete tragediile trecutului apropiat. Este și mesajul transmis de un cercetător din Marea Britanie, bun cunoscător al istoriei noastre, care scria în încheierea studiului său: „Totuși, în ochii multora din Europa Estică, Vestul a compromis propriile sale principii. Nereușind să onoreze asigurarea din «Declarația despre Europa Eliberată», făcută la încheierea Conferinței de la Yalta, de «a asigura condițiile în care popoarele eliberate își pot exercita dreptul tuturor popoarelor de a alege forma de guvernământ sub care vor trăi», Marea Britanie și Statele Unite au dat o aparență de legitimitate la ceea ce chiar Churchill numea «forță și nereprezentativitate». Acest eșec a dăunat cel mai mult Occidentului în Europa de Est. Așa ceva nu trebuie să se repete".

Atât Marea Britanie cât și S.U.A. și-au modificat atitudinea față de problema României în funcție de interesele lor concrete. Astfel, președintele Roosevelt a trebuit să fie mult mai atent la sensibilitatea alegătorilor americani față de problema poloneză, apărută tot atunci, în condițiile în care Polonia fusese un membru al coaliției antihitleriste, iar România un inamic, în cea mai mare parte a războiului. Iar Churchill era preocupat să asigure în primul rând interesele imperiale britanice în Grecia și Italia.

Interesante sunt și comunicările ce și-au propus studierea comparativă a mecanismelor de instalare a guvernelor comuniste în alte țări est-europene. Concluzia care se desprinde este aceea că România a fost un caz-test, *prima confruntare a viitorului „război rece" dintre aliații coaliției antifasciste.*

Și mai este o concluzie care se desprinde din parcurgerea acestui volum. Românii n-au așteptat cu resemnare instaurarea regimului comunist. Sigur, au existat și atunci certuri între diferite grupări politice și de interese (inclusiv în cadrul partidului comunist), o permanență a istoriei noastre. Dar s-a încercat o rezistență, mai întâi politică și chiar pe frontul luptei secrete, mergând chiar până la o disperată tentativă de complot și hazardată reîntoarcere a armelor, inițiată de un grup de generali români.

Prezentarea noastră nu este decât o invitație de a căuta și citi acest frumos și foarte interesant volum.

20 Martie: Ziua Francofoniei

ISTORIE ŞI ACTUALITATE

Intrarea României, în 1993, ca ţară membră cu drepturi depline în Mişcarea Francofonă şi în Agenţia de Cooperare Culturală şi Tehnică (ACCT), singura organizaţie interguvernamentală şi principalul operator al Mişcării, a permis participarea ţării noastre la toate programele şi acţiunile Francofoniei care prezintă interes. În aceşti ani, numeroşi cititori ne-au cerut informaţii despre trecutul, prezentul şi viitorul acestei Mişcări. Ne-am adresat domnilor Teodor Meleşcanu, ministru de stat, ministrul afacerilor externe, Marcel Dinu, secretar de stat în M.A.E., şi Andrei Magheru, ministru consilier, director adjunct în M.A.E., pentru a răspunde acestui interes.

Teodor MELEŞCANU. Conceptul de Francofonie a fost inventat acum mai bine de un secol, de geograful francez Onésime Reclus (1837-1916). El a avut ideea de a împărţi locuitorii planetei după criteriul limbii pe care o vorbeau, atât în familie cât şi în relaţiile sociale. Termenul *Francofonie* desemna, astfel, ansamblul populaţiei globului care folosea limba franceză. Primul său sens se născuse având, deci, un conţinut lingvistic şi pe această bază şi conotaţii geografice.

Noţiunea reapare în anul 1962, într-un număr special al revistei *Esprit,* intitulat *Franceza în lume.* Ea câştigă mai întâi o dimensiune filosofico-culturală, în sensul de a vehicula idealurile umaniste, sintetizate în binecunoscuta triadă „Libertate, egalitate, fraternitate", favorizând solidaritatea culturală, unitatea în diversitate şi toleranţa, în rândul celor care, pe cele cinci continente, au în comun utilizarea limbii franceze.

În timp, termenul a dobândit o nouă dimensiune – cea instituţională, materializată prin crearea unor asociaţii şi organizaţii publice şi private, cum ar fi: Asociaţia Universităţilor Parţial sau Total de Limbă Franceză – AUPELF (1961), Adunarea Internaţională a Parlamentarilor de Limbă Franceză – AIPLF (1967), Agenţia de Cooperare Culturală şi Tehnică – ACCT (1970), singura organizaţie interguvernamentală a Francofoniei şi principalul ei operator.

Instituţionalizarea Francofoniei, în accepţia actuală a noţiunii, are loc în februarie 1986, la Paris, cu ocazia primei Conferinţe a şefilor de stat şi de guvern având franceza în comun, la care preşedintele François Mitterand a invitat reprezentanţi ai 42 de ţări. Această Conferinţă şi cele care au urmat (Québec 1987, Dakar 1989, Paris 1991, Mauritius 1993, şi Cotonou 1995) au examinat probleme politice, economice şi culturale, de actualitate, iniţiind acţiuni de cooperare în domenii din cele mai diverse ca agricultură, energie, mediul înconjurător, comunicare, ştiinţă, cooperare juridică şi judiciară.

Aceasta ar fi, foarte pe scurt, evoluţia în timp şi procesul de materializare al conceptului de Francofonie, într-o mişcare ce grupează astăzi 50 de ţări, de pe toate cele cinci continente: Regatul Belgiei, Benin, Bulgaria, Burkina Faso, Burundi, Cambodgia, Camerun, Canada, Canada-Noul Brunswick, Canada-Québec, Capul Verde, Republica Centrafricană, Ciad, Comunitatea franceză din Belgia, Comores, Congo, Côte d'Ivoire, Djibouti, Dominica, Egipt, Elveţia, Franţa, Gabon, Guineea, Guineea Bissau, Guineea Ecuatorială, Haiti, Laos, Liban, Luxemburg, Madagascar, Mali, Maroc, Mauritania, Mauritius, Monaco, Niger, România, Ruanda, Santa Lucia, Senegal, Seychelles, Togo, Tunisia, Vanuatu, Vietnam, Zair.

Legăturile noastre istorice şi pragmatice cu Francofonia sunt desfăşurate în acelaşi sens cu evoluţia firească a României către structurile euro-atlantice şi izvorăsc din convingerea că democraţia română îşi trage seva nu numai din cele mai bune tradiţii autohtone, ci şi din apartenenţa noastră la acelaşi sistem de valori spirituale, pentru care istoria românilor a demonstrat o vocaţie autentică.

Astfel este oferită României o posibilitate suplimentară de a putea să-şi dezvolte dialogul şi cooperarea bilaterale cu Franţa, Belgia sau Canada, ori cu ţările francofone din Asia, Africa sau America Latină, prin utilizarea adecvată a structurilor Francofoniei.

România a participat în mod efectiv, începând din 1990, la diferite manifestări francofone, chiar înainte de admiterea sa oficială, aceasta fiind încă una din numeroasele dovezi ale deschiderii operate de Revoluţia din decembrie 1989.

Marcel DINU. În zilele de 2, 3 şi 4 decembrie 1995, am participat în calitate de reprezentant personal al preşedintelui României, la Cotonou, la cea de-a VI-a Conferinţă a şefilor de stat şi de guvern ai ţărilor având franceza în comun, precedată de Conferinţa ministerială (29-30 noiembrie), ambele ţinându-se în capitala Beninului.

Tema Sommet-ului a fost: *Francofonia – spațiu de solidaritate pentru o dezvoltare umană durabilă,* în final adoptându-se *Declarația de la Cotonou* în care sunt reafirmate obiectivele principale ale Francofoniei, precum și un număr de rezoluții.

Dl. Jacques Chirac, președintele Franței, prezentând raportul Conferinței, a degajat principalele concluzii ale lucrărilor.

Pe linia precedentelor Sommet-uri la Cotonou au apărut noi zone prezentând interese de ordin geopolitic și anume Libanul și Vietnamul (organizatorul următorului Sommet la Hanoi, în 1997). În acest sens, președintele Jacques Chirac a făcut un adevărat elogiu istoriei străvechi și marilor realizări obținute de Vietnam pe calea dezvoltării economice și sociale, a respectării drepturilor omului.

Președintele Chirac, încercând să caracterizeze printr-un singur cuvânt Sommet-ul de la Cotonou, l-a calificat ca *fraternel,* elementul cel mai important fiind „adoptarea prin consens, în condițiile unei lumi crispate", a tuturor deciziilor și rezoluțiilor privind colaborarea și solidaritatea politică, cooperarea și parteneriatul economic și programele de cooperare ale Francofoniei.

A fost adoptată reforma instituțională, rod al lucrărilor Comitetului de reflecție (din care face parte și România) și care va deveni operațională după reuniunea de la Hanoi din 1997. Reforma prevede, între altele, alegerea unui Secretar general al Francofoniei, personalitate marcantă pe plan internațional, care să îndeplinească funcțiile de purtător de cuvânt al Mișcării, de președinte în exercițiu al Consiliului Permanent al Francofoniei (CPF) și de coordonator al operatorilor principali ai Francofoniei.

S-a hotărât ca, pe viitor, la ONU și în alte organizații internaționale să existe o mai strânsă consultare și armonizare a pozițiilor între țările francofone, pentru ca ele să joace un rol mai important, atât pentru menținerea păcii și stabilității, cât și pentru toate problemele lumii de mâine, printr-o nouă dimensiune dată diplomației preventive.

Președintele Jacques Chirac a subliniat, de asemenea, necesitatea menținerii și creșterii ajutorului pentru dezvoltare ca formă de manifestare a solidarității internaționale. El a amintit că la viitorul Sommet al celor șapte (G7) de la Lyon, din 1996, țara sa va înscrie ca prim punct al ordinii de zi problema ajutorului pentru dezvoltare.

La Cotonou, au fost adoptate două orientări majore de acțiune comună a țărilor membre: dezvoltarea educației de bază și a multilingvismului precum și a pătrunderii Francofoniei pe autostrăzile informației.

S-au aprobat, cererile de aderare a Republicii Moldova, Sao Tome și Principe, cu statut de „membru asociat", și Val d'Aosta, cu cel de „invitat special – observator" cu acordul guvernului italian.

La Cotonou, reprezentantul țării noastre a reiterat propunerea făcută de președintele României, domnul Ion Iliescu, la Sommet-ul de la Mauritius (1993), ca Bucureștiul să găzduiască una din Conferințele viitoare la nivel înalt ale Francofoniei. Menționăm că Haiti și-a depus candidatura pentru anul 2001, iar Canada (Noul Brunswick) pentru 1999.

România a fost aleasă, pentru prima oară, în Consiliul Permanent al Francofoniei (CPF) alcătuit din reprezentanții personali ai șefilor de stat și de guvern din 18 țări, organism politic care coordonează mișcarea francofonă în perioada cuprinsă între Conferințele ministeriale sau Conferințele la nivel înalt. S-a prelungit mandatul Comitetului de reflecție, din care face parte și România, urmând să se urmărească, în principal, punerea în aplicare și găsirea unor soluții optime ale reformei instituționale.

Franța, Canada și conducerea ACCT, principalul operator și singura organizație interguvernamentală a Francofoniei, agrează ideea deschiderii la București a unui Birou de legătură al Agenției pentru Europa Centrală și de Est, complementar celui al AUPELF–UREF, inaugurat în decembrie 1994. Urmează ca acest proiect să fie propus spre examinare Conferinței ministeriale de la Bordeaux (16-17 februarie 1996).

Andrei MAGHERU. În România, pentru o mai bună coordonare a activităților privind Francofonia instituțională, atât pe plan guvernamental, cât și neguvernamental, s-a creat Consiliul Național Consultativ pentru Francofonie (CNCF), prezidat de ministrul afacerilor externe. Din Consiliu fac parte reprezentanți ai 50 de instituții și organizații guvernamentale și neguvernamentale, susceptibile de a participa la activitățile francofone.

CNCF este chemat să asigure consultarea și coordonarea între instituțiile cu preocupări directe în domeniul Francofoniei și să facă recomandări privind participarea eficientă a României la această Mișcare, întrunindu-se, periodic, îndeosebi în preajma conferințelor la nivel înalt și a celor ministeriale.

CNCF s-a reunit miercuri 17 ianuarie 1996, cu participarea domnului Teodor Meleșcanu, președintele Consiliului. Au fost prezentate rezultatele Sommet-ului de la Cotonou și examinate principalele acțiuni cu caracter guvernamental, avute în vedere în cadrul participării țării noastre la Mișcarea Francofonă, în 1996, cum ar fi: deschiderea, la București, a unui Birou Regional al ACCT pentru Europa de Est, complementar celui al AUPELF–UREF, inaugurat, la 18 decembrie 1994, de domnul Jacques Toubon, pe atunci ministrul culturii și Francofoniei; organizarea „Salonului cărții francofone", ce va avea loc în iunie, în cadrul Târgului internațional al cărții de la București; în aceeași perioadă, „Săptămâna filmului francofon", cu filme puse la dispoziție de ACCT; editarea unui cotidian de limbă franceză *Bucarest Matin* (variantă în limba franceză a cotidianului *Nine O'Clock).* ■

ÎN SALONUL DE AUR AL CONTESEI DE BEHAGUE

După îndelungate preparative inițiate de centrul cultural român din Paris, director Virgil Tănase, director adjunct Horia Bădescu, iată că masa rotundă cu tema *România între tratate și dictate,* cu participarea istoricilor români și francezi, a avut loc la începutul lunii decembrie 1995. Numai că s-a văzut din nou că „l'homme propose et Dieu dispose". De data aceasta, pe postul lui Dumnezeu au fost greviștii. Declanșarea celei mai mari mișcări greviste din Franța din ultimele trei decenii a complicat lucrurile, cu atât mai mult cu cât nimeni, nici măcar autoritățile franceze nu prevedeau amploarea mișcărilor sociale. Masa rotundă s-a ținut totuși. Judecând după condițiile lipsei oricăror mijloace publice de transport, se poate considera, ca un prim punct, că audiența a fost pe deplin satisfăcătoare. Au participat aproximativ 30 de cercetători din diverse domenii de activitate, intelectuali francezi și francezi de origine română. Din București au sosit acad. Virgil Cândea, dr. Ion Calafeteanu, prof. dr. Viorica Moisuc și semnatarii acestei relatări. Din partea franceză au participat la masa rotundă prof. Georges Castellan, vice-președinte al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, reputat specialist francez în istoria Europei Centrale și a Sud-Estului Europei, prof. dr. Jean Nouzille, autorul unor numeroase studii și volume despre istoria României, Bertrand Lory, profesor la INALCO, Lucien Steinbeck, ziarist, Hélène Alvanderis, scriitoare, dr. ing. Cicèron Rotaru, profesor la Școala Națională de Geniu Rural din Nancy, Paul Dimitriu, politolog, Al. D. Danielopolu, istoric al aviației, Michel Hidalgo, scriitor și publicist. Discuțiile au fost conduse alternativ de prof. G. Castellan și acad. V. Cândea. În cadrul discuțiilor a luat cuvântul și a intervenit în repetate rânduri ambasadorul Caius Traian Dragomir, aducând precizări istorice și prezentând poziția României în câteva probleme de stringentă actualitate. Dezbaterile au fost extrem de intense. Au luat cuvântul, pe lângă cei 9 istorici români și francezi, încă 8 participanți. A fost acoperită o amplă gamă de subiecte: situația României în preajma izbucnirii primului război mondial, desăvârșirea statului național român și recunoașterea acestui act de către tratatele de pace încheiate la sfârșitul conflictului mondial, evoluția României în perioada interbelică, izolarea politico-diplomatică în care se afla România în perioada de dinainte de cel de al doilea război mondial, de ce a intrat țara noastră în război, cum s-a alăturat România coaliției antihitleriste, România – primul test al războiului rece, ce au însemnat cei peste 40 ani de comunism pentru noi, vrem să ne integrăm în instituțiile comunității europene, dar știm cum și suntem pregătiți? Participanții francezi au manifestat un interes excepțional nu numai pentru aspecte din trecut, dar în mod special pentru actualele orientări ale României. La dejunul și cocktailul care au avut loc, participanții francezi au exprimat mulțumiri pentru numeroasele clarificări de ordin istoric și politic, pe care le-au primit de la colegii lor români. De altfel, mulți dintre ei au notat și înregistrat o bună parte din discuție pentru a putea să transmită aceste informații în instituțiile unde își desfășoară activitatea.

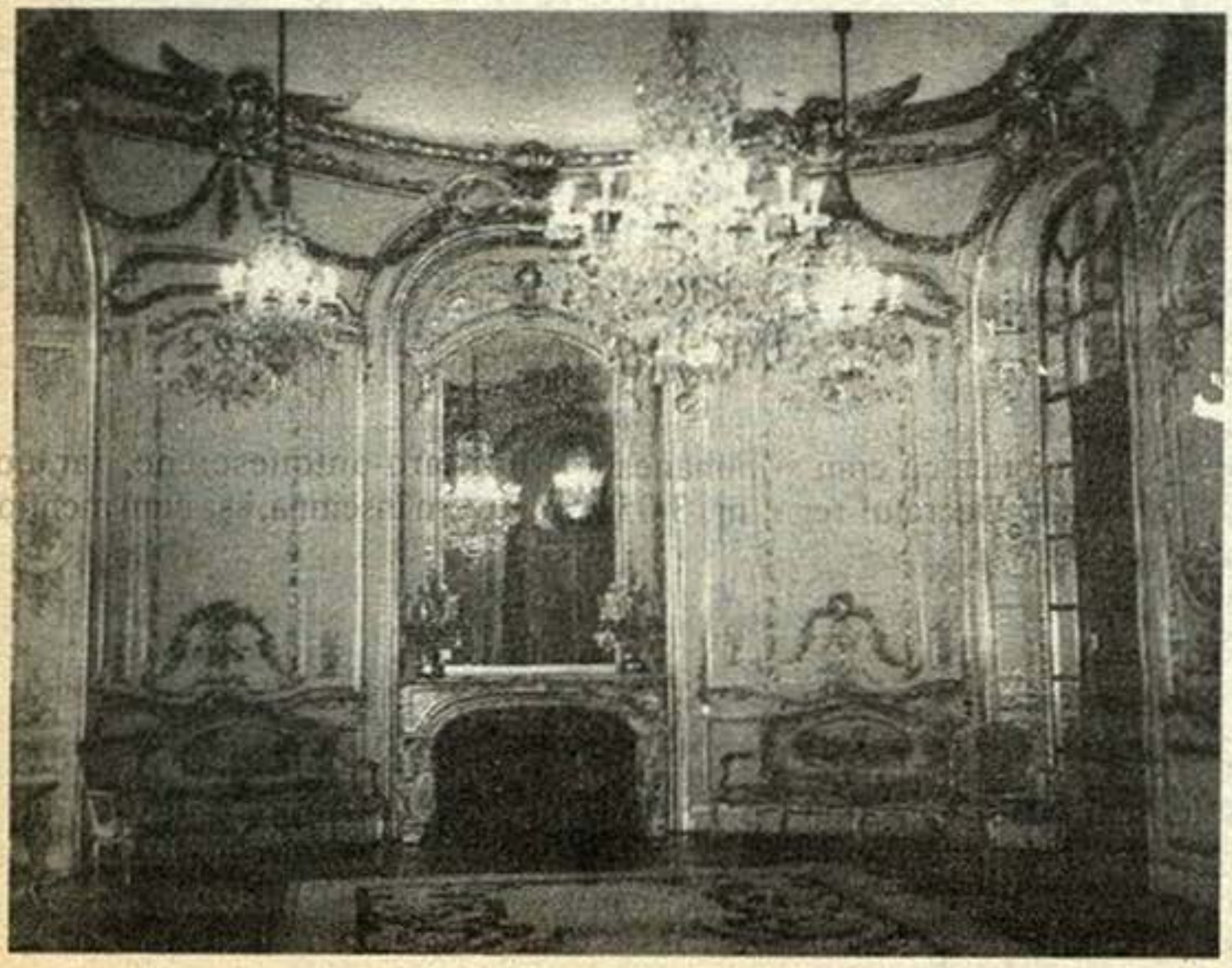

Centrul cultural român a organizat cu această ocazie o mică expoziție de cărți și reviste de istorie românească (peste 60 titluri), care la sfârșitul dezbaterilor au fost donate instituțiilor de cercetare și de învățământ ai căror reprezentanți au participat la masa rotundă. De o excelentă primire s-a bucurat volumul lui Grigore Gafencu, *În misiune la Moscova,* cel al istoricului francez Jean Nouzille, *Transilvania – zonă de contacte și conflicte,* cartea *România, marile puteri și problema Basarabiei* și *Sturdzeștii, din cronica unei familii istorice.*

Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

23 august – 2 septembrie 1944

BAZA CONSTITUȚIONALĂ A NOULUI REGIM POLITIC DIN ROMÂNIA

Prof. univ. dr. DUMITRU V. FIROIU

În *Magazin istoric,* nr. 5/1995, în cadrul *Microcalendarului celui de-al doilea război mondial în Europa,* în legătură cu evenimentele de la 23 august 1944, se afirmă, între altele: „Noul guvern, format din militari, condus de generalul C. Sănătescu și în care au intrat și reprezentanți ai P.N.Ț., P.N.L., P.C.R., P.S.D., repune în funcție parțial Constituția din 1923 și este însărcinat..."

Textul citat cere unele lămuriri și precizări. Mai întâi ne referim la afirmația că acest guvern, condus de generalul Sănătescu, a fost format „din militari". În primul rând trebuie arătat că a fost vorba de un „guvern de uniune națională", format, în principal, din militari, deoarece în componența sa au intrat și „civili"; ne referim la Grigore Niculescu-Buzești, ministru secretar de stat la Departamentul afacerilor externe sau la Lucrețiu Pătrășcanu, ad-interim la Departamentul justiției. În ceea ce privește reprezentarea celor patru partide care încheiaseră, la 20 iunie 1944, acordul de Bloc Național Democrat, reprezentanții lor aveau calitatea de miniștri fără portofoliu.

A doua problemă, care, de fapt, merită o atenție mai deosebită, este aceea referitoare la afirmația: „...repune în funcție Constituția din 1923". În primul rând, după opinia noastră, formularea corectă este „repune *în vigoare*", dar afirmația ridică câteva întrebări: 1. Când a fost repusă în vigoare Constituția din 1866 cu modificările ei din 1923?; 2. Care a fost baza constituțională a regimului politic din România între 23 și 30 august 1944, data elaborării Decretului constituțional nr. 1 626?; 3. Ce a însemnat repunerea în vigoare a Constituției din 1866 cu modificările ei din 1923?, pentru că afirmația din textul citat de noi precizează că a fost vorba despre o repunere „parțială" în vigoare.

De jure și de facto

Pentru prima întrebare, trebuie să precizăm că la 31 august 1944 a fost elaborat *Decretul constituțional nr. 1626* (publicat în *Monitorul oficial* nr. 202 bis, din 2 septembrie 1944)[1] în al cărui articol 1 se stabilea că „drepturile românilor sunt cele recunoscute de Constituția din 1866, cu modificările ce ulterior i-au fost aduse și de Constituția din 29 martie 1923", că „sub rezerva celor cuprinse în art. 3 și 4, puterile statului se vor exercita după regulile așezate în Constituția din 29 martie 1923", iar prin articolul 5 se stabilea că erau și rămâneau abrogate Decretul regal nr. 3 053 din 5 septembrie 1940, Decretul regal nr. 3 067 din 6 septembrie 1940 și Decretul regal nr. 3 072 din 7 septembrie 1940, decrete prin care se crease atunci în România, după modelul statelor totalitare (cu duci și führeri), instituția Conducătorului statului, „cu depline puteri în conducerea statului român" și se fixaseră prerogativele monarhiei, mult diminuate, regelui rămânându-i doar calitatea de cap al oștirii, dreptul de a bate monedă; dreptul de a conferi decorațiile românești; dreptul de a numi și acredita ambasadorii și miniștrii plenipotențiari; dreptul de a numi pe primul-ministru, însărcinat cu depline puteri; dreptul de amnistie și grațiere. Toate celelalte puteri ale statului erau exercitate de președintele Consiliului de Miniștri.

Așadar, *cu data publicării* Decretului constituțional nr. 1 626/1944, s-a restabilit *de jure* regimul democratic în România, căutându-se a i se pune la bază Constituția din 1866, modificările ei ulterioare, inclusiv Constituția modificată la 29 martie 1923.

Pentru a răspunde la cea de a doua întrebare, trebuie să arătăm că, *de facto,* la 23 august 1944 a fost răsturnat regimul dictaturii militaro-antonesciene, iar noul guvern însemna, așa cum menționa *Proclamația regelui către țară,* „începutul unei ere noi în care drepturile și libertățile tuturor cetățenilor țării sunt garantate și vor fi respectate", idee reluată și formulată și mai clar în ce privește regimul politic nou instaurat, în Declarația guvernului constituit la 23 august. „Astăzi dictatura a fost înlăturată. Poporul reintră în

[1] La 30 august 1944 a fost adoptat, de fapt, un Jurnal al Consiliului de Miniștri care a conținut ceea ce va cuprinde Decretul constituțional nr. 1 626, care a fost prezentat regelui și a fost publicat în *Monitorul oficial* din 2 septembrie 1944, sub semnătura regelui și a tuturor membrilor guvernului.

drepturile lui. Regimul politic pe care îl vom înfăptui va fi un regim democratic, în care libertăţile publice şi drepturile cetăţeneşti vor fi garantate şi respectate".

Deci, prin răsturnarea regimului antonescian la 23 august 1944, în România nu s-a creat un vid de putere. Dimpotrivă, forţele democrate au înţeles să reinstaureze un regim democratic căruia trebuia să i se dea şi o bază constituţională corespunzătoare. Datorită unei conjuncturi deosebite, s-a optat *nu* pentru elaborarea unei *noi* constituţii, ci pentru elaborarea Decretului constituţional nr. 1 626.

În fine, pentru a răspunde la cea de a treia întrebare, trebuie să arătăm că temeiul afirmaţiei după care Constituţia din 1866, cu modificările ce i-au fost aduse ulterior şi Constituţia din 29 martie 1923 a fost repusă „parţial în funcţie"[1], a fost stabilit prin articolul 3 al Decretului constituţional nr. 1 626/1944, care prevedea că „un decret dat în urma hotărârii Consiliului de Miniştri va organiza Reprezentanţa Naţională. Până la organizarea Reprezentanţei Naţionale, puterea legislativă se exercită de către rege, la propunerea Consiliului de Miniştri".

Prevederile de mai sus au avut drept consecinţă faptul că, din conţinutul Constituţiei modificate în 1923 (care are aceleaşi titluri, în număr de 8, ca şi Constituţia din 1866) nu a fost repus în vigoare decât Titlul III – *Despre puterile statului,* cap. I – *Despre Reprezentanţa Naţională,* Secţiunea I – *Despre Adunarea Deputaţilor* şi Secţiunea II – *Despre Senat.* Aşadar, au rămas în vigoare dispoziţiile Decretului lege nr. 3 052 din 5 septembrie 1940, prin care fusese suspendată Constituţia din 1938 şi odată cu aceasta fusese dizolvat Parlamentul (de fapt, acest Decret lege nr. 3 052 nici nu a fost nominalizat în art. 5 al Decretului constituţional nr. 1 626/1944, ca abrogat). Şi ceea ce este important de observat este faptul că în Decretul constituţional nr. 1 626/1944 nu se vorbeşte de reînfiinţarea Parlamentului, ci de *organizarea* Reprezentanţei Naţionale, care urma să se producă în viitor. O formulare foarte dibace, folosită din plin la timpul potrivit, în 1946, când s-a pus problema revenirii la viaţa parlamentară şi când, în baza acestei prevederi constituţionale, regimul procomunist instaurat la 6 martie 1945 a organizat şi creat un parlament care i-a slujit politica de instaurare a dictaturii totalitarist-comuniste.

Dacă Constituţia României repusă în vigoare prevedea că puterea legislativă se exercită *colectiv,* de către rege şi Reprezentanţa Naţională, Decretul constituţional nr. 1 626 stipula că, de la data publicării lui şi până la organizarea viitoarei Reprezentanţe Naţionale, puterea legislativă se va exercita de către rege, dar *la propunerea* Consiliului de Miniştri. Aparent, regele a căpătat o putere mai mare decât îi acorda Constituţia, dar în realitate, activitatea sa era îngrădită prin dreptul de iniţiativă al Consiliului de Miniştri. Este o problemă care merită atenţia specialiştilor în legătură cu procesul legislativ şi cu legile elaborate până la 6 martie 1945, dar mai ales după această dată, când a devenit clar pentru toată lumea că România intrase sub dominaţia sovietică, iar politica ţării o duceau elementele de stânga, a căror ţintă nu era alta decât sovietizarea ţării şi instaurarea regimului comunist.

Tot prin Decretul constituţional nr. 1 626/1944 s-a dat o puternică lovitură şi unora dintre prevederile Titlului III, capitolul V din Constituţie – *Despre puterea judecătorească,* deoarece în articolul 4 al Decretului constituţional se stabilea: „O lege specială va statornici condiţiile în care magistraţii sunt inamovibili". Or, repunându-se în vigoare reglementările constituţionale din perioada democraţiei parlamentare din România, în mod firesc se repuneau în vigoare şi reglementările făcute prin legile ordinare date în aplicarea prevederilor constituţionale. Şi atunci? Au ştiut cei ce au redactat Decretul constituţional nr. 1 626 ce importanţă urma să aibă aparatul judecătoresc şi în mod deliberat au lăsat deschisă această cale prin care aparatul judecătoresc avea să fie subordonat politicului? Nu putem răspunde ferm la această întrebare, dar viitorul a confirmat pe deplin subordonarea care n-a întârziat să se manifeste.

De asemenea, prin aliniatul al doilea al articolului 4 al aceluiaşi Decret constituţional nr. 1 626 s-a stabilit că „juriul rămâne desfiinţat" (această instanţă judecătorească fusese desfiinţată prin Constituţia din februarie 1938, art. 73, aliniatul al treilea). Or şi această prevedere avea ţintă precisă, deoarece, în conformitate cu prevederile Constituţiei modificate în 1923, juriul era statornicit „în toate materiile criminale şi pentru delictele politice şi de presă, afară de cazurile statornicite de Constituţie". Iar Constituţia (articolul 105) statua: „Delictele de presă se judecă de juraţi afară de cazurile aici statornicite, care se vor judeca de tribunalele ordinare, potrivit dreptului comun:

a) delictele ce s-ar comite împotriva suveranilor ţării, principelui moştenitor, membrilor familiei regale şi dinastiei, şefilor statelor străine şi reprezentanţilor lor;

b) îndemnurile directe la omor şi rebeliune, în cazurile când nu au fost urmate de executare;

c) calomniile, injuriile, difamaţiile aduse particularilor sau funcţionarilor publici oricare ar fi, atinşi în viaţa lor particulară sau în cinstea lor personală".

Pentru politica pe care înţelegea să o promoveze partidul comunist (şi toţi cei care i se alăturaseră) juriul era o instanţă judecătorească incomodă, nu avea nevoie de el, iar soarta pe care a avut-o în viitor justiţia a confirmat din plin locul pe care i l-au acordat guvernanţii de atunci în opera de comunizare a ţării. ■

[1] În legătură cu diferitele puncte de vedere formulate la întrebarea ce şi cât a fost repus în vigoare din Constituţia României din 1866, cu modificările ei ulterioare şi a Constituţiei modificate din 1923, credem că cea mai completă formulare este aceea datorată prof. univ. dr. Tudor Drăgan *(Drept constituţional,* Editura Didactică şi Pedagogică, 1972, p. 80): „...Prin Decretul nr. 1 626 din 2 septembrie 1944 s-a repus în vigoare, cu unele excepţii, Constituţia din 1923, menţinându-se în acelaşi timp instituţia monarhiei".

CARE DOBRIȚA?

Aș dori să intervin într-o problemă în care s-au făcut afirmații diferite și uneori bizare. Este vorba despre locul unde s-a stabilit regele Mihai I, după ce a părăsit Bucureștii, în noaptea de 23 spre 24 august 1944, și unde a rămas până în preajma datei de 12 septembrie. Nu vreau să discut despre faptul dacă plecarea din București a suveranului, în condițiile de atunci, a fost sau nu bine gândită. Vreau doar să precizăm locul.

Haralamb Zincă, în *Și a fost ora H* (Editura Militară, 1971, p. 286) afirmă: „Imediat după ce regele și suita sa părăsiră nu numai palatul, ci și Capitala, refugiindu-se în comuna Dobrița din Valea Sadului...", fără a preciza despre care Vale a Sadului este vorba (există, după știința noastră, una în județul Sibiu, alta în județul Gorj, iar dacă autorul s-a gândit la Dobrița-Gorj, aceasta nu este în Valea Sadului, acolo fiind comuna Bumbești-Jiu).

Corneliu Leu, în *Romanul unei zile mari* (Editura Albatros, 1984, p. 463) zice: „Într-un convoi de mașini, având în frunte un «Cadillac» în care venise garda lui Antonescu, regele pleacă la ora două noaptea, însoțit de suita sa, la Dobrița, în apropiere de Retezat, pe un domeniu al boierului Matac".

Nicoleta Frank, în *O înfrângere în victorie. Cum a devenit România din Regat Republică Populară (1944-1947)*, Editura Humanitas, 1992, pp. 67-68, dând dovadă de o surprinzătoare necunoaștere a țării de origine, afirmă că, după ieșirea din Capitală, convoiul regal s-a îndreptat „către masivul occidental al Carpaților", adevărat refugiu natural, „ai cărui locuitori sunt renumiți ca excelenți pușcași", după care precizează că, mai întâi, convoiul cu regele Mihai s-a oprit la Bumbești-Jiu, iar de aici a urcat la Dobrița-Gorj.

Este dureros să constați că o persoană născută în această țară și care a trăit o parte a vieții sale aici poate face asemenea afirmații.

În fine, Ion Alexandru Munteanu *(România Mare,* nr. 137, 10 februarie 1993, p. 9) afirmă: „După predarea Mareșalului către grupul de comuniști condus de agentul N.K.V.D. Emil Bodnăraș, augustul nostru monarh... și-a luat măicuța și bijuteriile și a fugit ca un laș spre Munții Semenicului, pentru a nu putea fi găsit".

Care este adevărul? Este acela indicat de alți autori (de ex. Mircea Ioanițiu, *Amintiri și reflecții,* Editura Enciclopedică, 1993, p. 183 sau V. Liveanu, *Revista de istorie,* nr. 8, august 1979, p. 1 460 ș.a.). Și anume, regele Mihai și suita sa s-au instalat la Runcu-Dobrița din județul Gorj, acolo unde, ca prinț moștenitor, mai fusese pe timpul când era elev de liceu, împreună cu întreaga clasă și unde avea și unele cunoștințe. Aceste două sate sunt pe versantul Munților Vâlcan, în nordul județului Gorj, la apus de Jiu, deci în Carpații Meridionali, nu în cei Occidentali, nici în Munții Retezatului sau în alte locuri menționate de unii sau alții...

D.V. FIROIU

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

Apariția unei noi publicații este întotdeauna un motiv de bucurie. *Romanian Journal of International Affairs* este un trimestrial editat de Institutul român pentru studii internaționale, ce a pornit la drum în anul trecut. Cele patru tomuri au apărut în excelente condiții grafice, sub privegherea dr. Nicolae Ecobescu, editor, dr. Vasile Șandru, redactor șef. În primele două numere întâlnim semnăturile ministrului de externe Teodor Viorel Meleșcanu, președintelui Adunării Deputaților Adrian Năstase, ministrului apărării Gheorghe Tinca, acad. Dan Berindei, Ioan Mircea Pașcu, Gheorghi Prisăcaru, Liviu Mureșan, Dan Amedeo Lăzărescu.

ROMANIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL AFFAIRS

VOLUME I BUCHAREST 1-2/1995

Următoarele două tomuri au fost consacrate unor tematici speciale. Astfel, Pierre Cornillon, Heinrich Klebes, Miguel Angel Martinez, Stephen Martin, Adrian Năstase, Florin Rădulescu Botică, Dudley Smith, Rita Süssmuth, Frank Swaelen, Mátyás Szürös, Alejandro Martinez Ubieda, Jerzy J. Wiatr se ocupă de rolul diplomației parlamentare în lumea de azi. În ultimul număr de anul trecut sunt prezentate: alocuțiunea președintelui Ion Iliescu rostită în 1994 la Sesiunea Adunării Parlamentare, momentul inaugurării Centrului de informare și documentare al Consiliului Europei la București și principalele intervenții rostite la Seminarul privind Consiliul Europei ținut la București, în zilele de 25-26 octombrie 1994.

Îi dorim noii publicații științifice – ce se adresează în primul rând cititorilor avizați din țară și de peste hotare, dar și tuturor celor pasionați de fenomenul diplomatic contemporan – viață lungă și rodnică.

Al XVIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice

27 august – 3 septembrie 1995

S-A DISCUTAT LA MONTRÉAL

18th International Congress of Historical Sciences
XVIIIe Congrès International des Sciences Historiques
27 aug. – 3 sept. 1995

Yolande Cohen, de la Universitatea Québec-ului la Montréal, își începea raportul în cadrul Temei majore II cu următoarea formulare: „Problema crucială care se pune astăzi în istorie, ca și cele mai multe dintre științele sociale, este cum să întemeiem noi practici în cercetarea istoriei și în ce scop?“ Studierea *Raportului masculin/feminin în cadrul marilor mutații istorice (Istoria diferenței dintre sexe și a impactului său: studii de caz)* – cum s-a intitulat cea de a doua temă majoră a Congresului Internațional de Științe Istorice – constituie o astfel de noutate.

Cercetarea teoretică a acestui subiect s-a dezvoltat – potrivit Franciscăi de Haan, de la Universitatea Leiden, Olanda – mai ales în Statele Unite. „Genul“ a devenit un concept cheie pentru cercetătoarele feministe mai ales în lumea anglo-americană și în cercurile academice pe care aceasta le influențează. Sensul dat conceptului diferă însă.

Tema majoră II a fost gândită tocmai pentru a „sublinia semnificația *genului* ca o categorie fundamentală a analizei istorice și să arate impactul pe care îl are în diferite domenii ale cercetării istorice“.

Așa cum s-a repetat la Montréal, asemenea eforturi rămân încă ignorate, atunci când nu au atras replici virulente din partea colegilor istorici. Astfel, Marilyn Calle (La Trobe University, Australia) cita cazul australian. Dacă în anii '70 s-au publicat mai multe istorii ale femeilor, fără a atrage vreo replică, atunci când în 1994 reprezentantele curentului feminist au încercat să scrie o istorie generală a națiunii australiene centrată pe analiza genului și pe care vroiau să o intituleze *Creating a Nation* (Creând o națiune), replica a fost promptă. În ziarul național *The Australian,* unul dintre istoricii importanți ai țării, John Hirst, a denunțat, pe o pagină întreagă, în ediția de sâmbătă, acapararea istoriei naționale de către feministe drept un eșec. Și adăuga autoarea citată: „Se obișnuia să se strige că femeile au luat slujbele bărbaților; acum, se pare că noi am comis o ofensă și mai serioasă furându-le istoria“.

Atunci când nu se transformă în activism pur sau, și mai rău, în politică, asemenea studii pot fi interesante, înnoind percepția asupra fenomenelor istorice, ilustrând și mai bine diferențele de mentalitate dintre diferite zone sau regimuri. Așa de exemplu, cercetătoarea Irina Akimușkina din Rusia a arătat încă o dată ce distanță enormă separă practica istorică occidentală de cea din țara sa, cel puțin la acest capitol. În Rusia, istoria femeilor se rezumă la un fel de inventar al femeilor celebre sau blestemate care au marcat evoluția statului rus. De altfel, în U.R.S.S. feminismul era calificat drept burghez.

Diferența dintre cele două sexe putea căpăta și alte utilizări politice. În timpul procesului de cucerire a Irlandei, de exemplu, în secolul XVI, eșecul primelor tentative de colonizare engleză au fost puse pe seama... femeilor irlandeze. Soldații și coloniștii englezi se lăsau prea repede subjugați de acestea. De aceea, s-au pus la punct proiecte pentru a împiedica întemeierea unor astfel de căsnicii. În schimb, arăta Mary O'Dowd (din Irlanda de Nord), căsătoriile bărbaților irlandezi cu englezoaice nu au ridicat vreodată asemenea probleme.

Foarte interesant este și statutul femeii în Polonia. Tocmai datorită rămânerii în urmă din punct de vedere al dezvoltării economice – arăta Maria Bogucka – și faptului că gospodăria familiară era încă o unitate productivă, femeia a putut juca un rol important în sfera vieții economice. În schimb, în cele câteva orașe mai mari, unde relațiile de tip capitalist s-au dezvoltat mai de timpuriu, competiția bărbat/femeie, în sfera economicului, a fost mai pronunțată, cu eliminarea celei din urmă, care avea și un nivel cultural mai redus. Este bine ca istoricul să se ferească să generalizeze astfel de fenomene, pentru că, aflăm din studiul lui Gery Osterud, în avansata economie americană, tocmai cercetarea istoriei femeii și a relațiilor masculin/feminin aduce lămuriri asupra menținerii fermelor familiare în cadrul societății capitaliste.

Iată deci cât de interesante pot fi studiile de acest gen. Ele răspund unei nevoi evidente de echilibrare a percepției istorice. Dar să ne fie permis să o spunem: corespund și unui complex istoric de inferioritate, pentru că, până acum, nimeni nu a simțit nevoia să scrie o istorie a... bărbatului. ■

Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

NOBILIMI EUROPENE

Incursiunea prin lumea apusă a nobilimilor europene nu puteau ocoli una dintre cele mai vechi: pe cea bizantină. Poate că denumirea ei cea mai corectă ar fi: aristocrație. Ea se deosebea fundamental de cele vest-europene, fiind determinată de condițiile istorice care au modelat marile state ale Orientului. Puterea centralizatoare a suveranului, care fiind stăpânul – cel puțin teoretic – întregii lumi, și care doar conceda resursele de pe o anumită suprafață sau dintr-o anumită zonă dregătorilor săi (în multe dintre statele orientale, robi la origine), a imprimat și aristocrației bizantine caracteristici aparte. Despre ele va fi vorba în paginile ce urmează, ce închid ciclul consacrat nobilimilor europene.

În Bizanţ, terminologia nobiliară desemna pe reprezentanții unei ierarhii de funcționari imperiali, ierarhie căreia i-au fost corelate titlurile. Noțiunea de nobleţe implica rangul ocupat de acel personaj aflat în slujba împăratului, cât şi importanța bunurilor aparţinând familiei sale, deci gradul de influență pe care era susceptibil să îl exercite.

Naşterea, rangul şi averea nu erau singurele criterii ale nobleței – sau mai curând ale aristocrației – în Bizanţ. Apartenența la casta educată a imperiului valora aproape mai mult decât nobleţea de sânge.

Favoritisme și venalitate

Principiul transmiterii ereditare a titlurilor nobiliare nu a fost admis în Bizanţ. Mai întâi pentru că aceste titluri reprezentau, în principiu, o recompensă personală acordată celui care slujise imperiul sau binemeritase de la împărat. Titlurile erau legate de o slujbă anume, care nu era transmisibilă ereditar, deci nici titlul nu putea fi. Se considera că moştenirea ereditară a titlurilor le-ar fi demonetizat; mai ales că pentru împăraţii aflaţi în dificultăţi financiare vinderea lor reprezenta o sursă de umplere a vistieriei.

Cu toate acestea, în practică, s-a format o nobilime bizantină, împărţită în diferite clase, formată din câteva mari familii, ale căror nume acoperă mai multe secole din istoria imperiului. Vom putea înţelege mai bine esența acestei puternice aristocrații dacă vom şti că în Bizanţ titlul nobiliar contribuia doar la ridicarea prestigiului dobândit prin naştere, dar nu a înlocuit vreodată respectul ataşat vechimii originii de familie.

Aristocrația bizantină își are originile în vremea domniei lui Constantin cel Mare (307-337). El a creat în anul 330 Senatul pentru a recompensa pe cei mai

Vulturul bizantin, sculptură din castelul de la Mistra, din Pelopones (sfârşitul sec. XIV)

MIHAIL DIMITRIE STURDZA

buni slujitori ai statului. A apărut astfel, în paralel cu puternica ierarhie a slujitorilor publici, o nobilime oficială ce arbora titluri pompoase. Spre deosebire de nobilimea Imperiului roman, cea bizantină a fost una a slujitorilor, deschisă tuturor. Oricine putea aspira la cele mai înalte funcţii publice, antrenând după el o întreagă clientelă. Aceste titluri nobiliare, personale, transmise onorific doar văduvelor, apăreau în Bizanţ drept un fel de moştenire prost definită a demnităţilor din vechea Romă imperială.

Deşi titlurile legate de o slujbă determinată n-au fost concedate decât pe durata îndeplinirii respectivei slujbe, s-a putut constata, de la început, că beneficiarii aveau tendinţa să le utilizeze şi după ce nu o mai îndeplineau. Apoi, chiar împăraţii au început să acorde titluri exclusiv onorifice. S-a ajuns astfel în timp ca, indivizi cu totul mediocri, să acumuleze mai multe titluri, altădată de mare prestigiu.

La început, ierarhia nobiliară bizantină număra şase clase, denumite după titlurile purtate de membrii săi. Era un sistem rigid, potrivit căruia fiecare dregător ştia dinainte la ce titlu avea dreptul, în funcţie de dregătoria pe care o ocupa. Se considera că astfel – cel puţin în teorie – se puteau evita capriciile suveranului. Practic însă, au existat adesea cazuri când ordinea a fost dată peste cap şi o categorie întreagă de dregători a trecut în bloc într-o clasă nobiliară superioară. Alteori, prin derogări, după un anumit termen un dregător putea primi un titlu superior, îndeplinind în continuare aceeaşi dregătorie. A apărut şi o nobilime paralelă, numită nobilimea vacantă: atunci când un dregător se retrăgea din cauza vârstei, primea titlul următor celui atribuit dregătoriei îndeplinite. A venit apoi rândul titlurilor care puteau fi cumpărate, fără vreo legătură cu o dregătorie îndeplinită. Favoritismele şi venalitatea s-au înstăpânit în Bizanţ. Mărturie stau textele de epocă, în care se vorbeşte despre vânzarea unor dregătorii de mâna a doua la poarta palatului imperial.

Moşteniri balcanice

Din secolul IX, sistemul nobiliar bizantin s-a divizat în două variante ce s-au dezvoltat în mod diferit. Într-un fel a evoluat nobilimea bizantină din provinciile italiene şi în alt fel cea din restul imperiului. Dar şi aici, chiar dacă în mod legal nu s-a instituit niciodată acest lucru, s-a impus principiul ereditării. S-a format astfel la curtea imperială o castă nobiliară, un mănunchi de familii care deţineau în mod ereditar toate dregătoriile înalte. Pentru a-şi putea menţine poziţiile, vechile familii au fost nevoite să se înrudească mereu cu noii dregători, adesea de origine obscură, dar înnobilaţi prin slujba îndeplinită. Sub Paleologi, imperiul a fost guvernat de aceste familii, care s-au constituit într-o castă închisă. Coeziunea acestui grup închis, relativ redus numeric, a fost cimentată prin numeroase căsătorii.

Deasupra acestei ierarhii se afla împăratul. Iniţial *Imperator Augustus,* din anul 630 (când Heraclius i-a învins pe perşi) şi-a luat titlul de *Basileus*. El era stăpânul unui imperiu unic, cel al lumii creştine. Am văzut deja, aceeaşi pretenţie o ridicau şi împăraţii Europei Occidentale. Împreună cu Patriarhul de Constantinopol, basileul era şi şef suprem al Bisericii, *Isapostolos* adică asemenea apostolilor. Ritualul bizantin cerea mai târziu ca aristocraţia să-şi dovedească supunerea faţă de împărat printr-o ceremonie de adoraţie, împrumutată în mod evident de la curtea persană: în prezenţa suveranului, asistenţa se arunca în mai multe rânduri cu faţa la pământ, cu braţele şi picioarele complet întinse. Ceremonia de prosternare cerea celui ce intra în Salonul de Aur să îndeplinească ritualul de patru ori.

În Imperiul bizantin, membrii aristocraţiei erau desemnaţi cu titlul generic de arhonţi, unul dintre puţinele titluri împrumutate din Antichitatea greacă. Împărţirea titlurilor nobiliare în clase a căzut în desuetudine din secolul IX datorită derogărilor pe care le-am amintit. Sistemul a trebuit deci reformat. Dregătoriile

Urmele zidului ridicat în vremea împăratului Theodosiu pentru apărarea Constantinopolului

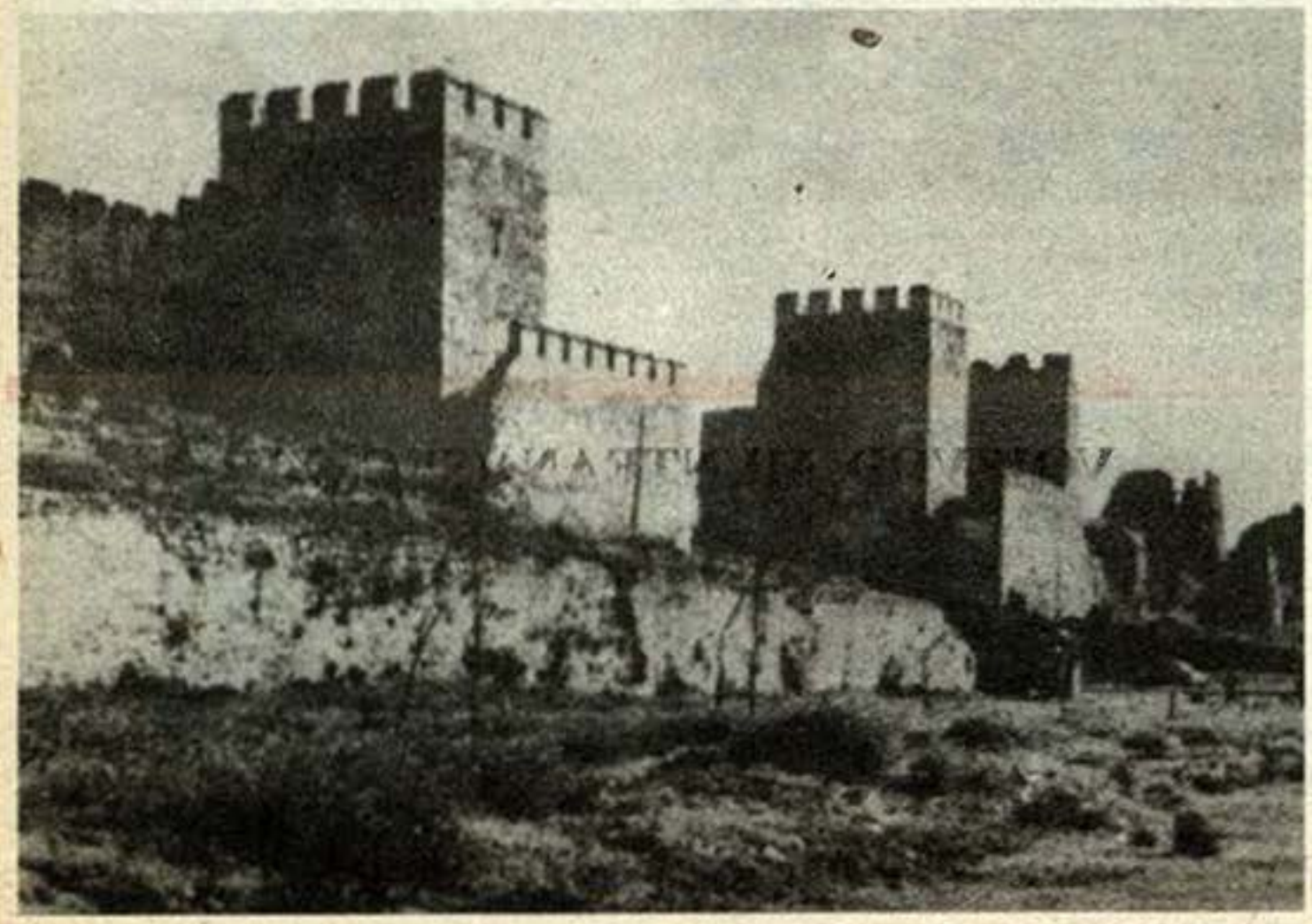

au fost împărţite în trei categorii: cele legate de armata imperială, cele legate de armata din provincii şi cele legate de administraţia civilă. Pentru a pune capăt confuziei create de inflaţia de titluri, acestea au fost grupate în două categorii. În prima intrau cele numite „cu emblemă", conferite prin diplomă; în cea de a doua, cele „prin edict", care erau mai curând un soi de decoraţii decât titluri. Asemenea distincţie nu era percepută de omul de pe stradă, pentru care importanţa personajului era demonstrată de culorile şi ornamentele costumului.

O nouă reformă a sistemului nobiliar s-a produs în vremea împăraţilor Comneni. Scopul ei era politic: să ofere noii dinastii o legitimitate. Noutatea consta în crearea de noi clase ierarhice bazate pe gradul de rudenie cu împăratul. Prima clasă, cea a despoţilor, cuprindea trei grupe: a) *basileis* (împăratul, împărăteasa, împărăteasa-mamă, eventual împăratul asociat şi soţia sa); b) *sebastocrator* (fii, fraţi, unchi şi fraţi ai bunicului din partea tatălui împăratului, cu soţiile lor); c) *gambroi* (gineri, cumnaţi, unchi prin alianţă ai împăratului).

A doua clasă era cea numită *sebastos*. Toţi fiii unui *sebastocrator* aveau dreptul la titlul de *sebastos*.

În vremea dinastiei Paleologilor (1267-1453), protocolul şi ierarhia au fost stabilite printr-un *Tratat al dregătoriilor*. Potrivit acestuia, dubla ierarhie a dregătoriilor şi a titlurilor a fost înlocuită cu una singură. Principiul era cel iniţial, rezervându-se fiecăruia costumul şi tratamentul aferente dregătoriei ocupate, determinând rangul şi deci ordinea în care semna pe actele oficiale. Această regulă, care a supravieţuit după dispariţia Bizanţului, s-a perpetuat în toate monarhiile balcanice care au luat drept model organizarea Curţii din Constantinopol. ■

TRISTEŢILE MUZEI CLIO

Tattarescu trebuie salvat

În satul Vedea, din apropierea municipiului Giurgiu, se află un complex de clădiri ridicate cu mai bine de o sută cincizeci de ani în urmă. Este vorba despre o biserică, o şcoală, un conac şi alte anexe, toate ridicate de Apostol Arsaki (1789-1874), medic, secretar particular al domnitorului I. Gh. Caragea, deputat în 1857, prim-ministru şi ministru de externe în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (vezi pe larg despre Apostol Arsaki, articolul publicat în nr. 1/1996). Apostol Arsaki a fost devotat cauzei româneşti poate şi datorită soţiei sale, Ana Darvari, verişoară primară cu mama lui Nicolae Bălcescu.

În 1819, el a cumpărat moşia Paraipanu (sat atestat documentar din 1582 şi care ţinea de mănăstirea Radu Vodă, cum aflăm dintr-o jalbă a arhimandritului Grigorie adresată Marii logofeţii). În satul Paraipani, numit apoi Arsaki, iar în timpul regimului comunist devenit Vedea, Apostol Arsaki a ctitorit o biserică, drept semn de căinţă pentru atitudinea pe care o avusese în 1835, când se opusese căsătoriei fiului său, Gheorghe, student la Viena, cu o tânără evreică. Opoziţia sa fermă stătuse la originea unei adevărate drame: disperat, tânărul Gheorghe a împuşcat-o pe iubita sa, după care îşi luase zilele. Tatăl îndurerat susţinea că arhanghelul Gavriil i se arătase în vis şi îl îndemnase să ridice un lăcaş de cult întru iertarea păcatelor. De altfel, Apostol Arsaki este cunoscut pentru numeroasele sale acte filantropice, de pe urma cărora au beneficiat şi alte lăcaşuri sfinte: Sărindar, Stavropoleos, Domniţa Bălaşa.

Biserica din Paraipanu a fost construită în anul 1845 şi a fost pictată de Gheorghe Tattarescu, cel care, alături de Theodor Aman şi C. Storck, este considerat fondator al Şcolii de arte frumoase din Bucureşti. În timp, biserica a suportat mai multe reparaţii şi modificări. Ultimele s-au executat prin grija preotului paroh Horia Vamos, cu concursul inginerului C. Pavelescu. Din păcate, lipsa de fonduri şi indiferenţa organelor abilitate, au făcut ca astăzi pictura purtând semnătura lui Gh. Tattarescu să se afle într-o stare extrem de critică. Iată de ce rândurile noastre se vor un semnal de alarmă. Sperăm ca el să fie recepţionat în termen util de cei care pot opri degradarea picturii bisericii din satul Vedea.

Profesor Nicolae PARASCHIV,
Bucureşti

VOIEVOD MUNTEAN (SEC. XIII)

RTRTRT . . .

Gheorghe BRAŞOVEANU

UN GÂND PE LUNĂ

Toleranța nu este o concesie pe care o faci celuilalt, ci o recunoaștere a principiului că o parte din adevăr îți scapă (nu-ți aparține).

Paul Ricoeur, filosof francez contemporan

COPERȚELE

① Evul Mediu a condamnat practica machierii femeii, considerată un păcat de neiertat. Sfidându-l pe Dumnezeu, care îi dăduse un chip, femeia ar fi încercat astfel să se sustragă efectelor ineluctabile ale timpului. Imaginea reprezintă un cleric ce ține o predică în postul Paștelui, la catedrala din Bamberg – circa 1475 **(Femeia în lumea cavalerilor,** p. 77)

② Cel mândru şi cel demn – cum ni-l înfăţişează şi această broderie de la mănăstirea Dobrovăţ –, cel Mare şi Sfânt în conştiinţa urmaşilor săi, Ştefan al Moldovei a fost o personalitate de autentic prestigiu a epocii sale şi a eternităţii româneşti

③ Prin soția sa Elena (al cărei chip a fost imortalizat de meșterii zugravi în fresca Humorului), Petru Rareș se înrudea cu marele cneaz al Moscovei, Vasili III **(Români și ruși. Politică și încuscriri,** p. 39)

④ „A fost odată un rege foarte puternic, care a poruncit să se construiască un palat pe vârful unei stânci înalte, în mijlocul unei grădini cu flori magice". Așa începe istoria regelui Kassapa, care a domnit în insula Sri Lanka, în secolul V, de când datează și această frescă **(Istorie și legendă în Sri Lanka,** p. 85)

PLANȘELE

Titulescu într-un album Miclescu-Prăjescu

Cunoscându-mi vechea pasiune pentru fotografie, ca document istoric, într-una din zile, colegul Ștefan Sorin Gorovei mi-a sugerat să-i fac o vizită doamnei Ioana Odobescu (născută Miclescu-Prăjescu). Tatăl doamnei Odobescu – Ion Miclescu-Prăjescu – a lucrat o vreme în diplomație, în anii 1927-1930 fiind atașat cultural la Londra, perioadă în care l-a cunoscut și s-a bucurat de prietenia lui Nicolae Titulescu, un timp șeful misiunii diplomatice a țării noastre în capitala Marii Britanii. Mărturii din acei ani sunt și fotografiile păstrate într-unul din albume, pe care, cu amabilitate, doamna Ioana Odobescu ni l-a pus la dispoziție pentru a selecta imaginile ce se regăsesc în albumul istoric din planșele acestui număr. Sunt fotografii mai puțin cunoscute înfățișându-l pe ilustrul diplomat în puținele sale clipe de răgaz, înconjurat cu dragoste de prietenii și colaboratorii săi.

M. ȘTEFAN

Album istoric

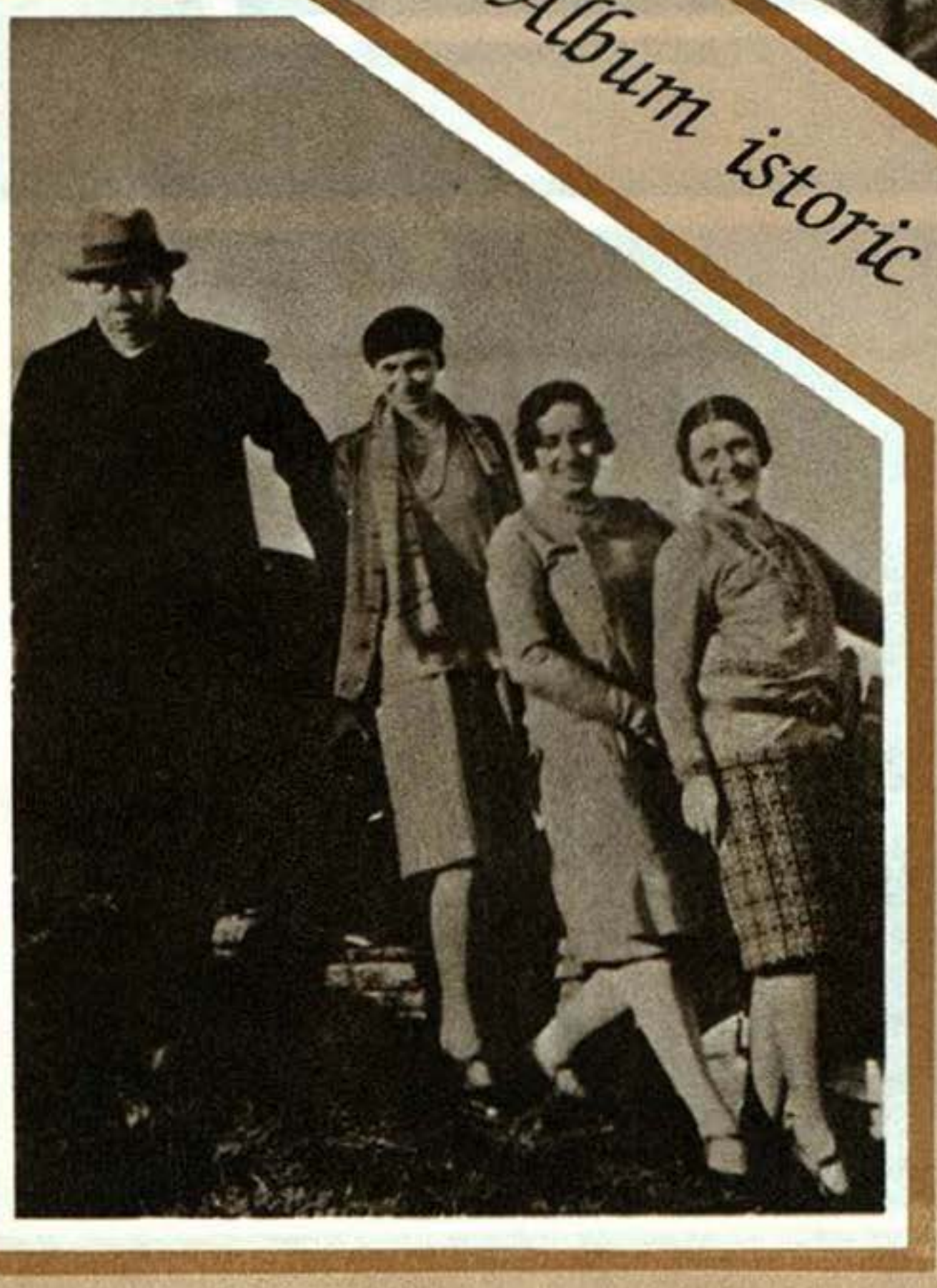

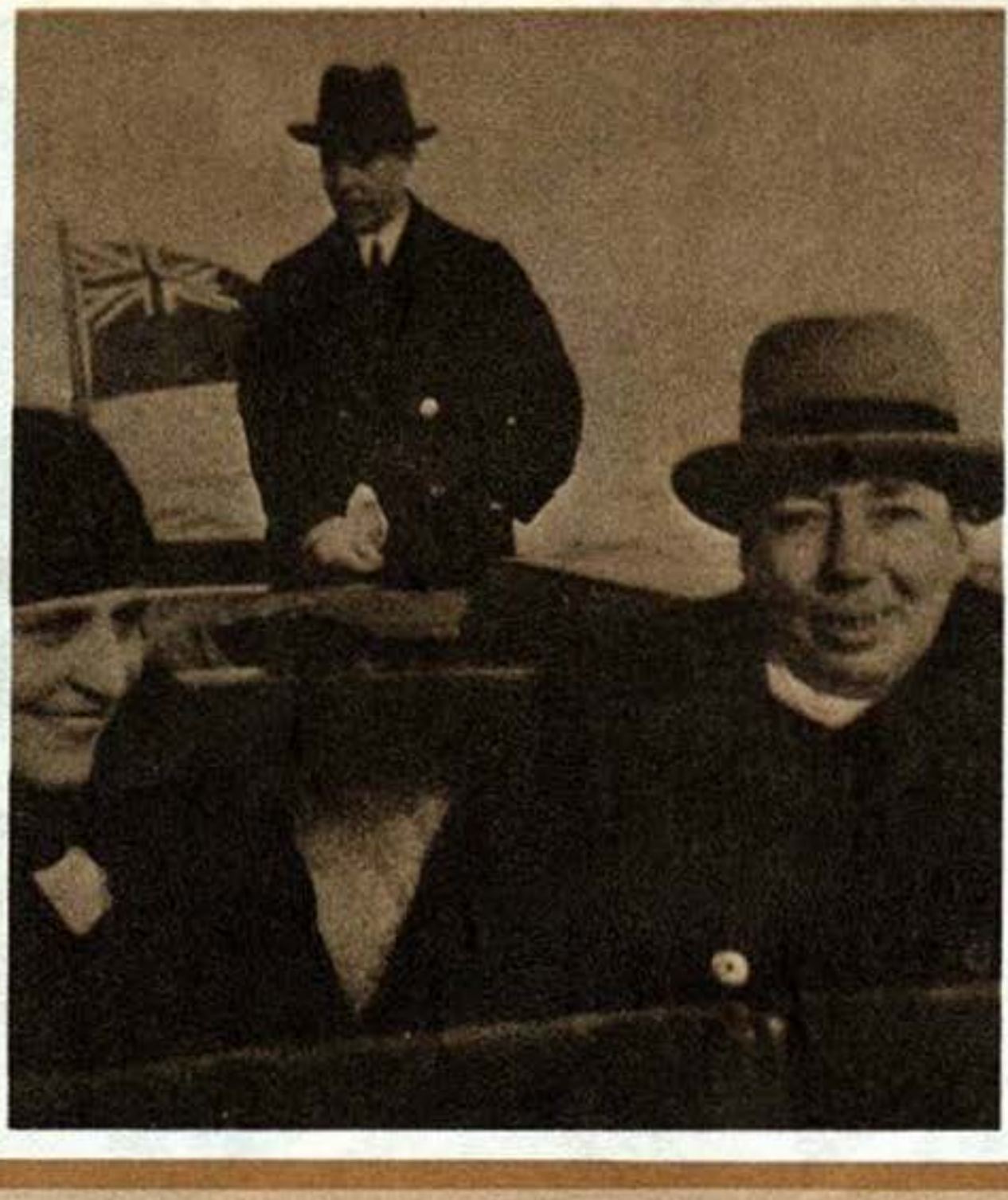

Istoria bancare

civilizației românești

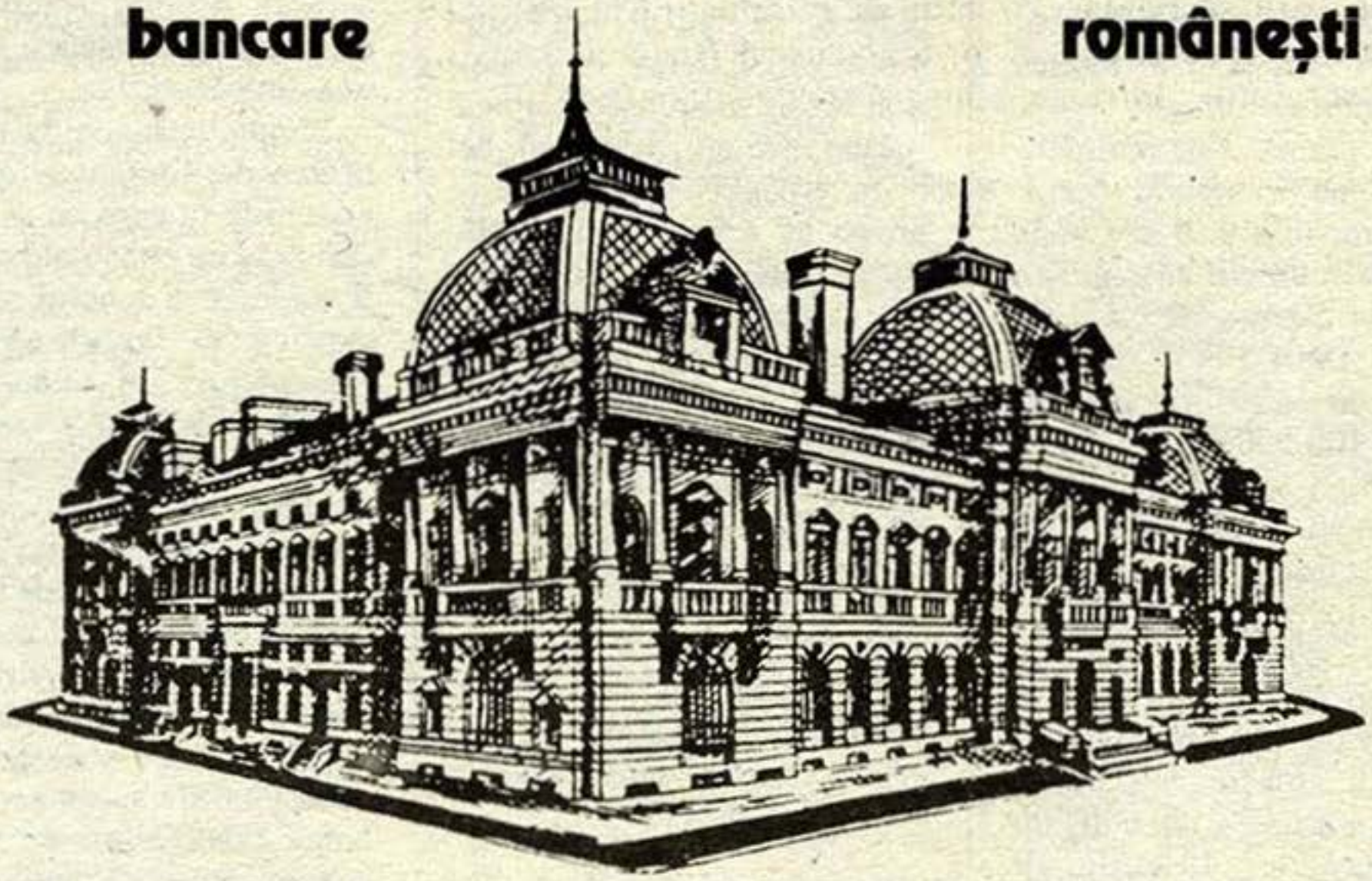

BANCA UNITĂȚII NAȚIONALE

„Banca Națională a avut meritul de a suporta cu puterile ei proprii – este adevărat însă, și cu sprijinul statului – toată finanțarea războiului național, dând statului, pe calea creditelor acordate, cel mai larg concurs".

Unul din cele mai dense capitole ale Istoricului Băncii Naționale (1880-1924) **datorat cunoscutului economist Victor Slăvescu a fost consacrat perioadei 1914-1918, epocă – apreciază autorul – care „va rămâne unică în istoria Băncii Naționale, căci s-a trecut prin toate situațiunile posibile, s-au înfruntat toate primejdiile, a stat la un deget, împreună cu toată țara, de dezastrul ireparabil, pentru ca după lungi ani de sforțări nebănuite să se ajungă la fericirea extraordinară, simțită de un neam întreg, din toamna anului 1918". Practic, „Banca Națională, luând partea cea mai activă posibil, pentru o instituție financiară, la războiul național, a distribuit cu toată dărnicia numeroase ajutoare, stipendii și binefaceri, susținând spitale, ajutând pe refugiați, pe pribegii ardeleni și bucovineni, pe văduve și orfanii de război și numeroase instituții culturale și de binefaceri. Se găsea întotdeauna în fruntea acestor donațiuni, exemplul ei găsind imitațiune la toți cei în măsură a alina durerile și suferințele".**

„Bucuria și-amarul“

Arhiva Băncii Naţionale a României conţine un impresionant volum de informaţii ilustrând rolul fundamental al acestei instituţii în finanţarea Războiului de întregire a ţării. Atât în perioada neutralităţii, cât şi după intrarea în război, statul român a avut în Banca Naţională unicul său sprijin financiar. Se ştie, de pildă, că în anii 1914-1915, statul a contractat patru împrumuturi de câte 100 000 000 de lei, cu o dobândă foarte scăzută şi pe termene convenabile. La 21 octombrie 1916, ca urmare a nevoilor presante impuse de necesităţile armatei, a fost perfectat un alt împrumut în valoare de 300 000 000 lei, urmat de alte trei, fiecare de aceeaşi mărime – 300 000 000 lei – negociate la 12 aprilie, 19 decembrie 1917 şi la 16 mai 1918. Sunt tot atâtea argumente ce îndreptăţesc afirmaţia că viaţa Băncii Naţionale a României în acei ani s-a confundat cu însăşi viaţa ţării, că, parafrazându-l pe Coşbuc, istoria Bătrânei Doamne a fost însăşi istoria ţării, căreia i-a împărtăşit şi „bucuria şi-amarul“.

Estompate de scurgerea celor opt decenii, cifrele pot rămâne reci, semnificative doar pentru specialişti. Ele sunt învesmântate însă într-o complexă ţesătură de fapte de viaţă care îndreptăţesc afirmaţia din titlul acestui articol. Atunci când vorbim despre Banca Naţională din acei ani nu avem în vedere doar instituţia ca atare, cu sediile, statutele, regulamentele de funcţionare şi valorile pe care le acumulase, ci mai ales acel organism compus din oameni vii în multiplele lor ipostaze de funcţionari, cetăţeni şi oşteni. Dintr-o asemenea perspectivă, analistul obiectiv va trebui să constate că atitudinea şi rolul Băncii Naţionale a României în timpul Războiului de întregirea patriei se încadrează în firesc, ca efect al unei înalte moralităţi patriotice. Necesităţile care impuseseră crearea acestei instituţii, principiile ce îi guvernaseră întreaga activitate se aflau în perfectă consonanţă cu raţiunile războiului pentru desăvârşirea unităţii politice şi naţionale a poporului român. Mai mult, de la întemeierea sa, în 1880, Banca Naţională acţionase ca un instrument eficace pus în slujba idealului naţional.

Dar să ne oprim aici, pentru a face loc faptelor, câtorva din cele mai semnificative, atât pentru instituţie ca atare, cât şi pentru oamenii care au servit atunci în cadrul ei.

Drama refugiului...

Unul dintre cele mai dramatice momente ale existenţei statului român s-a consumat în toamna anului 1916. După ce – într-un entuziasm general – armatele române au pătruns spre inima Transilvaniei, Puterile Centrale şi-au regrupat rapid forţele şi au supus România unei presiuni concertate, silind-o să lupte pe două fronturi, fără ca aliaţii ei să-i poată oferi ajutorul promis. Îndârjirea şi eroismul ostaşilor români n-au putut evita dureroasa epopee a retragerii spre Moldova şi ocuparea celei mai mari părţi a teritoriului naţional, inclusiv a Capitalei, de către armatele inamice.

Banca Naţională a României a trăit din plin această dramă. În şedinţa din 11 octombrie 1916, prevăzând o astfel de situaţie, Consiliul General al Băncii Naţionale hotărâse ca, în eventualitatea ocupării de către inamic a Capitalei, o delegaţie compusă din directorii C.I. Băicoianu şi N.I. Bărbulescu şi cenzorii C. Cantacuzino şi C. Krupenski să rămână la Bucureşti, cu sarcina de a administra şi conduce activitatea sediului central, devenit automat, în urma retragerii Băncii la Iaşi, una din sucursale.

Simpla retragere la Iaşi nu oferea deplină siguranţă, în condiţiile în care nu se putea cunoaşte cu exactitate care va fi evoluţia războiului. Aşa se explică şi faptul că la 8 decembrie 1916, ministrul de finanţe a adresat o scrisoare conducerii Băncii Naţionale, din care citãm: „V-am propune mutarea stocului metalic şi a oricăror valori ar crede Banca, la Moscova, unde tezaurul guvernului aflat la Kremlin, oferă o mai mare securitate decât oriunde... Demersuri sunt făcute de pe acum pe lângă guvernul rusesc, pentru ca mutarea averii statului de la Casa de Depuneri şi de la Ministerul finanţelor să se poată eventual face tot la Moscova...“

La 11 decembrie, viceguvernatorul I.G. Bibicescu a răspuns scrisorii ministrului de finanţe, arătând că Banca Naţională nu va putea proceda la „încărcarea tezaurului, adică la predarea lui în mâna unor funcţionari străini, decât dacă ni se va comunica convenţiunea încheiată cu guvernul imperial rus, pentru garantarea acestui tezaur, şi autorizarea dată unor anume funcţionari, de a primi acele valori în mâinile şi sub responsabilitatea guvernului imperial rus“. Răspunsul ministrului a fost considerat îndestulător, el arătând că Banca putea să trimită în liniște stocul său metalic la Kremlin, căci ministrul Rusiei în România, generalul Mossolov, se angajase să semneze protocolul acestei operaţiuni. Ca atare, Jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 20 901 bis din 12 decembrie 1916, care hotărâse mutarea Băncii Naţionale la

Iaşi, conţinea şi această precizare: „Consiliul General al Băncii va putea strămuta tezaurul Băncii în orice altă parte, când va crede necesar că o asemenea măsură ar fi necesară, pentru a pune tezaurul în siguranţă".

Acestea au fost împrejurările în care cele 1 740 de lăzi cuprinzând Tezaurul Băncii Naţionale a fost pornit spre Moscova, unde a sosit la 21 decembrie 1916, fiind depuse în compartimentul de rezervă al sucursalei Băncii Statului din Moscova. La 16 februarie 1917, delegaţii români şi cei ruşi au încheiat un protocol prin care se constata depunerea a 1 738 lăzi conţinând stocul metalic al Băncii Naţionale a României în valoare de 314 580 456,84 lei, precum şi a altor două lăzi în valoare de 7 000 000 lei.

În condiţiile de nesiguranţă din iulie-august 1917, Banca Naţională primise în depozit spre păstrare diferite valori şi efecte; ea a fost autorizată de guvern să trimită şi acest tezaur, în valoare de 1 594 836 721,09 lei, spre a fi depus la Kremlin. Acest ultim transport a ajuns la Moscova la 3 august 1917.

...şi a ocupaţiei

În ziua de 6 decembrie 1916, trupele germane şi austro-ungare au ocupat Bucureştii. La 14 decembrie, în Capitală s-a instalat Militär-Vervaltung in Rumänien (administraţia de ocupaţie). Încă din primele zile, autorităţile ocupante au sechestrat etajul de sus al Palatului Băncii Naţionale. Prin ordonanţa Comandamentului german din 18 ianuarie 1917, Banca Generală Română – exponenta finanţei germane în România – a fost autorizată să înfiinţeze o secţie de emisie, obţinând depline puteri pentru a emite bancnote în lei pe baza unui depozit creat în acest scop la Reichsbank din Berlin. La 5 martie 1917, autorităţile de ocupaţie au instituit sechestru asupra aurului Băncii Naţionale rămas în sediul de la Bucureşti, luând în primire conducerea operaţiilor şi administrarea valorilor. În urma protestelor sale energice faţă de aceste măsuri ilegale, directorul C. I. Băicoianu a fost arestat şi depus în lagărul de ostateci de la Săveni (jud. Ialomiţa) şi apoi trimis la Troian (Bulgaria), de unde a fost eliberat abia în decembrie 1917. Timp de două săptămâni, sediul central al Băncii Naţionale a fost închis, după care şi-a reluat activitatea sub conducerea numită de ocupanţi în persoana germanului von Witzleben şi a austriacului Schnabel.

După cum observa Constantin Kiriţescu, în volumul II al cunoscutei sale monografii *Istoria războiului pentru întregirea României,* a cărei ultimă ediţie, completată şi adăugită, a văzut lumina tiparului postum, în 1989, ocupanţii au lucrat metodic, după un plan stabilit cu mult înainte. „Numerarul aflător în teritoriul ocupat era puţin şi ascuns. Întrebuinţarea numeralului propriu – mărci, coroane – ar fi mărit inflaţia monetară din ţările ocupantului, ar fi contribuit la deprecierea acestor monede... Ocupantul – continuă autorul citat – a supus ţara ocupată la plata unei contribuţii de război de 75 000 000 lei, sub forma a trei împrumuturi succesive, la care a obligat judeţele, pentru acoperirea cheltuielilor de administraţie. Ocupantul îşi propusese să-şi aproprieze toate bogăţiile ţării şi avea ipocrizia de a masca confiscarea sub aparenţa unor cumpărături cinstite... Chiar în octombrie 1916... guvernul german hotărî tipărirea unei emisiuni de hârtie română sub egida Băncii Generale Române... Biletele în valoare de 25 de bani până la o mie de lei bucata, purtau inscripţia: «acoperite printr-un depozit în numerar la Banca Imperiului German, Berlin». În realitate, acest depozit, în valoare de 450 000 000 lei, depus de Banca Naţională [a României] la băncile germane, era proprietatea celei dintâi, cu întreita garanţie a guvernului german, austro-ungar şi a Băncii Imperiale Germane şi, sub nici un cuvânt, nu putea fi confiscat spre a garanta emisiunea Băncii Generale. Afară de aceasta, emisiunea era ilimitată, nepăstrând raportul obişnuit între acoperire şi circulaţia fiduciară, încât, de fapt, nu exista nici o garanţie pentru valoarea reală a hârtiei aruncate de ocupant pe piaţa internă a teritoriului ocupat şi impusă locuitorilor cu curs forţat". Cu aceşti bani s-au efectuat toate plăţile necesitate de întreţinerea trupelor de ocupaţie şi s-au cumpărat cantităţi enorme de bunuri. „În timpul celor doi ani de ocupaţie, germanii au aruncat în sarcina statului român peste două miliarde de lei din această monedă, adevărată contribuţie de război impusă ţării, cu scopul de a o ruina şi a o aservi economiceşte şi financiarmente învingătorului vremelnic".

Sunt doar câteva secvenţe dintr-o epocă dramatică a fiinţei statului român şi a instituţiilor sale fundamentale, dramă din care Banca Naţională şi-a avut partea ei de-a dreptul impresionantă...

În numărul viitor vom rememora alte pagini de istorie în care Bătrâna Doamnă şi-a dat mereu măsura ataşamentului ei faţă de ţară.

(Va urma)

Cristian PĂUNESCU,
Marian ŞTEFAN

UN CONTINUATOR AL LUI MIRON COSTIN:

VASILE DEMIAN

DUMITRU VELCIU

În anul 1845, în al doilea volum din Letopisețele Țării Moldovei, **Mihail Kogălniceanu – inițiatorul cursului de istorie națională de la Academia Mihăileană – publica, între altele,** Letopisețul Țării Moldovei de la Ștefan Sin Vasile-Vodă încoace, **o scriere ce relata evenimente cuprinse între 1661 și 1709.**

Întrucât Miron Costin își încheiase cronica la anul 1661, iar fiul său, Nicolae, vădise și el aptitudini istorice, Mihail Kogălniceanu a socotit acest letopiseț o continuare a celui al lui Miron, atribuindu-i paternitatea lui Nicolae Costin.

Cercetările ulterioare au dovedit însă că tocmai perioada 1661-1709 lipsea din scrierile lui Nicolae Costin. El era, într-adevăr, autor nu al uneia, ci a... două letopisețe: unul pornind de la facerea lumii și ducând evenimentele până în anul 1601 și un altul cuprinzând istoria intervalului octombrie 1709-octombrie 1711 (Magazin istoric, **nr. 5/ 1987). De aceea, în lucrările ulterioare, letopisețul amintit mai sus a fost desemnat cu titlul** Cronica anonimă a Moldovei. 1661-1709 **sau, cel mai adesea, pentru a sublinia disocierea de ipoteza inițială,** Pseudo Nicolae Costin.

Izvoade cunoscute

Studiile întreprinse asupra acestei cronici au furnizat și alte informații. Astfel, s-a vădit că ea fusese scrisă în anul 1712, anul morții lui Nicolae Costin, ceea ce reprezintă o dovadă certă că nu el a putut fi autorul letopisețului respectiv.

Ocupându-se de această problemă, V.A. Urechiă și N. Iorga s-au alăturat presupunerii inițiale, în timp ce alți cercetători – Aron Densușianu, I.G. Sbiera – l-au presupus, ca autor, pe Axinte Uricariul – ambele opinii fiind infirmate, documentat, de Constantin Giurescu *(Magazin istoric,* nr. 7/1976). Urmărind la rândul meu tema respectivă, am izbutit să-l identific pe copist: Sava ieromonahul. În privința cunoașterii autorului letopisețului sau măcar a inițiatorilor lui – ceea ce ar îngădui explicarea multor aspecte legate de conținutul și orientarea cronicii – există câteva indicații de la care trebuie pornit. În chiar titlul scrierii se face precizarea că letopisețul *„a fost scos din izvodul lui Vasile Dămian, ce-au fost 3 [treti] logofăt și de pe izvodul lui Tudosie Dubău, logofătul și altora"*. Ne aflăm, deci, în fața mai multor inspiratori ai cronicii, între care Vasile Demian și Teodosie Dubău și alți autori de „izvoade". „Izvoadele" cum se știe *(Magazin istoric,* nr. 11/1986), erau scrieri istorice de mai mică întindere, redactate de către unii mari boieri (sau din porunca lor), dornici de a avea în bibliotecile lor continuări ale marilor letopisețe ale țării, scrise de Grigore Ureche și Miron Costin. Sunt amintite șase astfel de izvoade (dar, în mod sigur, numărul lor trebuie să fi fost mai mare) ce continuau opera lui Miron Costin. Dintre ele, doar două, *Izvodul lui Teodosie Dubău* și cel al lui Alexandru Buhuș *(Letopisețul buhușesc)* au fost publicate. Despre altele, cum este cazul izvodului lui Vasile Demian, nu a rămas decât mențiunea existenței lor; ca atâtea alte vechi scrieri românești, ele s-au pierdut în decursul timpului.

Este însă posibilă, printr-o atentă cercetare a operei unde se află inclus, o reconstituire măcar de ansamblu a izvorului originar. Problema l-a preocupat încă pe Constantin Giurescu, care, în anul 1907, într-un studiu, a emis ipoteza că *lucrarea lui Vasile Demian a servit ca izvor de bază pentru redactarea cronicii anonime a Moldovei,* completată numai cu fragmente din celelalte izvoade mai mărunte.

Câțiva ani mai târziu, în 1914, același istoric a revenit asupra acestei păreri, arătând că problema identificării rămâne deschisă: „Afirmarea că *Letopisețul* a fost scos din izvoadele lui Vasile Demian, Tudosie Dubău și ale altora, ar fi deci a unuia din copiștii care îl prescrisese, iar nu a celui ce-l alcătuise. În acest caz, arătarea că Demian a fost utilizat ca izvor principal e și mai problematică. Izvodul lui Vasile Demian continuă a rămâne unul din punctele de întrebare ale istoriografiei noastre".

Studii paralele pe care le-am întreprins asupra cronicii anonime şi a biografiei lui Vasile Demian arată însă că prima ipoteză a lui Constantin Giurescu era îndreptăţită, respectiv că *Pseudo Nicolae Costin* reprezintă, în prima ei parte, până pe la 1688, o reluare a informaţiilor cuprinse în izvodul lui Vasile Demian, fiind deci posibilă o reconstituire măcar de ordin general a cuprinsului acestei scrieri.

Cu voia şi alegerea domnului

Ce se ştie despre Vasile Demian? Tot C. Giurescu i-a stabilit, în mare, biografia. Era fiul vornicului Demian, de la Dorohoi şi al Anghelinei, rudă cu familia de uricari (scriitori de urice) Vasile şi Pascal Corlat. S-a născut pe la jumătatea sec. XVII. În mai 1680 îl întâlnim ca vătav, dregătorie măruntă. S-a căsătorit cu Ilinca, fata lui Nicolae (Nacul) Murguleţ, din vechea şi bogata familie a Murguleştilor, prin care se înrudea şi cu Tudosie Dubău, boier bogat şi influent, mare vistier sub Ştefan Petriceicu (1672-1673, 1673-1674, 1683-1684) şi, apoi, mare spătar sub Gheorghe Duca, ulterior persecutat de acesta. De asemenea, prin soţia sa, în legături de rudenie cu familia domnitoare a Ghiculeştilor, cu familia boierilor Brăeşti din Moldova şi cea a Bălenilor din Ţara Românească.

În decembrie 1681, sub Gheorghe Duca, Demian a fost numit logofăt al treilea (un fel de secretar al cancelariei domneşti, ajutor direct al marelui logofăt), dregătorie în care apare şi în domnia următoare a lui Dumitraşcu Cantacuzino.

În intervalul 1682-1684 Demian nu apare în nici un document contemporan, nefiind, deci, exclus ca în această perioadă să fi pribegit, împreună cu alţi boieri prigoniţi de Duca Vodă. Cu aceeaşi dregătorie, logofăt al treilea, îl întâlnim şi în domnia lui Constantin Cantemir (1685-1693), până la 26 august 1688, după care, în locul lui, a fost numit Nicolae Costin. Ultima ştire despre Vasile Demian este din 28 august 1689, când obţine de la Constantin Cantemir împuternicirea de a-şi căuta în ţară „vecinii" fugiţi din satul Lămăşeni, pe care-l deţinea.

Letopiseţul anonim al Ţării Moldovei, în care se află inclus şi izvodul pe care-l presupunem a fi al lui Vasile Demian, relatează evenimentele dintre anii 1601 şi 1709. Cuprinde domniile de la Eustratie Dabija şi până la cea de-a doua venire pe tronul Moldovei a lui Mihai Racoviţă. Fără a se ridica la nivelul letopiseţelor lui Miron Costin şi Ion Neculce, această cronică conţine numeroase pagini de certă valoare artistică, conferită de calitatea exprimării şi cursivitatea limbii.

În prima parte a cronicii amintite, care conţine izvodul lui Demian, ultimele două domnii ale lui Gheorghe Duca şi cele două ale lui Dumitraşcu Cantacuzino, amândoi susţinuţi de otomani, sunt aspru criticate pentru înmulţirea dărilor şi pentru severele pedepse la care erau supuşi cei ce nu le puteau plăti. Răscoala lăpuşnenilor şi orheienilor, din noiembrie 1671, sub conducerea lui Hâncu stolnicul, Durac serdarul, Constantin Clucerul, ca şi complotul lui Vasile Gheuca, din octombrie 1680, urmărind răsturnarea lui Gheorghe Duca, sunt reacţii directe la exploatarea tot mai cruntă pe care domnitorul o exercita asupra tuturor păturilor sociale, inclusiv asupra boierilor mai mari sau mai mici, între care se număra şi Vasile Demian.

În schimb, Ştefan Petriceicu, „boier de ţară, moldovean drept", ales de către boieri, în august 1672, în locul lui Gheorghe Duca, este prezentat ca un domn îngăduitor. El apare ca un apărător al vechilor legi pământene şi, în primul rând, al instituţiei domniei. „Boierii să urmeze a fi boieri cu voia şi alegerea domnului, după vechiul obicei pământesc – scria Petriceicu într-un memoriu trimis regelui Poloniei, Jan III Sobieski... Nobilimea districtuală, numită slugi domneşti [mica boierime, care constituia un sprijin pentru domni în lupta lor cu marea boierime] să nu fie apărată de către oaste, nici să se pună soldaţi prin casele lor şi să nu sufere nici o călcare a libertăţilor lor".

Artă medievală românească din sec. XVII: zodiac din Evanghelia *lui Matei Basarab*

13 din 19

Cronica anonimă prezintă fuga unor boieri năpăstuiți de Duca Vodă. „Fugit-au atunci Dubău, vel spătar, și Gavriil Neniul, vel stolnic, Ilie Moțoc, vel medelnicer, Ilie Drăguțescu, vel armaș, Necolai Murguleț, ftori logofăt, pe urmă și Savin, biv vel medelnicer, și frate-său Gheorghiță postelnicul, Vârlan logofăt, și frate-său Sberea, și alții mulți, aceștia de-o dată toți în Țara Leșească... iară alți boieri, ce mai rămăsese, Chiriac Sturdza, vel spătar, Conteș stolnicul, Iorga Cărăcaș, spătar al doilea, aceștia au murit de o boală ce-i zice Duca Vodă, iară alții carii au fost mai rămas, în mare nevoie și supăr și strânsoare de bani".

Enumerarea acestor *victime ale lui Duca are o deosebită semnificație pentru atribuirea pasajelor respective lui Vasile Demian.* După cercetările noastre, din cele 19 persoane amintite ca victime ale lui Duca, nu mai puțin de *13 sunt rude cu Demian,* prin filiera socrului și soției sale. Cronicarul nu se menționează și pe sine, dar printre cei „alții mulți" pe care nu-i mai numește, trebuie să-l includem și pe el (alături de socrul său Nicolae Murguleț), pentru că plecarea s-a produs la sfârșitul lui 1682, iar reîntoarcerea cu Petriceicu, la sfârșitul anului 1683, începutul lui 1684 și care coincide cu perioada în care nu este menționat de documente.

Faptul cel mai semnificativ este însă acela că Demian, prin soția sa Ilinca, se înrudea direct cu familia lui Ștefan Petriceicu. Antimia, bunica soției lui Demian, era sora tatălui lui Petriceicu, iar Maria, mama Ilincăi, era vară primară cu domnul, deci Demian și soția sa erau nepoți de vară ai lui Ștefan Petriceicu.

Pentru a sublinia caracterul subiectiv, partizan al izvodului lui Demian, este suficient să arătăm că într-o cronică cum este cea a lui Neculce, care acordă, celei de a treia domnii a lui Duca tot atâta spațiu ca și *Cronica anonimă a Moldovei. 1661-1709,* din larga enumerare de persoane persecutate de acest domnitor nu se rețin decât cinci nume reprezentative, lipsind atâtea dintre numeroasele rude înșirate de Demian.

Aceeași critică, deosebit de dură, acoperă și ultima domnie a lui Dumitrașcu Cantacuzino, locul principal între cei persecutați ocupându-l, din nou, rubedeniile lui Demian. „Au spânzurat de mâini pe Gavril Brăescu, ce au fost jicnicer mare, și pe Toader a Nacului, feciori de boieri mari; așijderea și pe alții mulți... beciurile și divanul cel mare erau pline tot de oameni pe care îi pedepsea în toate chipurile mai ca și în dzilele răului Duca Vodă". Gavril Brăescu era văr al Ilincăi, iar Toader Nacu, de asemenea, rudă prin soție.

Un an tot călare

Semnificația majoră a *Izvodului lui Vasile Demian* este însă aceea că el este expresia unei partide boierești autohtone constituită din boieri mai mărunți, cei mai mulți din Țara de Sus, grupați, și prin legături de rudenie, în jurul lui Ștefan Petriceicu, domnitor care a reprezentat la sfârșitul sec. XVII, la un moment dat, năzuințele întregii țări de eliberare de sub otomani și de înlăturare a exploatării grele la care poporul și boierii de ranguri mărunte erau supuși de către domnii impuși de turci.

La revenirea în țară, cu Ștefan Petriceicu, la sfârșitul anului 1683, doi dintre partizanii acestuia, Ilie Moțoc și Savin Smucilă, de asemenea rude ale lui Demian, au și întocmit și difuzat de altfel o scrisoare-manifest prin care îndemnau boierimea și poporul să se ridice contra otomanilor: „Să fărâmăm păgânul, să ne răscumpărăm pământul nostru".

Nota națională din *Izvodul lui Demian* răzbate și din satisfacția pe care cronicarul o manifestă, de fiecare dată, față de victoriile țărilor creștine în luptele cu otomanii. Se cuvine subliniat, totodată, faptul că, în plan social, în nici o altă cronică moldovenească nu se vorbește atât de mult și atât de aproape de suferințele celor mulți, nicăieri nu sunt menționate atâtea nume din rândul boierilor mărunți, ai slujitorilor domnești, lipsiți de ranguri înalte, atât de rar amintite în operele marilor boieri Grigore Ureche, Miron Costin sau Ion Neculce.

În ceea ce-l privește pe Ștefan Petriceicu, de reținut că aprecierile la adresa acestuia ca om și ca domn, „de țară" vin din partea unui adept al domniei înrudit cu domnul. Prezentarea este făcută însă fără laude deosebite, fiind mai degrabă o scuză a slăbiciunilor domnului. „Ci fiind el om blând și slab la domnie, că cine cum grăia îndată pe toți credea; și toți era fără frică de dânsul". Nu putea „birui poruncile Împărăției (Porții) fiind multe trebi și țara slabă, că o călcase peste tot locul cu oștile; au domnit și el numai un an tot călare, că țara era tot băjenită".

Se poate vorbi chiar, la Vasile Demian, de o oarecare amărăciune a partidei din care făcea parte că reprezentantul lor, ajuns la domnie, nu le-a îndeplinit așteptările.

Intercalând izvodul lui Demian în *Cronica anonimă a Moldovei. 1661-1709,* alcătuitorul ei, Sava Ieromonahul, a introdus multe date privind istoria bisericii și, mai ales, un bogat comentariu moral-creștin. În forma sa originală, lucrarea lui Vasile Demian avea, fără îndoială, o notă mai sobră, liniară, la obiect, fără astfel de comentarii care întrerup uneori nepotrivit lectura.

Continuator al *Letopisețului* lui Miron Costin, Vasile Demian ni se dezvăluie ca o personalitate care trebuie restituită istoriei culturii noastre. Poziția sa politică, nesubliniată până acum, de promotor al unor idei ale partidei naționale, precum și nota sa specifică în cadrul celorlalte scrieri cronicărești (izvoade) ale vremii, sunt părți componente, identificabile, în evoluția istoriografiei moldovene din secolul XVIII. ■

• Putere, rude și prieteni • Ștefan cel Mare și arta de a te înrudi • Înțelepciunea nu ține seama de rang • În calea dușmanului, ridică reduta prietenilor • Rude – da; protectori – da, dar nu stăpâni • Când țarii visează măriri • Căsătorie și înstrăinare • Fie pâinea cât de rea...

Români și ruși

POLITICĂ ȘI ÎNCUSCRIRI

PAUL CERNOVODEANU

Este un fapt binecunoscut în istorie[1] că în Europa medievală aliațele politice au fost cimentate prin căsătorii dinastice de circumstanță, menite să asigure fie o succesiune favorabilă la tron, fie o sporire de teritorii pentru cei interesați, fie o protecție împotriva unor dușmani mai puternici. Un exemplu clasic în acest sens l-a dat familia de Habsburg, care din modești dinași austrieci au ajuns să dețină coroana Sfântului imperiu roman de națiune germană și să devină stăpânitorii unui imens conglomerat statal (în secolul XVI incluzând și Spania, unită sub aceeași coroană de către Carol Quintul între 1516-1556), consolidat prin tot felul de legături matrimoniale cu aproape toate casele regale și princiare din Europa. Tot prin înrudiri și încuscriri favorabile, Plantageneții francezi au reușit să devină regi ai Angliei, posedând în același timp regiuni întinse pe continent.

Exemple similare au dat și monarhii scandinavi, când coroanele Suediei, Danemarcei și Norvegiei au fost reunite sub același sceptru de regina Margareta I (1389-1412) sau procesul de unificare al regatului spaniol realizat prin legăturile dinastice ale reprezentanților formațiunilor statale din Castilia, Aragon și Leon. Mai aproape de regiunile noastre, puternicele regate ale Ungariei și Poloniei au fost și ele la un moment dat reunite în același stat prin relațiile de rudenie în timpul monarhului angevin Ludovic I cel Mare (1370-1382), iar mai târziu sub Jagelonul Vladislav VI (I al Ungariei) între anii 1440-1444.

Voievodatele române de la sud și est de Carpați, înfiripate în decursul sec. XIV, au căutat de timpuriu o politică de alianțe – mai întâi cu țarii sârbi și bulgari de la sudul Dunării sau cu marii duci ai Lituaniei – întărite prin legături matrimoniale menite a le consolida independența. Veleitățile de dominare, mergând până la anexiune, din partea puternicelor monarhii vecine – Ungaria și Polonia –, dar și acelea ale hanatului tătar al Hoardei de Aur, ca și apariția pericolului otoman, la sfârșitul sec. XIV, au determinat pe domnii români să extindă sau chiar să caute noi alianțe dinastice. Presiunea otomană s-a accentuat după căderea Constantinopolului (29 mai 1453) și prăbușirea Imperiului bizantin. Dacă principatul muntean, în pofida rezistenței înverșunate a lui Vlad Țepeș (1456-1462) și a alianței sale dinastice încheiate cu regele Matias Corvin al Ungariei (1458-1490), resimte în mod accentuat presiunea Porții, în schimb Moldova, sub conducerea înțeleaptă a marelui conducător de oști și om politic care a fost Ștefan cel Mare (1457-1504), a rezistat cu mai mult succes. Voievodul Moldovei, în afara acțiunilor militare, a trebuit să desfășoare și un complicat joc diplomatic, încheind alianțe întărite și prin relații matrimoniale, spre a-și salva țara în ghemul contradicțiilor ce dezbinau puterile creștine incapabile să realizeze un front comun împotriva asaltului imperiului sultanilor.

---

[1] Încă în nr. 8/1995, când am publicat articolul *Punți între două lumi: britanici printre români*, mărturiseam intenția de a reveni cu alte cercetări de acest gen, dedicate relațiilor noastre cu alte popoare. Noutatea unor astfel de investigații constă tocmai în relevarea liantului uman al acestor relații – căsătoriile mixte și rolul pe care acestea l-au jucat de-a lungul istoriei. De această dată, cunoscutul nostru colaborator Paul Cernovodeanu ne-a pus la dispoziție rezultatul riguroaselor sale investigații privitoare la legăturile dinastice româno-ruse și evoluția lor în timp. Într-unul din numerele viitoare vom afla cum au evoluat aceste legături matrimoniale în sec. XVIII și XIX. Vom publica, de asemenea, și alte articole referitoare la înrudiri între români și alte neamuri: francezi, germani, sârbi, greci etc.

Cumnat, socru și bunic de cneaz

Problemele confesionale jucau un rol precumpănitor în evul mediu, iar în Europa centrală şi de sud-est – după căderea Bizanţului ortodox şi a ţaratelor sârb şi bulgar – ţările învecinate Moldovei (cu excepţia principatului muntean, ameninţat şi el) erau catolice (Ungaria şi Polonia) sau islamice (turcii otomani şi tătarii din Crimeea, desprinşi din hanatul Hoardei de Aur la 1466). După

Ştefan cel Mare...

cum se ştie, Ştefan cel Mare a fost nevoit să facă faţă nu numai pericolului otoman şi al auxiliarilor tătari, dar a trebuit să se asigure şi împotriva tendinţelor de vasalizare detectate la vecinii unguri şi poloni. Dacă înţeleptul voievod a ajuns la o anumită înţelegere cu Matias Corvin, după înfrângerea suferită de acesta din urmă în bătălia de la Baia (15 decembrie 1467), ajungându-se la încetarea oricărei tendinţe de dominare a Moldovei de către unguri, în schimb, s-a simţit mai mult ameninţat de poloni, deoarece pe tronul acestei ţări domnea familia Jagelonilor, care stăpânea şi marele ducat al Lituaniei printr-o uniune dinastică personală. Singurele entităţi statale de aceeaşi confesiune ortodoxă, dar mai îndepărtate geografic şi în care Ştefan cel Mare a căutat un sprijin în lupta sa de apărare împotriva tendinţelor de dominare străină, au fost cnezatele din stepa rusă, care începuseră să se emancipeze de sub îndelungata dominaţie tătară.

Din puzderia de cnezate, născute pe ruinele vechiului stat medieval al urmaşilor varegului Rurik de la Kiev, tributare ale hanilor din Hoarda de Aur, a început să se evidenţieze, în sec. XIII-XIV, marele cnezat al Moscovei, care a trecut, treptat, spre opera de unificare a Rusiei. Preludiul apropierii lui Ştefan cel Mare de Moscova l-a constituit mai întâi încheierea unei alianţe cu Simion Olelkovici, cneaz de Kiev (1454-1470), aparţinând unei ramuri rusificate şi trecute la ortodoxism a familiei marelui cneaz al Lituaniei Gedymin (1316-1341), din care descindeau şi Jagelonii catolicizaţi de pe tronul Poloniei. Ştefan a întărit alianţa cu cneazul Simion Olelkovici prin căsătoria sa, în iunie 1463, cu cneaghina Evdokia de Kiev, sora lui Simion, şi fiica cneazului Alexandru (Olelko) Vladimirovici de Kiev (1441-1454) şi a Anastasiei, cneaghină de Moscova (+ 1470). Aceasta din urmă era fiica marelui cneaz al Moscovei

...Evdokia de Kiev...

Vasili I Dmitrievici (1389-1425) şi a Sofiei de Lituania (+ 1453), strănepoată a lui Gedymin*.

Din căsătoria lui Ştefan cel Mare cu Evdokia de Kiev au rezultat mai mulţi copii: Alexandru, fiul cel mai mare şi moştenitorul tronului, răposat însă înaintea tatălui său, la 26 iulie 1496 şi înmormântat la mănăstirea Bistriţa, tatăl lui Ştefan Lăcustă (1538-1540); Elena (c. 1465/6-1505), de care ne vom ocupa de îndată, şi un nevârstnic Petru (c. 1466/7-1480), înmormântat la mănăstirea Putna. Despre doamna Evdokia ne-au rămas puţine mărturii; portretul ei s-a păstrat pe pereţii bisericii Sf.

...şi Elena, fiica lui Ştefan cel Mare

Nicolae domnesc din Iaşi. Ea a avut o căsnicie scurtă cu Ştefan Vodă, încetând din viaţă la 4 septembrie 1467 şi fiind înmormântată la mănăstirea Probota.

Peste câţiva ani Ştefan cel Mare şi-a aţintit ochii direct spre cnezatul Moscovei, pe care şi l-a dorit sprijinitor şi aliat, spre a atenua,

---

* Semnalăm ca primă încercare a unui domn moldovean de a-şi atrage alianţa marelui cnezat al Lituaniei, ai cărui stăpânitori erau catolici, căsătoria lui Alexandru cel Bun (1400-1432), în martie 1419, cu Ringalla, sora marelui cneaz Witold (Alexandru) (1402-1430) şi mătuşa amintitei Sofia. Căsătoria a fost desfăcută, însă, în 1421, din pricina refuzului domnului Moldovei de a se converti la catolicism, în ciuda insistenţelor soţiei sale, iar alianţa cu Lituania a fost afectată.

Subiectul căsătoriilor româno-ruse a mai fost tratat, cu mare erudiţie, dar dintr-o altă perspectivă şi doar din punct de vedere strict genealogic pentru secolele XVIII-XIX, aproape exhaustiv pentru Ţara Românească, de către apreciatul istoric şi genealogist Emanoil Hagi-Mosco (1882-1976), sub titlul *Căsătorii ruso-române din trecut,* în monografia sa *Bucureşti: Amintirile unui oraş* (ediţie îngrijită de Ştefan Pleşia, Dan Pleşia şi Mihai Sorin Rădulescu), Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1995, pp. 282-297.

mai cu seamă, presiunea polono-lituaniană. Prin căsătoria sa cu Evdokia, domnul Moldovei se înrudise cu marele cneaz al Moscovei Ivan III Vasilievici (1462-1505), care era vărul primar al soției sale. De aceea, profitând de legăturile de rudenie și de stabilirea unor bune raporturi cu rușii, la 16 ianuarie 1483, Ștefan și-a căsătorit fiica, Elena, cu Ivan Ivanovici cel Tânăr (1458-1490), mare cneaz de Tver (din 1485) și moștenitor al tronului, fiul lui Ivan III și al Mariei din Tver. Din această căsătorie au rezultat doi copii: un fiu, Dmitri Ivanovici (1483-1509) și o fiică, Evdokia.

Ștefan cel Mare a urmărit cu interes procesul de consolidare politică și militară a statului rus sub Ivan III, care a reușit să reunească în jurul Moscovei majoritatea cnezatelor aparținând dinaștilor Rurikizi. Ivan III și-a întărit pozițiile profitând de dezbinările ivite în rândurile tătarilor Hoardei de Aur, din care s-au desprins hanatele de Kazan, Astrahan și Crimeea. Marele cneaz a sprijinit mai ales pe noul han al Crimeei, Mengli Ghirai I (1479-1515),

Bogdan IV Lăpușneanu, protejat al țarului Ivan IV

adversar temut al Hoardei de Aur și care a pus capăt existenței acestui stat în 1502, anexându-i teritoriile. În același timp, Ivan III a întreprins și un efort susținut de recuperare a teritoriilor ruse aflate sub stăpânire lituaniană a Jagelonilor. Astfel, tripla alianță dintre Ștefan cel Mare, Ivan III și hanul Crimeei Mengli Ghirai s-a opus cu succes tendințelor expansioniste ale statului lituano-polon.

La sfârșitul sec. XV s-au ivit unele complicații în politica de alianțe moldo-rusă prin decesul prematur al cneazului Ivan cel Tânăr, moștenitorul tronului și ginerele lui Ștefan cel Mare. Încă din 1472, rămas văduv, Ivan III se recăsătorise cu prințesa Sofia-Zoe (1448-1503), fiica lui Toma Paleologos, despotul Moreei, și

Ioan Vodă își petrecuse în tinerețe mult timp în Rusia, căsătorindu-se cu fiica cneazului Simion de Rostov

nepoata de frate a ultimului împărat bizantin Constantin XI Dragases (1449-1453). Cneazul moscovit a fost cuprins de vise de mărire, considerându-se moștenitor al împăraților bizantini și a pus bazele ideologice ale expansionismului mesianic rus de mai târziu, care a militat pentru afirmarea măreției Moscovei, ca a treia Romă, „capitala lumii". Deoarece Ivan III a avut cu Sofia un alt fiu, Vasili, după moartea lui Ivan cel Tânăr, cneazul a îndepărtat de la succesiune, prin intrigile soției sale, pe moștenitorul legitim Dmitri Ivanovici, fiul răposatului și al Elenei și nepot al lui Ștefan cel Mare, în favoarea lui Vasili. Domnița văduvă Elena s-a adresat pentru sprijin atât boierilor credincioși fostului ei soț, cât și tatălui ei, spre a apăra interesele tânărului ei vlăstar Dmitri. A început astfel o luptă surdă pe tărâm politic și diplomatic. Prestigiul lui Ștefan cel Mare a crescut considerabil prin victoria obținută la Codrul Cosminului împotriva oastei regelui invadator Ioan Albert al Poloniei (26 octombrie 1497) și astfel curând s-au observat urmările acestei victorii și la Moscova, unde tânărul Dmitri a fost recunoscut moștenitor legitim al tronului la 4 februarie 1498. Succesul a fost însă de scurtă durată. Până la urmă a triumfat partida prințesei bizantine Sofia, iar moartea lui Ștefan cel Mare la 2 iulie 1504 a pecetluit definitiv situația. Domnița Elena a murit curând de inimă rea și în dizgrație, la 18 ianuarie 1505, urmată în același an de socrul său Ivan III, la 27 octombrie. Pe tronul marelui cnezat al Moscovei s-a urcat Vasili III Ivanovici (1505-1533), iar tânărul Dmitri Ivanovici a pierit uitat în temniță la 14 februarie 1509.

Sfaturi către țar

Relațiile cu Moscova au fost reînnodate în timpul primei domnii

Prin vizita lui Petru I la Iași, în 1711, țarii ruși inaugurau o nouă politică orientală, cu grave consecințe pentru soarta țărilor române

a lui Petru Rareș (1527-1538). Condițiile politice erau modificate față de cele existente cu o jumătate de secol mai înainte. Năpraznica ofensivă otomană reușise să

doboare regatul medieval al Ungariei, să transforme Marea Neagră într-un adevărat lac turcesc, iar puterea Porții devenise tricontinentală, stăpânind teritorii în Asia, Europa şi Africa. Pe plan militar, hanii tătari din Crimeea deveniseră vasali şi auxiliari ai otomanilor. Suzeranitatea Imperiului otoman asupra țărilor române s-a accentuat, iar regatul polono-lituanian s-a menținut într-o neutralitate prudentă față de Poartă. Această situație n-a înăbuşit, însă, veleitățile regilor Jageloni de a-şi aservi Moldova. Prins între Polonia şi turco-tătari, Petru Rareş a căutat alianțe atât la hotarele din Apus, alternând opțiunile pentru „craiul" Janos Szápolyai (Ioan Zapolia) şi rivalul său Ferdinand I de Habsburg, „rege" nominal al Ungariei, cât şi spre Răsărit, către îndepărtata Moscovă. Aici domnea încă marele cneaz Vasili III, care s-a întâmplat să se înrudească cu Petru Rareş, deoarece amândoi au luat în căsătorie două verişoare primare după mamă: cel dintâi pe Elena (+ 1538), fiica cneazului lituanian Vasili Glinski şi a Anei Iaksić, iar cel de al doilea pe o altă Elena (+ 1552), fiica despotului de Srem, Iovan Brancović (+ 1502) şi a Elenei Iaksić. Această întâmplare – legătura de rudenie – l-a îndemnat pe Petru Rareş să se arate mai sensibil față de Moscova, având chiar în slujba sa la curte un boier moscovit, Vaska Merțalov, şi a primit la Suceava – probabil prin 1534-1535 – pe peregrinul cărturar rus Ivan Semionovici Peresvetov.

Întors în patria sa, acesta s-a pus în slujba noului cneaz Ivan IV Vasilievici, poreclit „cel Groaznic" (1533-1584). Ivan IV, continuând politica de unificare a Rusiei în jurul Moscovei, a întărit considerabil puterea centrală a statului, fiind proclamat țar la 16 ianuarie 1547 şi a extins limitele stăpânirii sale prin zdrobirea hanilor tătari din Kazan (1552) şi Astrahan (1556), anexând teritoriile acestora. În 1549, amintitul cărturar Ivan Peresvetov a dedicat proaspătului țar *Jalba cea mare,* prin care îi făcea cunoscută înțelepciunea politică a unchiului său de vară primară, Petru Rareş al Moldovei, ce îşi dăduse obştescul sfârşit cu un an înainte. Astfel voievodul moldovean ar fi lăsat ca sfaturi pentru Ivan să nu se încreadă în marea boierime feudală, ci să-şi asigure o domnie absolută sprijinită pe slujitori militari, dându-i ca pildă tragicul sfârşit al ultimului împărat bizantin Constantin XI Dragases, trădat şi părăsit de marii săi dregători în timpul luptelor finale cu Mehmed II, cuceritorul Constantinopolului. În politica sa internă, de altfel, Petru Rareş a purtat o luptă grea cu unii reprezentanți ai marii boierimi, spre a instaura o domnie autoritară. Este interesant şi semnificativ, desigur, de constatat că unele norme de guvernare ale domnului Moldovei au fost prezentate ca pildă pentru țarul Rusiei, animat el însuşi de un real pragmatism în conducerea țării. De unde rezultă că înțelepciunea politică şi arta guvernării nu constituie neapărat atributele conducătorului unei mari puteri.

Lăpuşneni la Moscova

Rupte pentru câteva decenii, firele legăturilor româno-ruse bazate pe principiul rudeniei au fost reluate din nou, atunci când un îndepărtat nepot de vară a doua al lui Ivan IV, este vorba despre Bogdan IV Lăpuşneanu, fost domn al Moldovei (1568-1572), pierzându-şi tronul, a găsit refugiu la curtea moscovită. Bogdan, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu (1552-1561; 1564-1568) şi al domniței Ruxandra, fiica lui Petru Rareş şi a Elenei Brancović, îşi pierduse tronul în ianuarie 1572, în urma unui complot. După câtva timp de captivitate, fiind eliberat, a luat drumul pribegiei prin Slovacia până la Viena. În acest din urmă oraş, Bogdan s-a întâlnit cu solii țarului Ivan IV şi aceştia i-au înlesnit drumul spre Moscova. Ajuns aici la 10 iulie 1574, domnul pribeag a fost primit ca o rudă de către țar, care i-a oferit două proprietăți, la Luk şi Tarusa, spre a-şi asigura existența, şi i-a promis chiar sprijin pentru recăpătarea tronului. Lucrurile au tărăgănat, iar Bogdan, nerefăcut în urma rănii căpătate la cap în timpul complotului, s-a stins din viață în 1577. Fiind, probabil, afectat mintal din cauza rănii sale, înainte de a muri, el se mai credea încă domn efectiv al Moldovei şi în testamentul pe care îl încheiase simțindu-şi sfârşitul, Bogdan i-a lăsat lui Ivan IV țara Moldovei ca pe o moşie personală! Desigur, nimeni n-a luat în serios această fantasmagorică „dispoziție testamentară", dar ea constituia, în mod cert, pentru viitorime un sumbru avertisment.

Rivalul lui Bogdan Lăpuşneanu, cel care l-a înlăturat din domnie, Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574), fiul ilegitim al lui Ştefăniță Vodă (1517-1527), „Viforul" dramaturgiei noastre naționale, îşi petrecuse şi el tinerețile prin Rusia prin anii 1560, când fusese luat sub protecția sa de același Ivan IV. La îndemnul țarului, pretendentul se însurase cu Maria, fiica unui însemnat dregător rus, cneazul Simion de Rostov (sau Rostovski) cu care a avut chiar un fiu, Petru, mort însă nevârstnic, la 17 ani. Lăsându-şi familia în Rusia, Ioan a pribegit câțiva ani prin diferite țări, până când, primit la Poartă, a fost numit de sultan domn al Moldovei, în februarie 1572. Instalat în scaunul de la Suceava, el a promovat relații de prietenie cu Rusia. Cerându-şi familia să vină în țară, Ioan Vodă a aflat de la țar ştirea tristă a încetării din viață atât a soției cât şi a fiului lor, căzuți victime ale unei epidemii de ciumă. Pentru a strânge relațiile de prietenie, Ivan IV a propus domnului Moldovei o nouă căsătorie, cu o rudă a sa, fiica cneazului Feodor de Mistislav şi Zeslav, membru al dinastiei Rurikizilor, dar din motive necunoscute nouă acest proiect nu s-a materializat. Ioan Vodă a trebuit să se limiteze doar la bunăvoința declarată a țarului, neurmată de acțiuni practice. Aşa s-a făcut că viteazul Ioan Vodă s-a găsit fără aliați pe câmpul de bătălie de la Cahul, rezistând eroic puhoiului otoman şi găsindu-şi moarte de martir (14 iunie 1574).

În sfârşit, ultimul vlăstar din neamul Lăpuşnenilor, pribegit în

Rusia, a fost un alt fiu al lui Alexandru, dar nu legitim, din căsătoria cu domnița Ruxandra, ci născut dintr-o legătură ilegitimă a domnului; acest fiu pribeag purta numele străbunicului său Ștefan. Ascunzându-și originea maternă, acest Ștefan s-a aciuat în 1594 la curtea țarului Feodor I Ivanovici (1594-1598), fiul lui Ivan IV, pretinzând că îi este văr prin domnița Ruxandra și a fost acceptat ca atare. În 1597, „voievodia voloșki Stepan Alexandrovici" se număra printre curtenii ce au întâmpinat solia împăratului Rudolf II sosită la Moscova, iar în calitate de voievod (sau guvernator) de Tula, semna, la 6 ianuarie 1598, ca mare boier moscovit actul de alegere a noului țar Boris Feodorovici Godunov (1598-1605), cumnatul lui Feodor I, stins fără urmași, și ultimul vlăstar al dinastiei Rurikizilor.

Și la curtea noului țar, Ștefan Lăpușneanu s-a bucurat de toată cinstirea, numărându-se printre curtenii de frunte și căpătând în 1604 chiar conducerea voievodatului Kazan. El a ținut în căsătorie pe cneaghina Marta Bulgakov-Golîțin, dintr-o veche și nobilă familie de boieri ruși, cu care a avut trei copii: Gheorghe, Petru și Ioan, toți stinși din viață nevârstnici.

Odată cu moartea țarului Boris și tulburările prilejuite de preluarea succesiunii, „voievodici"-ul Ștefan nu s-a arătat inspirat, căci nu i-a susținut nici pe fiul lui Boris, Feodor II (1605) și nici pe marele boier Vasili Ivanovici Șuiski, devenit apoi țarul Vasili IV (1606-1610), ci s-a lăsat antrenat în tabăra uzurpatorului Dmitri, pretins fiu al lui Ivan IV, sprijinit de o parte a castei ruse, dar care a fost învins și ucis la 17 mai 1606. Ștefan Lăpușneanu, căzut în dizgrație, a trebuit să se călugărească, devenind monahul Savatie Feodor și retrăgându-se la mănăstirea Ciudov din Moscova. Nu după multă vreme a și murit, la 21 mai 1607, fiind înmormântat la mănăstirea Spaski din Iaroslav. Cu el s-a încheiat și ultimul episod al relațiilor de alianță și de înrudire ale familiei Mușatinilor moldoveni cu marii cnezi și apoi țari din vechea dinastie a Rurikizilor. Aceste legături timpurii româno-ruse, din sec. XV-XVI, atingând și nivelul dinastic, n-au fost înfiripate sub auspicii fericite și n-au corespuns așteptărilor părții moldovene, în special planurilor de apărare a țării chibzuite de Ștefan cel Mare, Petru Rareș sau Ioan Vodă cel Cumplit. Exponenții acestor relații – cu precădere pretendenți fără noroc – au pierit fie în uitarea pribegiei, fie în temniță.

Romanovii: între aroganță și orgolii

În sec. XVII, în Rusia s-a ridicat noua dinastie a țarilor din familia Romanov, scoborâtori prin femei din Rurikizi, în timp ce în Moldova, după stingerea stirpei Mușatinilor, au ocupat scaunul domnesc diferiți exponenți ai unor familii boierești. Au mai existat unele alianțe politice încheiate între principatul Moldovei și influenta monarhie răsăriteană – ale cărei prestigiu și putere s-au consolidat necontenit, mai ales după încorporarea Ucrainei – concretizate chiar prin tratate formale, cum a fost, de pildă, cel încheiat de Gheorghe Ștefan (1654-1658) cu țarul Aleksei Mihailovici (1654-1676) la 17 mai 1656, dar asemenea înțelegeri n-au mai fost cimentate și prin vreo legătură matrimonială. Romanovii nu s-au înrudit dinastic cu domnii Moldovei, plasându-se, în mod ostentativ, pe o poziție de superioritate față de voievozii noștri. Este drept că mitul țarilor ruși, moștenitori ai Bizanțului, protectori ai ortodoxiei și tradițiilor culturale răsăritene, a început să devină atractiv pentru unii reprezentanți ai elitelor românești. Așa a fost luminatul vlăstar al familiei domnești a Movileștilor, Petru Movilă, care a ajuns mitropolit de Kiev, dar într-un context spiritual ucrainean și nu rus. Prima figură cărturărească de vază emigrată în Rusia a fost apreciatul spătar Nicolae (cunoscut de noi sub numele apocrif de „Milescu"), devenit sfetnic de căpătâi la curtea țarului Aleksei Mihailovici și primul călător român în îndepărtata Chină. Pribeagul moldovean, căsătorindu-se în țara de adopție cu o localnică, a întemeiat familia „Spatharev", numită astfel după dregătoria ce o purtase Nicolae la noi, dar destinele ei nu mai interesează istoria românească ci pe cea a rușilor, cu a căror istorie s-a împletit.

Opțiunea rusă – de data aceasta cu profunde implicații antiotomane – a început să se definească cu claritate pe plan politic și diplomatic pentru țările române abia în timpul domniei țarului Petru I cel Mare, epocă în care asistăm și la o resuscitare a legăturilor matrimoniale româno-ruse. Datorită alăturării Rusiei la coaliția creștină împotriva Porții în războiul din 1683-1699 și a înfrângerii usturătoare a otomanilor, siliți prin păcile de la Karlowitz Karlovać) din 1699 și Istanbul (1700) la serioase cesiuni teritoriale, Petru I a pus bazele unei politici orientale coerente a țării sale.

E drept că această politică n-a avut, încă, o suficientă consecvență datorită scopurilor prioritare ale țarului de a asigura pentru Rusia o ieșire la Marea Baltică, prin îndepărtarea Suediei și deschiderea unei noi ferestre pentru imperiul său spre Europa, ușurând procesul de occidentalizare. Dar acest fapt nu i-a împiedicat pe unii domni români, în special Constantin Brâncoveanu și sfetnicii săi de vază din familia Cantacuzinilor, reunită în jurul prestigiosului stolnic Constantin, să privească cu încredere spre Rusia, cu ale cărei cercuri conducătoare întrețineau o tainică dar foarte activă corespondență diplomatică, în speranța obținerii eliberării Moldovei și a Țării Românești de sub dominația otomană prin intervenția țarului. Victoria obținută de Petru împotriva lui Carol XII la Poltava (27 iunie / 8 iulie 1709) l-a determinat pe țar să-și supraestimeze forțele și, deși se afla încă în plin război cu redutabilii săi adversari nordici, s-a lăsat în mod imprudent antrenat într-un conflict cu Poarta otomană, în 1710. Neavând timp suficient să pregătească, logistic și militar, această confruntare, Petru a căutat

să obţină sprijinul politic şi militar al domnilor români, dar în cadrul situaţiei create în vara anului 1711, intuită cu mult discernământ de Constantin Brâncoveanu, nu însă şi de Dimitrie Cantemir, ţarul avea să fie înfrânt de oştile otomane. Sub presiunea evenimentelor, Dimitrie Cantemir a încheiat o alianţă pripită cu Petru I pogorât cu oştile sale la Iaşi. Fără avizul lui Brâncoveanu vodă, spătarul Toma Cantacuzino, împreună cu partizanii săi, a părăsit tabăra de la Urlaţi spre a se alătura ruşilor şi moldovenilor.

Nobili ruşi din boieri români

Rezultatul bătăliei de la Stănileşti (11/22 iulie 1711) este cunoscut. Ţarul a fost obligat să semneze în grabă o pace nefavorabilă, cedând fortăreaţa Azov, dobândită în 1695, şi retrăgându-şi armatele din Moldova. Cu dânsul au pribegit în Rusia nu numai Dimitrie Cantemir şi familia sa, dar şi alte familii de dregători care i-au rămas credincioşi, în rândurile cărora s-au numărat rudele dinspre mamă, boierii Bantaş, ca şi Abaza, scoborâtori din neamul lui Vasile Lupu. La fel au emigrat şi Toma Cantacuzino – rânduit apoi general în armata rusă – şi unii boieri munteni dintre care cei mai cunoscuţi proveneau din familia Herăscu Năsturel, care s-a perpetuat apoi în patria de adopţie sub numele de Heraskov, precum şi fratele şi nepoţii răposatului ceauş David Corbea, fost reprezentant al lui Brâncoveanu pe lângă ţar.

În ceea ce îl priveşte pe Cantemir, fostul domn al Moldovei, devenit cneaz rus şi senator şi jucând un rol însemnat în viaţa ştiinţifică din noua capitală a ţarului de la Sankt-Petersburg, el s-a încadrat treptat în înalta societate nu numai prin rang şi funcţii, dar şi prin căsătoria sa, căci rămas văduv s-a recăsătorit cu cneaghina Anastasia Trubeţkoi, fiica unui înalt demnitar al ţarului. Copiii lui Cantemir s-au încadrat şi ei perfect în aristocraţia rusă prin slujbe şi alianţe matrimoniale cu cnezii Lobanov-Rostovski şi Goliţîn, iar cel mai strălucit fiu al domnului, Antioh, distins reprezentant al literaturii ruse, a fost şi ambasadorul ţarinei Ana Ivanovna la Londra şi Paris. Cât despre Maria, fiica cea mai vârstnică a lui Cantemir, o femeie cultă şi superioară, despre care anumite zvonuri neconfirmate ale vremii au insinuat că a fost ţiitoarea lui Petru I şi că acesta s-ar fi gândit s-o ia de soţie dacă mai întâi i-ar fi dat naştere unui băiat, ea a rămas nemăritată până la sfârşitul vieţii (1757).

Familiile Bantaş şi Herăscu s-au încadrat şi ele în sânul nobilimii ruse, unii dintre membrii lor contribuind la înflorirea ştiinţei şi a culturii din ţara de adopţie, cum au fost de pildă consilierul aulic Nikolai Nikolaevici Bantîş-Kamenski (1737-1814), apreciat orientalist, sau literatul Mihail Matveievici Heraskov (1733-1807), director, apoi curator al Universităţii din Moscova (din 1763). Dar reprezentanţii acestor familii nu mai pot fi consideraţi români, ei aparţinând spaţiului cultural al Rusiei şi pierduţi pentru ţara noastră. Deşi au mai fost numeroase şi vestite familii româneşti ce au roit peste Nistru în sec. XVIII, în frunte cu o altă ramură a Cantacuzinilor munteni reprezentată prin genealogistul Mihai banul (1723-1793) şi odraslele sale care s-au înrudit, în mod firesc, cu elemente ale elitei din imperiul ţarilor, evocarea acestor pribegi nu poate intra în preocupările articolului de faţă, unde sunt urmărite relaţiile matrimoniale româno-ruse din perspectivă românească şi din aceea a efectelor detectate în planul istoriei noastre.

Politica orientală a Rusiei – adică ambiţiile sale de a ajunge la gurile Dunării şi de a-şi croi drum spre Strâmtori şi Constantinopol, spre a recuceri spaţiul Mării Negre din mâinile otomanilor şi a ieşi cu flota ei în apele Mediteranei – se conturează tot mai mult în decursul sec. XVIII. Dacă războiul austro-ruso-turc din 1736-1739 s-a încheiat indecis pentru Rusia, în schimb marile campanii ale Ecaterinei II (1762-1796), din perioada 1768-1774 şi 1787-1791, au dus la câştiguri teritoriale substanţiale, prin anexarea hanatului Crimeei, a litoralului nordic al Mării Negre şi aşezarea hotarelor pe Nistru. În mod firesc, atenţia Rusiei s-a concentrat acum spre ţările române, următoare etape ale marşului ei triumfal spre Constantinopol. Cum s-au concretizat anumite directive ale politicii ruseşti în raport cu ţările române prin prisma legăturilor matrimoniale au dovedit-o evenimentele din timpul următorului război ruso-turc din 1806-1812 ce s-a desfăşurat în timpul vâltoarei campaniilor lui Napoleon I Bonaparte ce au răscolit întregul continent european. ■

(Va urma)

LA PALAT

(Criptografie: 7,1,5,2,6)

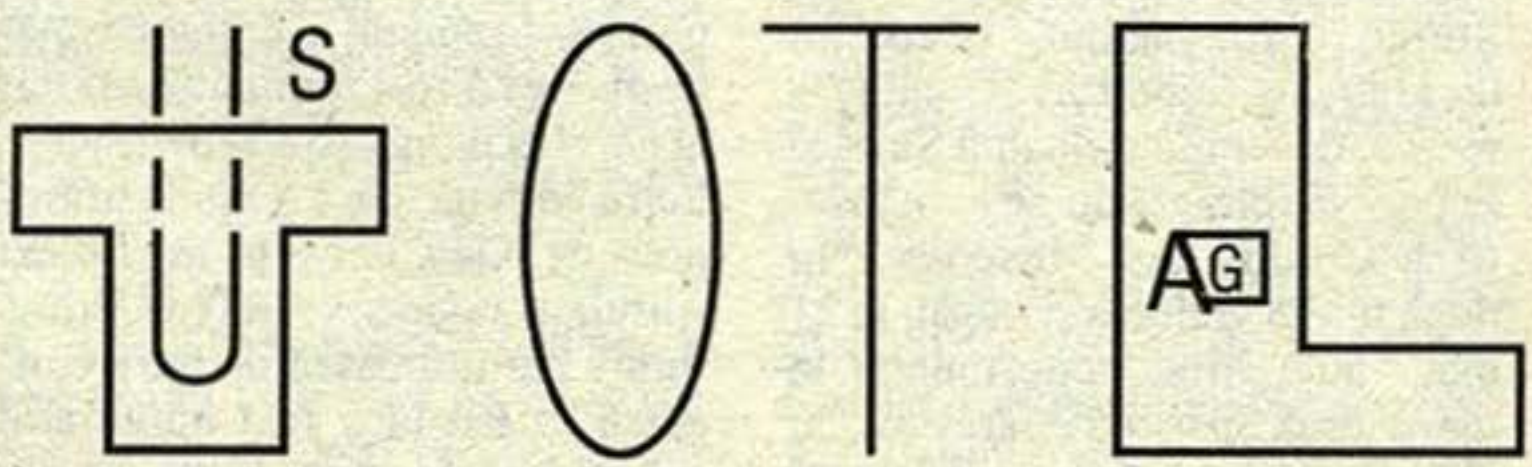

Gheorghe BRAŞOVEANU

România. Așa a început SSI.

Mihail Moruzov este un personaj despre care s-a vorbit – și înainte de 1989, dar și după – mult mai mult decât despre succesorul său, Eugen Cristescu (Magazin istoric, **nr. 6-9/1992**) **sau Traian Borcescu** (Magazin istoric, **nr. 6-8/1993**) **ori Gheorghe Ionescu Micandru** (Magazin istoric, **nr. 7-9/1994**). **Evident, prin anvergură și rezultate i-a depășit pe toți ceilalți. El rămâne și astăzi încă cel mai bun om de informații din câți a avut această țară. Dar și cel mai enigmatic. Mihail Moruzov a lăsat puține documente scrise. Câte au fost au avut o soartă tragică, multe fiind distruse în 1940, cu ocazia arestării lui, și în 1944 (de exemplu în bombardamentul de la Turnu Severin, din septembrie, a ars cea mai mare parte a arhivei SSI din perioada 1924-1928; vezi și** Magazin istoric, **nr. 4/1994**). **Înainte de 1989, în ciuda limitelor ideologice binecunoscute (și a comodității celor ce au avut acces în arhivele ferecate, mulțumiți să culeagă un citat dintr-un document sau două), numele lui Moruzov a apărut și în lucrările destinate marelui public, nu numai în cele de uz profesional, pentru lucrătorii din Securitate. După 1989, revista** Magazin istoric **i-a consacrat un portret realizat de un fost salariat al SSI, Nicușor Stănescu (nr. 1/1991). În publicația** Strict Secret, **Ion Pavelescu a publicat cercetările sale, pe baza mărturiilor lăsate de Veniamin, nepotul lui Mihail Moruzov, strânse apoi în volumul** Enigma Moruzov. **S-au mai publicat documente despre Moruzov și în alte gazete, servite de cei ce le „pescuiseră" înainte de 1989 în același ambalaj din lucrările „profesionale". Televiziunea Română i-a consacrat primul episod al serialului** Jocuri periculoase, **realizat de George Borcescu.**

Este firesc deci să ne punem întrebarea: se mai pot spune lucruri necunoscute despre Mihail Moruzov? Răspunsul este categoric da, **și vom căuta să îl argumentăm în paginile ce urmează. Vom evoca tocmai faptele de noutate, punctând doar, acolo unde este strictă nevoie pentru cursivitatea prezentării, elementele deja cunoscute.**

„Știind să se strecoare prin toate ușile, atent, gata să-și introducă antene peste tot, a devenit indispensabil celor ce voiau să știe tot, fără eforturi. Românul disprețuiește spionajul. Moruzov nu l-a disprețuit. El se știa disprețuit. Dar și temut. Și-a jucat cartea până la urmă și cu pasiune. A întrevăzut finalul? Cred că da. Unele fonduri găsite în străinătate ar sprijini supoziția".

Colonel Octav Vorobchievici,
(fost atașat militar în Portugalia, Spania și Germania)

MIHAIL MORUZOV

CRISTIAN TRONCOTĂ

Mihail Moruzov s-a născut la 8 noiembrie 1887. Toate sursele îi indică pe Moruzovi drept descendenți ai cazacilor zaporojeni, refugiați în România la o dată ce nu poate fi precizată. Într-o declarație dată la 20 noiembrie 1940, Pelaghia, sora lui Mihail, pe atunci în vârstă de 74 ani, se declara „de origine rusă". Un certificat de naționalitate emis de Primăria comunei Zebil, la 26 iulie 1921, atestă faptul că „preotul Simion Morozov, decedat, tatăl tânărului Gheorghe Morozov, a domiciliat în această comună de la anul 1898". Potrivit aceluiași act, Simion era „îndeobște cunoscut ca român".

Nicolae Moruzov, tatăl lui Mihail, fusese preot, vreme de 40 ani, la biserica rusă din Tulcea. Împreună cu Maria, avuseseră 5 băieți

și două fete. În acest punct, relatarea surorii lui Moruzov se distanțează de cea a lui Veniamin, nepotul său, care știa doar de existența unei mătuși. Potrivit Pelaghiei, ea a mai avut o soră, Teodosia, care murise la Tulcea înaintea tatălui ei. La fel, murise deja, în 1940, și Teodor (Fodor) Moruzov, pictorul. Ceilalți trei erau Simion (mort și el), Ivan (Fedea la Veniamin) și Afanasie. În vreme ce Pelaghia spunea, în 1940, că Afanasie, Ivan și Mihail se aflau la București, Veniamin dădea alte date despre ei. Cert este că Mihail a păstrat legătura cu frații săi, pe care i-a folosit în diverse misiuni în străinătate.

Tot Pelaghia ne oferă informații despre averea familiei. După moartea tatălui, au rămas 5 pogoane de pământ și o casă în Tulcea, pe str. Basarabilor nr. 147. Moștenirea a fost împărțită între frați. Pelaghia mai primea și 50 000 lei. În 1940, Pelaghia avea 8 ha de pământ, parte și din ceea ce primise de la Moruzov. Pelaghia i-a administrat și averea fratelui ei, Mihail Moruzov. Pe pământurile sale, acesta își construise o casă și o moară de vânt.

Amorezat nebunește

Să vedem acum, pe baza relatării lui Constantin Maimuca *(Magazin istoric,* nr. 1,6/1991), un om care nu îl avea la inimă pe Mihail Moruzov, în ce consta averea acestuia la sfârșitul vieții: „La arestarea lui Moruzov s-a descoperit o avere destul de importantă cumpărată pe nume străine. Așa, palatul [din București – *C.T.*] de la Șosea era pe numele unui prieten al său, bulgar de origine, care a mărturisit aceasta. Mobilierul artistic și covoarele scumpe persiene din palat reprezentau sume serioase. Apoi ferma din Prahova, via din Tulcea, clădirile și școlile pe care le construise acolo pentru folosul public, reprezentau de asemenea investiții mari. Mai cumpărase unul sau mai multe apartamente pe numele nepoatei sale, de care se spune că era foarte atașat". Legat de casa lui Moruzov, fiica acestuia, Aurora-Florina, i-a relatat domnului Ion Pavelescu o poveste extrem de interesantă, ce se află în cartea deja menționată. De altfel, domnul Pavelescu a descoperit și alți urmași ai lui Moruzov, între care o nepoată căsătorită cu un șef de secție la ziarul *România liberă,* în anii '50, și o alta căsătorită cu cunoscutul publicist și realizator de televiziune Emanuel Valeriu.

Mihail Moruzov s-a căsătorit în două rânduri. Prima soție se numise Văraru; din căsătoria lor s-a născut Aurora-Florina, singura fiică a lui Moruzov. Divorțat, Moruzov s-a recăsătorit cu Teodora Săndulescu, profesoară din Silistra, dar a divorțat și de ea. În ultimii ani, se amorezase nebunește de o nepoată, care l-a însoțit și într-o călătorie la Paris. Colonelul Gheorghe Petrescu, pe atunci atașat militar la Roma, ne-a lăsat o interesantă descriere, una dintre puținele în care îl regăsim pe Moruzov omul. „Aici [la Paris – *C.T.*] găsesc pe Moruzov la Grand Hotel, nu singur, așa cum era cu două zile mai înainte, când l-am condus de la Veneția la Milano, ci cu o doamnă pe care mi-o prezentase la București, cu o ocazie, ca o nepoată a sa... În cele două zile cât am stat la Paris, am avut posibilitatea să observ starea de spirit a lui Moruzov și să constat că era cu totul alt om decât acela pe care îl cunoscusem. Acest om, care nu a avut niciodată nici o atenție sau slăbiciune față de vreo femeie, care disprețuia femeia, în sensul că o considera un impediment în viața și activitatea unui om, acest om care spunea că nu cunoscuse niciodată ce este sentimentul de afecțiune pentru o femeie, era obsedat de data aceasta numai de însoțitoarea sa de acum. Imposibil să se concentreze asupra unei chestiuni serioase, distrat și indiferent la chestiuni importante, aproape evita să vorbească de ele și parcă nici nu-l interesau".

Nu ierta un afront

Lucrurile nu sunt prea clare nici în privința studiilor făcute de Mihail Moruzov. Gheorghe Cristescu știa că urmase o școală normală. Colonelul Gheorghe Petrescu ne spune că numirea definitivă a lui Moruzov în fruntea SSI s-a tărăgănat pentru că el nu avea studiile superioare pe care le cerea postul. Inițial fusese plătit ca diurnist (angajat temporar). Oricum, Moruzov știa din familie limba rusă. Vorbea și ucraineana, bulgara, turca și tătara, relata același Gheorghe Cristescu.

Despre începuturile lui Moruzov în munca de culegere a informațiilor s-a vorbit deja. Se pare că era un om născut pentru așa ceva. O descriere a lui Moruzov ne-a lăsat N.D. Stănescu. Să prezentăm acum pe cea făcută de Gheorghe Cristescu: „Scund, vânjos, pleșuv, dinamic și foarte inteligent, poseda într-un grad intens abilitatea profesională detectivă... Ambițios până la orgoliu, poseda un spirit de dominare despotică, neadmițând replici sau corectări, fapt ce constituia un mare defect pentru flexibilitatea care se cere șefului unui asemenea serviciu în raporturile cu subalternii săi". S-a spus despre Moruzov că avea nervi de oțel și o capacitate de concentrare ieșită din comun. Adevărat, dar era și el om. Am văzut deja ce ne spune Gheorghe Petrescu despre Moruzov. Să mai adăugăm, în relatarea aceluiași, cum l-a găsit la Veneția, cu câteva zile înainte de a fi arestat: „Moruzov era abătut, negru la față, complet absent, preocupat în

așa fel încât începea o vorbă și apoi își pierdea șirul și renunța... Îmi spune că este obosit, că nervii nu-l mai susțin și-mi arată mâinile care tremurau; îmi spune că este ferm hotărât să se retragă din funcție, undeva la țară și să nu mai vadă pe nimeni și să nu mai audă de nimic". Era și foarte bănuitor, după cum ne lasă să înțelegem medicul său, Andrei Frank, cel care îl caracteriza astfel: „A fost un om închis, inteligent, culant ca client, prietenos când voia, vorbea foarte puțin". Dar iată ce mai povestea doctorul Frank: „În 1938 am fost chemat la dânsul personal de vreo două ori pentru maladii intervenite. În vara acestui an am fost chemat o dată urgent după întoarcerea dumisale de la Mamaia, prezentând fenomene hepato-gastrice și fiindu-i frică de o tentativă de otrăvire. Internat în spitalul Elias, s-a constatat un calcul biliar care produsese fenomenele gastrice". În decembrie 1939, Moruzov a fost operat pentru hernie ombilicală.

Mihail Moruzov, în costumul Frontului Renașterii Naționale (fotografie din colecția lui Simion Moruzov)

Peste ani, Gheorghe Cristescu își amintea de sprijinul pe care i-l acordase Mihail Moruzov într-o poveste de amor contra fratelui său, Eugen Cristescu. Gheorghe se îndrăgostise de vara sa, fiica unui unchi la care stătea în gazdă pe când era student la Facultatea de drept. Familiile s-au opus căsătoriei tinerilor. Eugen Cristescu, subdirector în Direcția generală a poliției, își amenință chiar fratele cu arestarea. Moruzov l-a ajutat să se căsătorească cu aleasa inimii lui pe ascuns, la Primăria de Verde din Calea Rahovei, scutindu-i de dispensa legală ce s-ar fi cerut între veri. Tot el le-a făcut rost de pașapoarte și i-a trimis, împreună cu nepotul lui, Malencu (Veniamin) Moruzov la Paris. Călătoria de nuntă a prevăzut și o săptămână la Veneția și alta la Milano. După cinci luni, tinerii căsătoriți au revenit la București, punând familiile în fața faptului împlinit. Relațiile lui Moruzov cu Eugen Cristescu nu au avut, evident, de câștigat în urma acestui episod.

Mihail Moruzov era un om extrem de abil și care se putea ușor adapta mediului. Cea mai bună dovadă o constituie isprăvile lui din perioada anilor 1917-1918, când s-a descurcat, cu mult curaj, cu comitetele revoluționare ruseşti din Dobrogea și sudul Basarabiei episod asupra căruia vom reveni. În timp însă, omul Moruzov s-a schimbat. O spunea, într-o manieră indirectă, și colonelul Gheorghe Petrescu: „era și s-a menținut *mult timp* [subl. *C.T.*] un om extrem de modest, foarte sobru și foarte muncitor". Într-adevăr, și alți oameni care l-au cunoscut vorbesc despre modificările petrecute pe măsură ce puterea de care dispunea a sporit. Iată ce declara Ștefan Enescu, mulți ani secretarul său: „Moruzov deveni din ce în ce mai nervos și... [text neclar – *C.T.*], iar puterea față de subalterni tot mai disprețuitoare și mai aspră. Ofițeri superiori și generali îi făceau anticameră; oameni politici îl solicitau până peste puterile posibile de a-i primi și vorbi cu ei. Pe la serviciu venea din ce în ce mai rar, iar când venea era nervos și grăbit". Ideea este întărită și de Gheorghe Cristescu: „Din pricina influenței pe care o avea, toată lumea, atât militară, cât și politică, îl adula, căutând a-i căpăta bunăvoința și protecția. La M[inisterul] A[părării] N[ațională] devenise atotputinte și cum era din fire foarte vindicativ, nu erta nicicând un afront adus". Tot acesta îi reproșa că deși Eugen, fratele lui, îl recomandase călduros pentru numirea în fruntea SSI, Moruzov îl „dribla" deseori în probleme de serviciu, încălcându-și și depășindu-și atribuțiile.

Enigmaticul Nicky

Concepția lui Mihail Moruzov în privința muncii de informații și contrainformații – fără a fi fost vreodată sistematizată și expusă ca atare – era în acord cu ceea ce

era mai modern în epocă. Într-o serie de rapoarte care ni s-au păstrat cu semnătura lui olografă, Moruzov atrăgea atenția asupra necesității prevenirii evenimentelor ce puteau pune în pericol siguranța națională. Pentru aceasta, statul trebuia să dispună de informații bune despre intențiile posibililor inamici și să elaboreze din timp variante de apărare. Actuală era și concepția lui în privința modului în care trebuiau tratați spionii. Iată cum ne-o redă colonelul Gheorghe Petrescu: „O organizație de spionaj, cunoscută într-o țară, nu mai este periculoasă atât timp cât este urmărită, mai ales în faza ei de organizare... este mai periculos să o distrugi pentru că va lua naștere alta pe care nu o vei mai cunoaște".

Toți cei ce ne-au lăsat mărturii despre Moruzov sunt de acord asupra unui punct: „Decretul puterii lui Moruzov a rezidat în compartimente cât mai mărunte și exclusive pentru fiecare". Vintilă Ionescu, alt colaborator al său, îl întărea pe Ștefan Enescu: „Moruzov era un om foarte conspirativ. Nu puteai afla de la el nimic, mai ales în privința oamenilor de care se servea... Educația tuturor era făcută să nu se intereseze unul de ce face celălalt, fiindcă imediat ce ar fi căutat să afle sau să întrebe ceva, era îndepărtat". Nici anchetatorii lui Moruzov nu au putut afla prea multe în toamna anului 1940. Fostul șef al serviciului secret a refuzat să comunice date în problema agenturii altcuiva decât lui Ion Antonescu, șeful guvernului. Cum acesta nu a vrut să îl vadă, Moruzov a luat în mormânt și acest secret. De altfel, dusese principiul compartimentării până acolo încât stânjenea buna funcționare chiar a aparatului. După cum ne spune Gheorghe Cristescu, doar cu greu a putut fi convins ca șefii secțiilor să comunice între ei în probleme de serviciu.

Moruzov stăpânea un alt secret absolut necesar oricărui șef de serviciu: necesitatea de a dispune de propria-i agentură, prin care să obțină informațiile cele mai sensibile și cu care să poată controla în orice moment ceea ce îi furnizează serviciul. Între informatorii lui Moruzov s-au numărat: Horia Sima („pe care îl plătea cu suma de 200 000 lei lunar" – ne spune Gheorghe Cristescu), prințesa Caragea (care lucra pentru mai multe servicii), maiorul Cristea Nicolae (rudă cu Brătienii, a ajuns în 1944-1945 prefectul Poliției Capitalei, conducea o adevărată rețea de informatori pentru Moruzov), Eugen Titeanu (îl informa despre ce se întâmpla la *Universul* și despre Stelian Popescu, cu care nu era în relații prea bune), Mitiță Constantinescu și Victor Iamandi (îi ofereau date despre Dinu Brătianu și bătrânii liberali). De mare ajutor i-a fost secretarul său general, Ghiță Marincu, care avea legături în toate partidele politice.

Moruzov frecventa și pe Alexandru Vaida-Voevod, Nicolae Iorga (a elaborat unele studii cu caracter istoric la cererea SSI) și pe amiralul Ion Coandă. De asemenea, avea rezervate sume de bani pentru personajele cheie din conducerea Ministerului apărării și din Marele Stat Major. O altă metodă era să închirieze de la ei spații pentru serviciu, plătindu-le o chirie cu mult mai mare decât se cuvenea.

Moruzov a strâns în jurul său o echipă de oameni care l-au sprijinit și care i-au fost credincioși (atât cât se poate vorbi despre un asemenea sentiment într-un serviciu de informații). Principalul colaborator i-a fost Nicky Ștefănescu. Și în acest caz am avut surpriza să întâlnim diferențe de păreri la cei ce ne-au lăsat mărturii despre Moruzov. Potrivit relatării lui Constantin Maimuca, Nicky Ștefănescu fusese îndepărtat din Siguranță de el, pe când era la Chișinău. Maimuca îi intentase chiar și o acțiune la Parchet. Moruzov l-a luat însă la el, la Centrul de informații Chișinău, apoi l-a adus la București, în fruntea secției contrainformații. Nicky Ștefănescu era un om fără scrupule, dispus oricând să lichideze chiar și un colaborator devenit incomod. Mai târziu, potrivit aceluiași Maimuca, cât și lui Gheorghe Cristescu, l-a propulsat în fruntea Corpului Detectivilor din cadrul Siguranței, plasându-și astfel omul său în instituția rivală. Ștefan Enescu, secretarul personal al lui Moruzov, ne oferă o altă versiune asupra raporturilor dintre cei doi: „Ștefănescu și Moruzov păreau prieteni – impresie care nu a dăinuit mai târziu. Nu se produsese încă între ei acea diferență colosală de rang, ceea ce i-a adus lui Ștefănescu dispreț din partea lui Moruzov, iar acestuia, din partea lui Ștefănescu, invidia". Pentru Ștefan Enescu, numirea lui Nicky Ștefănescu în fruntea Corpului Detectivilor nu a fost decât prilejul de mult așteptat de Moruzov de a scăpa de un om incomod, de care s-a ferit tot timpul. Același Ștefan Enescu însă ne spune că Moruzov se ferea foarte mult și de maiorul Ionescu-Micandru, iar acesta îl ura. Dacă ultima afirmație poate fi valabilă, prima ridică serioase semne de întrebare, pentru că tocmai lui Micandru i-a încredințat Moruzov delicata sarcină de a iniția, în februarie 1937, contacte cu serviciul german de informații. În cazul lui Nicky Ștefănescu, opinia fostului secretar personal pare a fi contrazisă de o scrisoare din 31 august 1940, semnată de Moruzov și trimisă unui ministru. Nu putem preciza cine era destinatarul și nici condițiile concrete în care a fost redactată. În scrisoare, Moruzov asigura că

era în posesia tuturor datelor din care rezultă că acuzaţiile aduse lui Nicky Ştefănescu nu erau întemeiate. Moruzov ruga ca „domnul N. Ştefănescu, care a dat dovadă cu viaţa sa în atâtea rânduri de credinţă şi devotament, să fie repus la postul său, mai ales că încă nu s-a dat c decizie formală". Dar pentru că lumea oamenilor din serviciile de informaţii este una aparte, să încheiem acest paragraf cu o precizare a lui Constantin Maimuca: „îl vizam pe Nicky Ştefănescu ca un element de mare folos anchetei [declanşată, după arestarea lui şi a lui Moruzov, în septembrie 1940 – *C.T.*], mai ales că se desolidarizase de Moruzov şi era dispus ca să vorbească pentru ca să-şi creeze o situaţie mai bună".

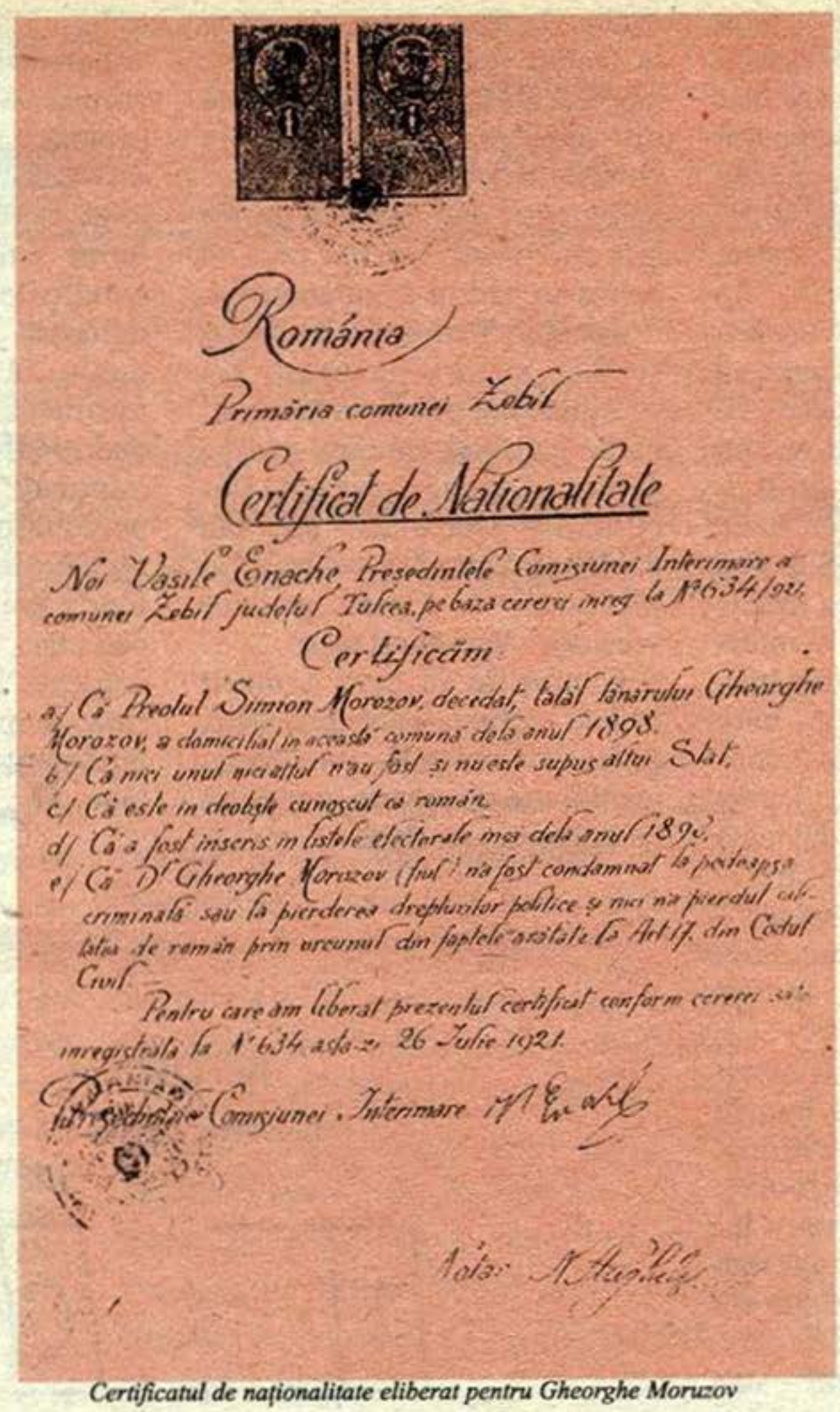

România

Primăria comunei Zebil

Certificat de Naționalitate

Noi Vasile Enache Președintele Comisiunei Internare a comunei Zebil județul Tulcea, pe baza cererei înreg. la №634/921.

Certificăm

a/ Că Preotul Simion Morozov, decedat, tatăl tânărului Gheorghe Morozov, a domiciliat în această comună dela anul 1893.

b/ Că nici unul nici altul n'au fost și nu este supus altui Stat.

c/ Că este în deobște cunoscut ca român.

d/ Că a fost înscris în listele electorale mai dela anul 1896.

e/ Că D-l Gheorghe Morozov (fiul) n'a fost condamnat la pedeapsa criminală sau la pierderea drepturilor politice și nici n'a pierdut calitatea de român prin vreunul din faptele arătate la Art 17. din Codul Civil.

Pentru care am liberat prezentul certificat conform cererei sale înregistrată la 1'634 astă-zi 26 Iulie 1921.

Președintele Comisiunei Internare

Certificatul de naţionalitate eliberat pentru Gheorghe Moruzov

A trădat Mihail Moruzov?

Pentru că am vorbit de concepţia modernă a lui Mihail Moruzov, să mai amintim – folosindu-l pe Gheorghe Cristescu – şi dotările pe care le aveau biroul şi maşina şefului Serviciului Secret de Informaţii. „Cabinetul lui Moruzov din str. Saita era prevăzut – conform dorinţei lui – cu instalaţii tehnice speciale şi anume: aparate de înregistrare fonică pe discuri şi fir electromagnetic; microfoane detectoare speciale; oglinzi transparente, prin care poţi observa o persoană, fără ca dânsa să te vadă; periscoape pentru o observare indirectă; celule fotoelectrice detectoare şi altele. Unele se manipulau direct de la biroul său, altele de către un operator dintr-o cameră alăturată... Un automobil Mercedes-Benz, foarte puternic şi de o construcţie specială poseda de asemenea o instalaţie de imprimat pe discuri convorbirile dintre ocupanţi". Maşina mai dispunea şi de un post radio de emisie-recepţie, care îi permitea să ţină permanent legătura cu sediul.

După 1936, Moruzov a înfiinţat şcoli pentru pregătirea specialiştilor necesari serviciului (radio-telegrafişti, filori, foto şi cinema, dactiloscopie etc.).

Calităţile lui Moruzov de şef al Serviciului Secret de Informaţii şi aportul instituţiei au fost şi ele diferit apreciate. Cele mai puternice critici i-au venit din partea reprezentanţilor Secţiei II din Marele Stat Major şi au fost făcute – trebuie să subliniem – în cursul anchetei, după moartea lui Moruzov. I se reproşa faptul că informaţiile culese în exteriorul ţării nu au corespuns nevoilor Marelui Stat Major, că erau adesea eronate sau perimate, că priveau dotarea şi pregătirea armatei sovietice din Extremul Orient dar nu şi pe cele ale trupelor staţionate la graniţa României. Destul de aspru îl critica şi un fost şef al Frontului de Sud din cadrul SSI (compartiment care se ocupa cu culegerea datelor din zona balcanică). Iată ce nota căpitanul Mihail Stănescu: „Până la urmă m-am convins că activitatea informativă a acestui serviciu se rezumă în a difuza informaţiile primite de la unii ataşaţi militari... şi de a da ca note informative anumite ştiri culese din ziare străine. Totul era numai ca zilnic să plece cât mai multe informaţii a căror calitate însă nu avea nici o valoare. Se punea de asemenea preţ pe orice articol străin care vorbea de regele Carol II".

Totuşi, nu i se pot nega lui Mihail Moruzov o serie de merite, cum ar fi crearea din vreme a reţelei de la Târgu-

Mureş, care a funcţionat nedetectată în toată perioada ocupaţiei horthyste şi care mai trimitea încă note şi la începutul anilor '50, a celor de la Chişinău şi Cernăuţi, care au furnizat informaţii în timpul ocupaţiei sovietice în Basarabia în 1940-1941. Merite îi recunoştea şi Ştefan Enescu, care spune că Moruzov afla cele „discutate cu uşile închise în Sovietul Comisarilor Poporului din R.S. Moldovenească... care constituia o placă turnantă a U.R.S.S. faţă de noi". Şi îi recunoştea merite şi un ofiţer american de informaţii, venit în 1944 în România, maiorul Robert Bishop, care spunea că dosarele SSI „conţineau cea mai grozavă culegere de date despre sovietici din toată Europa, cu excepţia dosarelor găsite în Germania. Prezentau o colecţie continuă de date, începând cu primul război mondial".

O altă întrebare care a stârnit multe controverse s-a pus în legătură cu loialitatea lui Mihail Moruzov faţă de statul român. Suspiciuni au planat asupra lui încă din perioada primului război mondial. Aflăm dintr-o adresă trimisă la 26 aprilie 1918 de către Marele Cartier General către Ministerul de interne că se hotărâse o anchetă – la care urmau să participe un delegat al armatei şi altul din partea internelor – pentru a verifica o serie de acuzaţii la adresa lui Moruzov. La 29 mai 1918, acesta solicita aprobarea de a-şi face copii după unele lucrări, pentru a se putea justifica. În 1920 a fost şi arestat, dar nu s-a putut dovedi nimic. Constantin Maimuca declara mai târziu: „Comandamentul francez a primit pe acea vreme o serie de informaţiuni care arătau că Moruzov ar fi fost spion în solda consulatului ţarist rus de la Galaţi şi că, de asemenea, este spion bulgar. Că ar fi existat oarecari legături între el şi consulul rus de la Galaţi reieşea şi din unele rapoarte ale Brigăzii de siguranţă din acel oraş către Direcţia generală a poliţiei, pe care le-am găsit mai târziu în arhive şi le-am copiat". Ulterior, pe când activa în cadrul Siguranţei din Chişinău, Maimuca l-a suspectat şi el că lucra pentru ruşi. S-a speculat mult pe seama locuinţei lui de la Şosea, care era gard în gard cu Legaţia sovietică. Dar nimeni – nici măcar ancheta declanşată după arestarea lui Moruzov – nu a putut produce vreo dovadă în acest sens.

Condiţiile în care a murit Mihail Moruzov sunt cunoscute. Şi Horia Sima şi Ion Antonescu (care îl ura de moarte, pentru că îi strânsese un dosar compromiţător) aveau interesul să se debaraseze de Moruzov. S-a vorbit mult şi despre intervenţia personală a lui Canaris pentru a-i salva viaţa. Ne punem întrebarea în ce măsură dorea sincer acest lucru şeful Abwehr-ului, în condiţiile în care germanii putuseră căpăta proba jocului dublu făcut de Moruzov în relaţiile cu ei după capturarea, în mai 1940, a arhivei serviciului de informaţii francez. Iată deci că personajul Mihail Moruzov rămâne în continuare o figură foarte enigmatică, pe care noi cercetări, mai ales în arhivele engleze, franceze, germane şi ruse, ar putea să ne ajute s-o înţelegem şi s-o descifrăm mai bine. ■

(Va urma)

ISTORICĂ

(Monoverb reflexiv: 6-8)

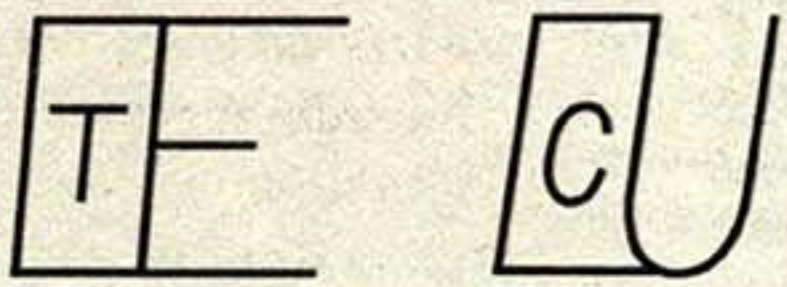

Radu STOIANOV

PRECIZARE

În nr. 5/1995, revista noastră a reprodus partea finală a expunerii făcută de ministrul Eugen Filotti, în ziua de 11 decembrie, despre activitatea delegaţiei române la Conferinţa de pace de la Paris. Din păcate, documentul preluat de noi conţine o eroare de dactilografiere, nesesizată de către colectivul ce a întocmit volumul de documente din care l-am extras. Aşadar, la nr. 5/1995, p. 15, coloana 1, rândul 17 de sus în jos, corect se va citi astfel: „al căror sprijin politic ne era..."

Marea Britanie.
S.I.S. la lucru

• Primul necrolog în *Times* • Speculații în jurul paternității • Antipatia lui Churchill • Generația „flăcăilor de aur“, Cântecul de lebădă al Imperiului britanic • Cluburile în societatea britanică • Tânărul aghiotant achită nota de plată • Germanii ascultau pământul • O misterioasă vizită la Londra • Model pentru John Le Carré

Dacă siguranța națională poate număra între componentele sale, ca o stare de spirit, sentimentul de securitate al cetățenilor acelei țări, atunci în mod sigur la realizarea ei contribuie și atmosfera ce domnește în serviciul sau serviciile care răspund de siguranța națională. Și poate că acest lucru îl ilustrează cel mai bine cuvintele citate drept motto și adresate de premierul Marii Britanii, la sfârșitul celui de al doilea război mondial, unui om care, în mod oficial, nu exista dar care se afla în fruntea unei organizații – serviciul de informații și contrainformații externe britanic – a cărei funcționare a fost recunoscută în mod public abia în anul 1992, de către primul ministru John Major.

„Pentru «C»:

Admirația mea pentru munca depusă de instituția dumneavoastră nu poate fi făcută publică. Dar ea pornește din cunoașterea și utilizarea permanentă a tuturor realizărilor acestei instituții. Serviciile aduse, incredibilele dificultăți depășite și victoriile obținute pe parcursul războiului nu pot fi suficient apreciate. Toți cei care au luat parte la acest efort, muncind sub o incredibilă și constantă presiune, au dreptul la cea mai cordială expresie a recunoștinței mele. Vă rog să aveți amabilitatea să transmiteți tuturor celor ce fac parte din cercul de taină salutul meu și gratitudinea mea marii echipe de profesioniști devotați și patrioți.

W[inston] S.C[hurchill]
9 Mai 1945“

INEXISTENTUL ȘI ATOTPUTERNICUL „C“

Totuși, la 31 mai 1968, un alt simbol britanic, ziarul The Times, **îi consacra acestui om – fapt fără precedent până atunci – un întins necrolog. „General maior Sir Stewart Menzies [erau menționate cele patru decorații primite], șeful Serviciului Secret de Informații al Marii Britanii – care a devenit cunoscut drept MI 6 – între anii 1939 și 1951, a murit miercuri, la Londra, la vârsta de 78 ani.**

Să devii șeful Serviciului Secret de Informații în cea de a treia lună a unui mare război, cu sarcini noi care se acumulează și oameni noi care îți vin; cu Amiralitatea, Ministerul de război, cel al aerului și Ministerul de externe care te presează în funcție de nevoile lor; cu puținele

resurse bănești rapid risipite; iar activitatea dușmanului creându-ți noi probleme și noi situații aproape în fiecare zi – iată o încercare potrivită pentru a testa un supraom. Menzies ar fi fost însă ultimul care să se pretindă așa ceva. Într-adevăr, a-i face față supraomului care era atunci primul ministru i-a produs probabil o preocupare cât se poate de epuizantă. Accesul său direct la Winston Churchill și la șefii de Stat Major trebuie să fi fost desigur o sursă de mândrie pentru «C»; a avut privilegiul să le ofere informații excepționale. Dar ei erau, în același timp, exigenți, critici și adesea nu realizau dificultățile care însoțesc căutarea unor informații secrete". Necrologul se încheia astfel: „Pentru rolul de păianjen în centrul plasei, Menzies era dotat în mod potrivit prin naștere, prin educație, prin legăturile sale și prin experiența dobândită în primul război mondial. Un om de condiție diferită și cu un alt trecut s-ar fi putut să nu fie atât de abordabil, să nu fie la fel de mult iubit de personalul său, să nu aibă același succes în inițierea americanilor și în colaborarea cu ei și să nu fie capabil să supraviețuiască vreme de cinci ani atât de aproape de Churchill. Dacă moartea sa ar fi să provoace mai curând curiozitate decât respect, acesta este unul dintre dezavantajele deținerii unei funcții în care este imposibil să răspunzi unor critici care nu pot fi niciodată perfect informați".

Rostul necrologului era să aducă celui care fusese șeful lui MI 6, într-o perioadă crucială, omagiul societății engleze și implicit elogiul se răsfrângea și asupra serviciului ca atare, puternic zdruncinat de un scandal ale cărui ecouri nu se stinseseră încă și aveau să dureze până azi: cel provocat de „grupul celor cinci de la Cambridge". A fost cea mai gravă defecțiune din istoria serviciilor de informații britanice și ea s-a petrecut sub oblăduirea celui pe care The Times îl aprecia atât de mult. Trebuie să ne reamintim însă că în limba engleză informația obținută de un serviciu secret este denumită cu același cuvânt care desemnează inteligența: intelligence.

Ghidându-ne după cartea celebrului autor american Anthony Cave Brown „C". The Secret Life of Sir Stewart Graham Menzies. Spymaster to Winston Churchill („C". Viața secretă a lui Sir Stewart Graham Menzies. Maestru într-ale spionajului pentru Winston Churchill), apărută la Editura MacMillan din New York – dar folosind și numeroase alte surse – vom încerca aici și în numerele viitoare ale revistei să înfățișăm cititorilor Magazinului istoric atât cariera acestui personaj enigmatic și ilustru, care s-a împletit atât de strâns cu istoria serviciului de informații și contrainformații externe britanic, cât și episodul „grupului celor cinci de la Cambridge". Trebuie să mai precizăm că o serie dintre afirmațiile lui Anthony Cave Brown – mai ales cele făcute într-o altă carte (The Bodyguard of Lies) despre planul Aliaților de dezinformare a inamicului la debarcarea din Normandia – au fost vehement contestate de istoricii britanici.

Stewart Menzies, la începutul primului război mondial

Dumnezeu, limba greacă și carabina

Stewart Graham Menzies s-a născut la 30 ianuarie 1890, la Londra, în cel de al 53-lea an al domniei reginei Victoria. Cum mama și tatăl său făceau parte din anturajul prințului de Wales, mai târziu s-au făcut speculații în jurul paternității sale, mulți fiind înclinați să creadă că era fiul natural al celui care, din 1901, a devenit regele Eduard VII. A contribuit la asemenea zvonuri și faptul că atât Stewart Menzies cât și Eduard VII aveau părul ușor roșcat și ochii de un „albastru-Windsor“[1], în vreme ce existau pronunțate diferențe fizice între Stewart și fratele său mai mare, Keith. Doamna Menzies era de o mare frumusețe și a urcat mult prea repede treptele societății britanice pentru o persoană cu avere, dar din afara cercurilor nobiliare. De-a lungul întregii sale vieți, Stewart Menzies s-a bucurat constant de favoarea regală. Pentru foarte puțini oameni proveniți din categoria meritocrației a lucrat sistemul atât de bine ca pentru Stewart Menzies.

Dar – așa cum Anthony Cave Brown are grijă să-și ia măsuri de precauție – acestea sunt simple speculații. Pe certificatul de naștere, tatăl este John Graham Menzies iar mama Susannah West Menzies. Posesor al unei averi respectabile (în bună parte datorate și soției) John Graham i-a putut asigura o copilărie lipsită de griji. A existat o legătură timpurie a familiei – chiar dacă de foarte scurtă durată – cu viitorul prim-ministru al Marii Britanii din anii celui de al doilea război mondial. Winston Churchill s-a îndrăgostit și a cerut-o în căsătorie, în 1909, pe Muriel Wilson, sora lui Susannah. Dar Muriel – și cu acordul tatălui ei, care îl considera pe pretendent un liberal prea radical – l-a respins. Poate ca acest episod să fi jucat un rol în antipatia pe care Churchill i-a manifestat-o, inițial, lui Stewart Menzies, în 1939, când s-a pus problema să preia funcția de „C“.

Cu puțină vreme înainte ca Stewart Menzies să intre la Eton College, una dintre cele mai cunoscute instituții de învățământ din Marea Britanie, au apărut probleme serioase în familie. Atât legate de avere – tatăl său a pierdut mulți bani în diverse afaceri neinspirate și la jocuri de cărți – cât și de sănătatea lui Graham Menzies, alcoolic și bolnav de tuberculoză. Practic, Susannah și Graham s-au separat, fără a divorța, căci un asemenea act era considerat o crimă în înalta societate. Totuși, în 1903, Stewart Menzies a putut pătrunde la Eton College.

Întemeiată în veacul XV, de către regele Henric VI, ca o școală catolică pentru copii săraci, Eton s-a transformat, peste secole, în cea mai importantă școală protestantă pentru copiii aristocrației proprietare de pământuri și de titluri. Simbolul școlii, în acei ani, era reverendul Edmond Warre, despre care se spunea că avea mai multe lucruri în comun cu spiritul Angliei decât arhiepiscopul de Canterbury[2]. Existau pe atunci, în Marea Britanie încă șase colegii de același calibru: Harrow, Westminster, Winchester, Rugby, Charterhouse și Clifton. Toate aveau în frunte foști colegi de școală ai lui Warre, oameni cu o filosofie de viață asemănătoare și prin mâinile cărora a trecut generația ce avea să conducă Marea Britanie în perioada dinaintea, din timpul și de după cel de-al doilea război mondial. Warre era cel mai milităros dintre ei, programul școlii fiind un amestec original de Dumnezeu, limba greacă și arme, ce își propunea să scoată din elevi echivalentul britanic al gardienilor statului imaginați de Platon. Generația lui Stewart Menzies a fost numită „flăcăii de aur“. Ei au asistat la primul zbor al omului și au fost martorii inventării automobilului, au văzut primele filme și au ascultat primele semnale radio. Hitler, care i-a înfruntat în primul război mondial, i-a numit „aristocrația eroică“ a Angliei. Programa școlii era astfel concepută încât fiecărui elev să îi fie foarte limpede că Anglia era prima între națiunile lumii. Se acorda o atenție specială istoriei, care trebuia să le explice mecanismul prin care s-a creat și se menține imperiul. Exista în școală o antipatie față de America și de americani. Stewart Menzies a păstrat toată viața o rezervă față de aceștia. Era evident deja că succesul american nu putea duce decât la distrugerea Imperiului britanic – din care S.U.A. făcuseră parte la început –, imperiu pe care ei erau pregătiți să îl apere.

Guvernul Majestății Sale nu poate plăti 5 șilingi și 11 penny

Stewart Menzies a fost un elev foarte bun și ar fi putut obține rezultate și mai bune dacă nu era atât de pasionat de vânătoare. Ceva mai dificil i-a fost să pătrundă în viața mondenă de la Eton. Banii părinților săi erau prea „noi“. De mare ajutor i-a fost Rex Benson, una dintre cele mai populare figuri la Eton. La vârsta de 16 ani, Benson l-a dus pe Menzies la *Club Nautique des Belges* (Clubul nautic al belgienilor). Singurul scop al membrilor clubului părea să fie acela de a sta de vorbă, a mânca și a se îmbrăca elegant. Dar exista și un scop politic. Neutralitatea și independența Belgiei fuseseră dintotdeauna considerate în Marea Britanie o condiție esențială pentru propria

---

[1] Windsor este numele purtat, din 17 iunie 1917, de dinastia engleză de Hanovra-Saxa-Coburg-Gotha.

[2] Oraș în sud-estul Marii Britanii, reședință a arhiepiscopului primat al Bisericii anglicane.

securitate. Iar clasa conducătoare belgiană şi-a trimis, de câte ori a putut, copiii la Eton. Coleg cu Menzies era în acei ani viitorul Leopold III, rege al belgienilor. Când la începutul celui de al doilea război mondial, Leopold III avea să fie încercat de gândul capitulării în faţa germanilor, „C“ i-a telefonat reamintindu-i că flăcăii de la Eton nu se predau.

Accesul lui Menzies în Club nu s-a făcut prea uşor. Dar deîndată ce a reuşit să pătrundă, cariera sa socială şi politică era deschisă. În 1907, Stewart şi-a exprimat dorinţa de a pătrunde şi în „Pop“, Societatea Colegiului Eton. Întemeiată în 1811, cu scopul „de a încuraja lectura şi studiul istoriei“, Societatea grupa elita elevilor de la Eton. Ei se distingeau prin anumite privilegii vestimentare şi drepturi asupra celorlalţi elevi ai şcolii. Devenind membru în „Pop“, îţi asigurai un loc definitiv nu numai la Eton, ci şi în societatea britanică. Calitatea principală a lui Stewart Menzies în această încercare s-a dovedit a fi încăpăţânarea, cea care avea să joace un rol important în cariera sa ulterioară. Rex Benson figura în conducerea „Pop“-ului şi i-a nominalizat candidatura, aducând ca argumente: averea familiei, puterea şi relaţiile ei, calităţile de sportiv ale lui Stewart. Şi preşedintele „Pop“, Anderson, îi era favorabil. Cu toate acestea, prima tentativă a fost un insucces. A reuşit abia în anul următor, 1908.

În 1909, Stewart Menzies şi-a încheiat studiile la Eton. Părăsea şcoala cu un viitor asigurat. Nu a mers la Oxford – se pare că, deşi un elev înzestrat, calităţile sale fizice erau uşor superioare celor intelectuale –, ci s-a alăturat unei alte confrerii de elită britanice, Grenadierii de gardă. Dar cum el părea născut în şa, a plecat curând, după moartea regelui Eduard VII, în 1910, la Garda regală personală călare. Cea mai mare parte a ofiţerilor şi trupeţilor erau francmasoni. Anthony Cave Brown afirnă: „se presupune că Menzies era francmason, căci a avansat mult prea repede“.

La 15 mai 1911 i-a murit tatăl. Doar Stewart a fost prezent la înmormântarea lui. În anul următor, mama sa s-a recăsătorit cu un vechi prieten de familie, George Holfort, unul dintre personajele importante de la curtea regală. Principala consecinţă pentru Stewart a fost că a putut pătrunde şi mai uşor în cele mai înalte cercuri ale *establishment*-ului.

Prima misiune în străinătate pentru locotenentul Stewart Graham Menzies s-a produs în 1913. Regele George I al Greciei fusese asasinat. Marea Britanie a fost reprezentată la ceremonia de înmormântare de locotenent-colonelul prinţ Alexander de Teck, nepot al defunctului, de maiorul lord Kenyon şi de locotenentul Stewart Menzies, ca aghiotant. A fost începutul unei legături dintre cele mai folositoare pentru Menzies, căci Alexander, devenit conte de Athlone, avea să fie aghiotant personal al regilor George V şi George VI, apoi guvernator general al Africii de Sud şi, ulterior, al Canadei.

În Grecia Stewart Menzies a stabilit o legătură extrem de favorabilă cu viitorul suveran al Greciei, al cărui tron avea să îl salveze în mai multe ocazii. Atunci când „C“ s-a retras din serviciu, suveranul grec i-a trimis o telegramă personală mulţumindu-i pentru „multele servicii aduse naţiunii greceşti“. Dar în urma călătoriei Menzies a primit şi o lecţie pe care nu avea să o uite vreodată. Când a ajuns la Londra, delegaţia a făcut decontul. Suma se ridica la 18 lire sterline, 5 şilingi şi 11 penny. Cea mai mare parte fusese cheltuită pentru distracţii la Brindisi şi Patmos. Cifra a stârnit oarecare surpriză la finanţe, căci pe atunci un pahar de whisky costa 2 penny. Dar necazul cel mare l-au provocat cei 5 şilingi şi 11 penny. Reprezentau contravaloarea spălării aşternuturilor din cabinele ocupate de Alexander şi suita sa pe nava Majestăţii Sale *Defence* în timpul călătoriei. Prinţul găsise că aşternuturile nu erau suficient de curate. Echipajul a acceptat să le spele, dar la debarcarea la Portsmouth a prezentat o notă de plată. În calitatea sa de aghiotant, Menzies a întocmit decontul. A urmat o corespondenţă îndârjită către diferitele departamente ale guvernului Marii Britanii implicate şi în final s-a stabilit că nu exista text de lege care să prevadă decontarea unei asemenea cheltuieli. Drept urmare, nota pentru 5 şilingi şi 11 penny a fost expediată la Cazarma Windsor locotenentului Sterwart Graham Menzies spre achitare. Viitorul „C“ s-a executat.

Ce nu trebuie să facă şeful serviciului secret

Stewart Menzies nu era numai un om încăpăţânat; avea şi foarte multă prezenţă de spirit. Avea să o dovedească şi într-un episod petrecut într-o tranşee din Franţa, încă din primele luni ale primului război mondial. În timpul unui atac al escadronului său de cavalerie, a pierdut contactul cu unitatea. La lăsarea întunericului, s-a strecurat într-o tranşee pe care a crezut-o goală. Era plină cu germani. Unul dintre aceştia s-a apropiat de el, cu o sabie în mână. Menzies a strigat atunci – şi nu a putut apoi niciodată să-şi ofere o altă explicaţie, decât o uluitoare prezenţă de spirit – în limba franceză: „Nu trageţi! Sunt francez!“. Neamţul s-a oprit surprins şi a lăsat sabia în jos. În clipa următoare, Stewart sărea afară din tranşee şi se pierdea în noapte.

În câteva luni, armata britanică a pierdut pe câmpurile de luptă din Europa 2 298 ofiţeri. Pierea floarea celor care ar fi trebuit să devină gardienii lui Platon. Stewart Graham Menzies nu mai putea fi lăsat multă vreme în linia întâi a frontului. Deja, drumul său începuse să se intersecteze cu cel

al serviciilor secrete. În cadrul unității sale, el răspundea și de problemele de culegere a informațiilor despre inamic și de protecția contrainformativă. La 2 februarie 1915, regimentul lui Menzies a înlocuit, în cel mai deplin secret, pe timp de noapte, un regiment francez. La scurtă vreme, dinspre liniile germane a zburat un proiectil aparte (după unii, o cutie de chibrituri, după alții, o sticlă), ce conținea un mesaj: „Suntem un batalion dintr-un regiment alsacian; nu trageți în noi și nu vom trage în voi. Trăiască Franța, dar Germania trece înainte". Urmau apoi insulte la adresa englezilor care trebuiau să îi înlocuiască pe francezi. Cum nu fuseseră făcuți prizonieri în acea zonă, iar schimbarea se făcuse în cel mai deplin secret, de unde aflase inamicul? Existau doar două soluții: ori aveau un spion infiltrat, ori interceptau liniile telefonice. Au mai trecut 15 luni până ce britanicii au descoperit că germanii inventaseră un aparat care putea capta undele din sol generate de sistemul telefonic militar pe care îl foloseau trupele britanice. În urma acestui episod, Stewart Menzies a intrat în legătură cu maiorul Kirke, șeful departamentului informații din Cartierul general, care i-a oferit un post. Evoluția situației de pe front l-a împiedicat să îl accepte imediat. Până la sfârșitul anului 1915, Marea Britanie pierduse, în prima și a doua bătălie de la Ypres, 381 982 oameni. Stewart Menzies își pierduse aproape toți prietenii de la Eton. Îl încerca un sentiment de vinovăție pentru faptul că supraviețuise. La 15 decembrie 1915, a închinat un ultim pahar cu colegii de regiment, după care a părăsit linia frontului cu conștiința împăcată că nimeni nu putea să îl acuze că și-a căutat un post mai sigur, la Cartierul general. Astfel intra într-o lume secretă, pe care avea să o părăsească abia peste 37 ani.

Ca de obicei, au circulat diferite zvonuri în legătură cu numirea lui. Bunicul lui Stewart

Stewart Menzies, în vremea când era elev la Eton

și tatăl generalului Sir Douglas Haig, noul comandant șef, fuseseră asociați în afacerile cu whisky. Haig era prieten bun și cu tatăl vitreg al lui Stewart, Sir George Holford. S-a mai spus și că francmasonii au cerut ca măcar unul dintre copiii aflați în linia întâi să fie retras pentru a asigura moștenirea puterii. Cert este că el merita postul obținut și șefii cei mari de la Londra se îngrijeau de pregătirea lui pentru un post de mare responsabilitate.

În Marea Britanie existau legi aspre care protejau activitatea serviciilor de informații și anonimatul celor ce le aparțineau. Poate de aceea este atât de greu astăzi de stabilit pentru cine lucra pe atunci Stewart Menzies. El era răspunzător în fața șefului serviciului de informații al generalului Haig, generalul John Charteris, și a locțiitorului acestuia, Kirke. Așa cum afirma Rex Benson, Stewart Menzies lucra deja și pentru cel care era cunoscut în acel moment sub sigla „C". Dacă lucrurile au stat într-adevăr astfel, poziția lui Menzies era extrem de delicată. El îi spiona pe Haig și Charteris, fiind în același timp ofițerul lor de contrainformații. Dar și mai grav era faptul că generalul Haig se lansase într-o ofensivă continuă și stupidă împotriva germanilor, care provoca pierderi insuportabile trupelor britanice. Iar generalul Charteris căuta să îi furnizeze șefului său doar informațiile care îi făceau plăcere, „ferchezuind" rapoartele atunci când pierderile deveneau prea mari. Poate nu este inutil să adăugăm că între serviciul de informații al armatei britanice și serviciul secret britanic exista o rivalitate dură.

Pentru rațiuni doar de el știute, în noiembrie 1917 Stewart Menzies a cerut o permisie (lucru întâmplat foarte rar în timpul războiului) și a plecat la Londra. La scurtă vreme după reîntoarcerea lui pe front, la 12 decembrie, ziarul *The Times* a publicat un editorial în care îl critica aspru, fără să îl numească, pe generalul Charteris. În ianuarie 1918 acesta era înlocuit. Menzies avea astfel posibilitatea să învețe în mod concret ce nu trebuia să facă un șef al unui serviciu de informații pentru a-și păstra slujba. Cel puțin în Marea Britanie.

De altfel, la sfârșitul anului 1917 legăturile lui Stewart Menzies cu „C" au devenit tot mai evidente. Locul maiorului Kirke – epuizat de intrigile permanente de la Cartierul general – a fost luat de maiorul Reginald G. Drake, unul dintre întemeietorii Serviciului de Securitate, organismul de contraspionaj al guvernului britanic. Prin acesta, Menzies a stabilit un contact mai strâns cu „C". Căpitanul de marină Sir Mansfield Cumming era șeful serviciului de la reforma întreprinsă în 1909. El semna întotdeauna hârtiile oficiale – cu cerneală verde – punând un „C". Cu această siglă au rămas cunoscuți apoi toți șefii serviciului de informații și contrainformații externe al Marii Britanii.

Stewart Menzies a fost creatorul unei proceduri de indexare a suspecților și inamicilor angrenați în activități de spionaj, a extremiștilor politici și religioși, a deviaționiștilor de tot felul. Pentru a o pune la punct, dispunea la Cartierul general de patru ofițeri și 30 de funcționari. Dezvoltată și adaptată, procedura

a devenit modelul pentru controlul populației peste tot în lume. Ea a servit ca bază a sistemului de control a identității persoanelor aflate în mișcare pe toate aeroporturile, chiar și în a doua jumătate a secolului XX. De asemenea, a creat și o vastă rețea de supraveghere în spatele liniilor britanice, care să îi permită să controleze orice mișcare suspectă. Opinia lui era că un spion nu trebuie împușcat. *Un cadavru nu mai slujește la nimic. În schimb, un spion în viață putea fi întotdeauna de folos și de la el se mai putea scoate oricând ceva.* Dar despre asta vom mai avea ocazia să vorbim atunci când ne vom ocupa de rețeaua „celor cinci de la Cambridge".

Soția și amantul au păstrat secretul

Tot Stewart Menzies a fost primul ofițer de informații aliat care a detectat o „nebuloasă organizație rusească ce activa în secret, cum era și firesc, la Paris și, se crede, și în Olanda". Tendința organizației era să penetreze serviciile aliate de informații. Era prima semnalare a Cekăi, străbunica viitorului KGB. Dar Stewart Menzies nu avea numai calități. Într-un raport, elogios de altfel, maiorul Drake atrăgea atenția asupra a două defecte: avea tendința să supracentralizeze totul, aglomerându-se nejustificat, și avea o mai bună judecată a faptelor decât a oamenilor. În delicatul domeniu al informațiilor, defectul din urmă se poate dovedi catastrofal, căci oamenii sunt cei care fac evenimentele și o proastă judecată asupra lor atrage după sine și o inadecvată apreciere a faptelor. O altă trăsătură a lui Stewart Menzies, remarcată de cei ce l-au cunoscut, era faptul că îi plăcea să stea în umbră, de unde să își exercite, neștiut, influența.

Sfârșitul primului război mondial a însemnat, printre altele, și o extindere a influenței bolșevice în Europa, deși pentru scurtă vreme. Și nu numai în Germania sau în Ungaria. Chiar și în Marea Britanie s-au petrecut în armată o serie de revolte de inspirație bolșevică. Astfel, 10 000 soldați, care își terminaseră permisia și trebuiau să se întoarcă în Franța, s-au revoltat în Gara Victoria și au pornit, înarmați, spre Buckingham Palace, fiind împrăștiați de Garda călare. Drept urmare, Ministerul de război a format un serviciu numit MO4x care avea sarcina să urmărească asemenea manifestări și să informeze pe rege și cabinetul primului ministru. Stewart Menzies a fost detașat la această nouă structură secretă. Nu a rămas multă vreme acolo, pentru că la sfârșitul anului 1918, la dorința lui, era transferat în cadrul serviciului de informații și contrainformații externe.

Stewart Graham Menzies s-a căsătorit de trei ori. Mai întâi cu Lady Avice Sackville, la 29 noiembrie 1918. Nu a fost un mariaj prea fericit, ambii soți având o serie de aventuri. Deși pe atunci – cum am mai spus – un divorț putea duce la anihilarea socială a celui ce făcea pasul, la 20 iunie 1929 Menzies a făcut publică demisia sa din Garda regală personală, acțiune preliminară absolut necesară pentru a putea divorța. Ministerul de război a anunțat însă că a fost confirmat ca locotenent-colonel în cadrul corpului ofițeresc, cu plata soldei pe jumătate. Era un gest clar că Stewart Menzies se bucura în continuare de încrederea superiorilor săi. A putut deci declanșa acțiunea de divorț fără probleme deosebite. Avocații au realizat un acord prin care Lady Avice și amantul ei, Frank Spicer, se angajau că orice ar fi aflat despre activitatea lui Stewart să rămână un secret desăvârșit. Amândoi și-au respectat cuvântul dat până au intrat în mormânt. De asemenea, Stewart Menzies a obținut dreptul ca în lucrările de referință în care îi apărea numele să se treacă formula: „căsătorit 1918, Lady Avice Ela Muriel (de care a obținut divorțul în 1931)", ceea ce arăta că nu el fusese partea vinovată. Lady Avice rămânea nu numai în biografia viitorului „C". Ea a servit drept model scriitorului John Le Carré pentru Lady Anne, aristocratica și rătăcitoarea soție a lui George Smiley, simbolul obsesiei britanice pentru „cârtițele" infiltrate de sovietici în serviciile lor secrete.

Stewart Graham Menzies s-a recăsătorit cu Garton Pamela Beckett, la 12 decembrie 1932. Era o femeie frumoasă și o vreme au părut fericiți. Dar, așa cum avea să se dovedească în curând, Pamela suferea de o boală cumplită: anorexie nervoasă. Boala i s-a agravat, se pare, și din cauza privațiunilor impuse după ce Stewart a devenit „C" în timpul războiului, lucru pe care ea nu l-a cunoscut vreodată. Și-a închipuit că soțul ei avea o amantă, pentru care o neglija. Stewart a ținut foarte mult la ea și oricând avea o clipă liberă o petrecea alături de Pamela. Din această căsătorie s-a născut singura lor fiică, Fiona. Pamela a murit la 13 martie 1951, vegheată de soțul ei.

La 12 decembrie 1952 – ce coincidență! –, Stewart Graham Menzies se căsătorea cu Audrey Chaplin, o femeie foarte bogată. Dar nici mariajul acesta nu a fost mai fericit: cei doi soți și-au trăit viața separat, întâlnindu-se doar pentru a cina în fiecare seară de miercuri.

Ar mai fi de menționat la acest capitol că la scurtă vreme după ce Stewart Menzies a părăsit funcția de șef al serviciului de informații și contrainformații externe, una dintre secretarele sale, domnișoara Evelyn Jones, a încercat să se sinucidă. Episodul a stârnit îngrijorare la sediul serviciului, pentru că nimeni nu a cunoscut legătura lor. Întrebarea firească a fost: dacă a putut ține ascunsă, atâția ani, relația cu Evelyn Jones, câte alte secrete a mai luat cu el? ■

(Va urma)

Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

ADDENDA LA PANTOFUL LUI HRUȘCIOV

De altfel, să constatăm care a fost reacția în epocă la incident. Dispunem de ziarul *New York Times* datat 13 octombrie 1960. Pe prima pagină încep și continuă pe pagina a patra două relatări, una intitulată *Hrușciov lovește cu pantoful în masă,* de Benjamin Welles, iar cealaltă are titlul *Bolland mâniat; președintele acționează după ce discuția asupra colonialismului provoacă tumult,* de Thomas Hamilton. Prima corespondență începe astfel: „Premierul Hrușciov și-a agitat pantoful azi și l-a lovit de pupitrul său sporind lista bufoneriilor pe care le-a imprimat Adunării Generale. De această dată dl. Hrușciov a fost, după câte se pare, enervat de o declarație a domnului Lorenzo Sumulong, membru al delegației filipineze. Domnul Sumulong a spus în timpul dezbaterii că popoarele din Europa răsăriteană au fost private de drepturile lor politice și civile și că au fost «înghițite de către Uniunea Sovietică». Domnul Hrușciov și-a scos apoi pantoful din piciorul drept, l-a agitat amenințător spre delegatul filipinez aflat în cealaltă extremitate a sălii. După aceea a lovit pantoful de pupitru. Ulterior, în timpul dezbaterii asupra colonialismului, în cursul căreia accesele de mânie s-au manifestat în rândul unor delegații, domnul Hrușciov în mod alternativ a strigat, a agitat brațul drept și și-a scos pentru a doua oară pantoful. Acest al doilea incident cu pantoful a avut loc în timpul cuvântării domnului Francis D. Wilcox, un asistent al Secretarului de stat".

Rememorând alte incidente, Benjamin Welles notează: „Prima ruptură a domnului Hrușciov cu eticheta [Adunării Generale] a survenit în 26 septembrie, la o săptămână după sosirea sa la New York, când a început să bată cu pumnii în masa din fața lui, manifestându-și deschis dezaprobarea față de o cuvântare pe care o rostea secretarul general Dag Hammarskjold... Trei zile mai târziu, în timpul unei cuvântări cumpătate a premierului MacMillan, domnul Hrușciov l-a întrerupt strigând în limba rusă. Domnul MacMillan, imperturbabil, a băut un pahar cu apă și a murmurat peste umăr, către președintele Adunării, Frederick Bolland, că dacă domnul Hrușciov dorește să continue, el ar dori o traducere. Domnul Bolland l-a chemat la ordine pe domnul Hrușciov și domnul MacMillan și-a continuat cuvântarea. Ieri [12 octombrie], domnul Hrușciov s-a angajat în a arăta cu degetul și în incriminări cu un tânăr diplomat din delegația spaniolă. Observatori serioși consideră că domnul Hrușciov are un scop distrugător în excesele sale de cabotin. Ei observă că o practică standard comunistă constă în faptul că atunci când comuniștii consideră că nu pot câștiga în fața unui tribunal, ei trec la distrugerea prestigiului și autorității tribunalului. «Aceasta ar fi ceea ce face Hrușciov până acum», a declarat un delegat".

În corespondența lui Thomas Hamilton se reiau o serie dintre elementele prezentate de colegul său, încadrându-le în descrierea generală a ședinței. Să reproducem din această corespondență pasajele referitoare la întreruperea ședinței: „...Domnul Mezincescu, după critici la adresa modului în care Bolland a condus ședința, a început o frază în care afirma că poporul irlandez nu mai puțin decât alte popoare este îndreptățit să fie liber, când domnul Bolland a început să lovească cu ciocănelul. Președintele era atât de iritat încât și-a rupt ciocănelul și a omis să spună când Adunarea Generală își va relua următoarea ședință... Mai târziu, s-a anunțat că Adunarea se va întâlni mâine, la ora 10.30 a.m., pentru a încheia dezbaterea propunerii sovietice ca declarația anticolonială să fie luată în discuția plenarei Adunării Generale... Un purtător de cuvânt al domnului Bolland a declarat noaptea trecută că președintele a întrerupt ședința din cauza comportării domnului Mezincescu, care a denunțat prin reflecțiile sale imparțialitatea președintelui și a «atitudinii altora». Purtătorul de cuvânt a afirmat că domnul Bolland a început să lovească cu ciocănelul pentru a încheia ședința înaintea referirii domnului Mezincescu la compatrioții domnului Bolland.

Delegația română a dat publicității o declarație negând că domnul Mezincescu ar fi proferat vreo «insultă» la adresa poporului irlandez și insistând că românii s-au bucurat în momentul în care irlandezii și-au câștigat libertatea". ■

Eugen PREDA

MARTIE 1946

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• În plină **desfășurare – campania de alfabetizare a muncitorilor neștiutori de carte din întreprinderile bucureștene. În luna februarie au fost școlarizate 4 500 persoane din 165 întreprinderi.**

• Premieră **la Teatrul Național:** Macbeth, **de Shakespeare, în regia lui Ion Sava și decorurile lui J. Perahim. Surpriza spectacolului – actorii joacă cu măști, regizorul încercând prin aceasta „să obțină expresia pură a tragicului, prin personaje tipice", notează Silvian Iosifescu, în** Scânteia.

• La întoarcerea **din U.R.S.S. a delegației de intelectuali condusă de C.I. Parhon, președintele ARLUS** (Magazin istoric, **nr. 4/ 1994), ziarele publică impresii de călătorie ale membrilor acesteia. Iată relatarea prof. C.I. Parhon despre întrevederea cu I. V. Stalin: „A fost momentul cel mai impresionant al vizitei noastre în U.R.S.S. Desigur că fiecare a încercat diferit acest sentiment al întâlnirii cu omul care a făurit Victoria împotriva fascismului, cu genialul conducător al armatei roșii. În ceea ce mă privește, în clipa în care generalissimul Stalin a intrat în biroul său din Kremlin, unde ne-a primit, am fost uimit și emoționat de marea modestie, aș putea s-o numesc aproape timiditatea, acestui mare om de stat. S-a apropiat de noi cu prietenie, având întipărit pe figură un surâs care denotă o mare bunătate sufletească".**

• Ostașii **Regimentului de gardă „Mihai Viteazul" subscriu solda lor pe o lună pentru refacerea Stalingradului.**

• Marțea și vinerea, **în debitele bucureștene, se vând țigări.**

Parcurgând vraful de ziare din 1946 pentru alcătuirea acestei rubrici, în mod inevitabil întrebarea se naște: cum priveau gazetarii din urmă cu cinci decenii vremea pe care o trăiau? Cum încercau să o definească.

O astfel de definire propune Al. Mironescu, în *Fapta* din 4 martie: „vremea muncitorilor".

„Trebuie să se înțeleagă – scrie autorul amintit – un lucru elementar, că astăzi e vremea muncitorilor. Nu numai astăzi, dar pentru mult timp, dacă nu pentru totdeauna – ca să evităm vorbele prea mari – va fi vremea lor".

După „epoca nobililor, după aceea a burghezilor, după aceea a militarilor, după aceea a oamenilor de afaceri – toate aceste categorii și-au avut epoca lor de aur – iată intrăm acum în epoca muncitorilor, pe care noi o dorim cât mai lungă, cât mai chibzuită și cât mai prosperă".

Muncitorii au fost cei care „au avut de îndurat mari necazuri", care „împovărați de copii au fost cel mai prost plătiți și – ceea ce e încă mai greu de uitat – cei mai desconsiderați, umiliți chiar". De aici, continuă Al. Mironescu, „resentimentele care apar în lupta lor, și acea încordare pe care unii n-o înțeleg". Ei însă „sunt într-un fel îndreptățiți să ceară totul și dintr-o dată, tocmai pentru că li s-au refuzat mulți ani de-a rândul; tocmai pentru că ceilalți nu și-au dat seama că muncitorii sunt și ei oameni și că trebuie tratați omenește".

Pentru o astfel de „vreme a muncitorilor" a fost adus la putere – sub presiunea armatei roșii – guvernul dr. Petru Groza.

La împlinirea unui an de la acel 6 martie 1945, să consemnăm câteva opinii ale ziarelor bucureștene.

Universul: „Compoziția acestui guvern a înlăturat în primul rând inconvenientul divergențelor ideologice de până atunci, restabilind astfel unitatea necesară unei acțiuni pozitive de guvernământ și, odată cu aceasta, încrederea și sprijinul aliaților din răsărit".

Semnalul: „În bună parte, probleme de însemnătate capitală pentru viitorul țării au fost rezolvate și rezolvate cu succes".

Era nouă: „Pentru apărarea și consolidarea democrației se raliază toți oamenii de sinceră credință democrată, indiferent de măsura în care ei aprobă măsurile echipei de lucru a d-lui Petru Groza".

Timpul: „Guvernul Groza a câștigat marea bătălie a guvernării sale, a depășit momentele grele și după un an de conducere se arată a fi tot atât de hotărât și de energic să-și desăvârșească greaua sarcină ce și-a luat-o".

Copertă
a revistei
Scânteia ilustrată

Delegația ARLUS
la înapoierea
de la Moscova

Liberalul, reproducând declarațiile lui C.I.C. Brătianu, făcute la Câmpulung-Muscel: „Guvernul F.N.D.-ist în loc să refacă și să sporească producția, să restabilească circulația, să refacă administrația și să garanteze libertățile cetățenilor, a avut un rol cu totul contrar aceluia ce îl cereau interesele țării. El a reintrodus un regim de dictatură mai acerb ca cele precedente și a distrus producția în toate ramurile economiei noastre naționale".

Aurora: „N-am putea spune că guvernul prezidat de dl. Petru Groza e un guvern ideal. Are desigur lipsuri și cusururi!"

Scânteia: „Un an greu. Un an plin de eforturi din partea întregului popor, un an în care au fost încă numeroase lipsurile, în care masele au dat dovadă de o admirabilă abnegație, acceptând numeroase restricțiuni, numai pentru a grăbi refacerea țării".

Dreptatea: „Dacă în momentul de față tensiunea dintre guvern și opoziția colaborantă a luat unele proporții de care partidele deținătoare ale puterii efective sunt în primul rând responsabile, aceasta nu poate împiedeca pe nimeni să constate că anumite situațiuni sunt dictate de natura echilibrului politic internațional și că înțelepciunea ne comandă tuturor să nu rupem definitiv punțile unor conlucrări obligate".

Tot în *Dreptatea,* cu data de 15 martie, întâlnim și aceste comentarii ale lui N. Carandino pe marginea „realităților politice" ale momentului: „Ar fi fost, desigur, preferabil ca, în momentele încordate prin care trecem, guvern și opoziție laolaltă să găsească modalitatea unei colaborări sincere și loiale. Ar fi fost înălțător ca, în ciuda tensiunii internaționale, noi, cei dinăuntrul hotarelor, să privim lucrurile în lumina unui interes local, străin în largă măsură de fazele succesive ale pasionantei bătălii diplomatice, dar rodnic tocmai prin hotărârea propriei sale limitări.

Realitățile politice sunt însă altele – continuă N. Carandino – și de la constatarea lor trebuie să pornim pentru a găsi un modus vivendi, fie el întemeiat pe litera legilor și acordurilor în vigoare, fie sprijinit numai pe sugestiile omeniei și ale patriotismului.

Avem impresia că am apucat cu toții, din vini pe care nu e locul să le analizăm, un drum greșit, un drum principal greșit, fiindcă este al sfâșierii și al dezechilibrului. Pentru a-l abandona însă, guvernul, cel dintâi, trebuie să dea exemplul nu prin cuvinte de un conținut totdeauna supus îndoielii, cât mai ales prin fapte care să însemne renunțarea la arbitrar și adoptarea simultană a teoriei și a practicii democratice".

Cronică măruntă

„După ce ți-ai notat cu grijă în agendă zilele fericite repartizate pe cartiere, o contabilitate întreagă, și te așezi cuminte la coada cozii – notează I. Flavian în Națiunea – când ajungi în dreptul ghișeului visat afli că nu mai sunt decât Tomis și România Mare (citești 120 și 140 lei bucata). Naționalele și Carpații dispar înainte de a apare. Vorba poetului: era pe când nu s-a zărit".

• Începând cu 27 martie se pune în circulație bancnota de 100 000 lei. C. Tătăranu, guvernatorul Băncii Naționale, precizează presei că „punerea în circulație a acestei bancnote se datorește mai ales cererilor foarte insistente ale diferitelor asociații industriale și comerciale din țară în acest sens, cereri perfect îndreptățite, căci prin creșterea prețurilor din ultimii 7 ani a crescut și valoarea tranzacțiilor în aceeași măsură, astfel că valoarea celei mai mari bancnote a noastră, hârtia de 10 000 lei, nu era deloc în proporție cu volumul circulației monetare".

• La 24 martie încetează din viață prințul Barbu Știrbei, în urma unui icter infecțios. Ziarele amintesc că „defunctul a fost prim-ministru în guvernul de tranziție în 1927. În 1930, din pricina evenimentelor, a părăsit țara, reîntorcându-se în 1940. Prințul Barbu Știrbei a tratat la Cairo ieșirea României din război. A făcut parte din delegația care a semnat armistițiul la Moscova".

Serviciul religios are loc la biserica Domnița Bălașa, la 26 martie, iar înhumarea la cimitirul Bellu.

MARTIE 1946

Dr. Petru Groza, Mihail Ralea, Petre Constantinescu-Iași, Romulus Zăroni și Aurel Pop la lucrările primului Congres al femeilor din România

Cronică măruntă

• „Răspunzând **îngrijorării exprimate de presă** – scrie Națiunea – **privitor la unele importuri de fructe exotice și diverse delicatese, Ministerul industriei și comerțului s-a grăbit să anunțe că nu a dat și nu va da asemenea autorizațiuni.**

Asigurarea aceasta, învestită cu autoritatea supremă a comerțului, ar fi de natură să ne bucure, dacă nu ar fi dezmințită de realitatea care se răsfață în văzul tuturora. Fiindcă una din două: sau s-a dat autorizație de importul de portocale, smochine și alte asemenea bunătăți, sau ele au fost importate fără știrea autorităților respective.

Și că au fost importate oricine o poate constata pe străzile Capitalei, unde grape-fruitul se vinde cu 20 000 lei bucata, iar sardelele se lăfăie în vitrinele magazinelor cu 16 000 lei cutia".

• Înainte **de a pleca în U.R.S.S. pentru un turneu de concerte la Moscova și Leningrad, George Enescu susține la 20 martie un concert extraordinar la Ateneul Român în beneficiul studenților nevoiași.**

• S-a întocmit **un plan pentru electrificarea țării. Se bănuiește că, după terminarea lucrărilor plănuite, se va întocmi un plan și pentru aprovizionarea populației cu becuri.** (Ultima oră)

• Din ordinul **primarului general al Capitalei, s-au împărțit bocanci ucenicilor din Serviciul garajelor și s-a cumpărat și material de lenjerie de corp ce se va confecționa în atelierele proprii și apoi va fi distribuită ucenicilor.**

• Al. Raicu, **în** Fapta, **despre vitrine: „Te izbesc la fiecare pas vitrinele. Prețurile au întrecut**

Un subiect la ordinea zilei – alegerile. Chiar dacă nu li s-a fixat data, în sânul partidelor au loc dispute privind tactica lor electorală.

Astfel, un congres extraordinar al Partidului Social-Democrat, ținut la 10 martie, urma să decidă dacă această formațiune politică va merge la scrutin în cartel cu F.N.D.-ul sau va prezenta liste proprii.

Prima direcție este susținută de Lotar Rădăceanu, Ștefan Voitec, Tudor Ionescu, în timp ce a doua îi are ca principali partizani pe șeful partidului, C. Titel-Petrescu, și pe Șerban Voinea.

Rezultatul votului dă câștig celor care susțin cartelul: 232 – pentru, 29 – liste separate, 60 – abțineri, 29 – absenți.

Sciziunea produsă, este apreciată de presă ca o dovadă a lipsei de unitate între fruntașii social-democrați, și implicit, de slăbiciune a partidului. „Viața publică de la noi – se menționează într-un comentariu din *Semnalul* din 13 martie – are nevoie de partide muncitorești unitare, deci tari. Rămână fiecare cu metodele și tactica respectivă, așa poate e mai bine, dar rămână întregi.

Democrația reală – așa cum o dorim cu toții – nu poate fi în câștig prin crearea de facțiuni socialiste. Este un adevăr elementar, asupra căruia trebuie să mediteze bine fruntașii în cauză.

Înțelegem prea bine starea de spirit a acestor fruntași, încheie ziarul citat.

Votul de duminică le-a produs o explicabilă amărăciune. Dar lupta politică nu este un șir neîntrerupt de satisfacții și de bucurii. Să-și comprime toți această amărăciune și, din disciplină de partid și respectând angajamentul de onoare anterior luat, să se supuie cu lealitate voinței exprimată de majoritate în Congres".

Încă un nou venit între publicațiile bucureștene: *Națiunea*, „ziar de informație, atitudine și reportaj", al cărui prim număr este datat 20 martie. Este, așa cum amintește un editorial din nr. 3, din 22 martie, o publicație „pusă în slujba categoriilor de mijloc care își face o datorie din a înfățișa și a susține toate doleanțele lor drepte și rezolvabile, cu credința că îndeplinește o operă folositoare tuturora".

Semnează în paginile ei, pe lângă George Călinescu, directorul publicației: D.I. Suchianu, A. Otetea, C. Balmuș, Valeria M. Sadoveanu, Adrian Marino, I. Flavius, Al. Piru.

Ziarul reflecă pe larg activitatea Partidului Național Popular, recent înființat, al cărui Comitet Central ține prima sa conferință pe țară la 22-24 martie. Conferința se încheie printr-o adunare publică în sala Aro, în cadrul căreia Mitiță Constantinescu, președintele P.N.P., expune

Primul ministru întreținându-se cu mareșalul Tolbuhin

Fotografie de A. Bauh din expoziția „Valea Jiului"

programul acestei formațiuni. Între altele, P.N.P. se declară „pentru monarhia constituțională, într-un stat parlamentar, astfel cum a fost salvat statul român din aventura antonesciano-hitleristă, la 23 august 1944, de către înțeleptul și curajosul nostru suveran, Majestatea Sa, regele Mihai I".

Revista *Viața românească* dă următorul comunicat de presă: „Dintr-o regretabilă eroare, a apărut în revista noastră un articol semnat Eugen Ionescu și pe care direcția revistei e prima a-l dezaproba.

Iată cum s-au întâmplat lucrurile. D. Eugen Ionescu a trimis din Paris d-lui Tudor Vianu, profesor universitar și ambasadorul nostru la Belgrad, două articole. D. Vianu ne-a atras atenția că unul din ele e inadmisibil ca ton și injust ca cuprins ceea ce a fost, de astfel, și părerea noastră.

De aceea am hotărât să publicăm numai unul. Dintr-o eroare însă de tipografie, s-a cules un manuscris în locul celuilalt. Regretăm profund cele întâmplate și rugăm a se considera că direcția revistei nu împărtășește cu nimic părerile autorului".

Este vorba de o *Scrisoare din Franța. (Fragmente dintr-un jurnal intim)* datată 19 martie 1945, în care E. Ionescu susține că este „absolut necesar ca în România să se desființeze din rădăcini ideea naționalistă. România a fost și este încă bolnavă de naționalism. Naționalismul a otrăvit toată cultura și tot sufletul românesc. E cel mai teribil cancer moral și nu poate fi extirpat decât prin intervenția chirurgului".

Este un pamflet violent (în genul celor din volumul său din 1934, *Nu),* împotriva exacerbărilor naționaliste, cu forma lor cea mai violentă – legionarismul.

Să reținem din finalul acestei *Scrisori:* „Am făcut tot posibilul să plec din țară: orice s-ar fi putut întâmpla. Să mor; să fiu contaminat; să devin un câine și eu; să fiu locuit de diavolul legionarilor.

Când am ieșit din țară, am avut impresia că am scăpat de la un foc, de la un cutremur, din valurile oceanului, din vârtej. Când am ajuns la graniță și am văzut steagul unguresc și pe vameșii unguri, mi-a venit să strig: «trăiască Ungaria» și să sărut vameșii.

România naționalistă – continuă E. Ionescu – se spulberă. România redevine o patrie; o țară luminoasă. Tenebrele se risipesc. Lucrul acesta mi-l spune rațiunea. Dar inconștientul mi-e încă plin de coșmaruri; oroarea sfântă de iad și strigoi nu m-a părăsit încă. Cum să mă întorc în România, când și astăzi, noaptea, când visez că sunt acolo, urlu în somn. În România legionară, burgheză, naționalistă am văzut chipul Demonului sadismului și prostiei încăpățânate".

Viața Românească, în 1946, îi avea ca directori pe Mihail Ralea și D.I. Suchianu. ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

orice închipuire. Oameni cu priviri melancolice alunecă de la un geam de cristal la altul, privesc, trec înainte.

Mulți au început să poarte vechiturile. Ultimele în iarna asta, paltoanele s-au uzat mai mult: mulți au dormit fără foc și s-au acoperit cu ele, de-a valma cu plăpumile.

În vitrinele bodegilor zâmbesc curcani și rațe fripte, salade, maioneze, bucăți de pește prăjit și sardele.

Prin fața lor defilează câte un orb dus de mână, pipăind cu bastonul trotuaru. Iar când se deschide ușa, dinăuntru răbufnește în stradă mirosuri ispititoare de mâncăruri și băuturi, larmă și fum".

• A fi contemporan **în materie de artă – scrie Petru Comarnescu în** Revista Fundațiilor Regale – **„înseamnă să te simți mereu în societatea marilor popoare de cultură, urmărind tot ce produc ele mai relevant pentru spiritualitate.**

A fi contemporan înseamnă să nu aștepți decenii până să auzi la București Oedipul **lui Enescu, cântat la Paris în 1937.**

Societatea umană tinde să devină o singură societate, iar mijloacele de comunicație au devenit atât de rapide și eficiente, încât trebuie să trăim cu adevărat contemporan, dacă nu vrem să rămânem o provincie lăsată la voia întâmplării".

• La Balul Presei, **din 2 martie, s-au vândut toate biletele. Pe lângă programul artistic, se organizează un restaurant-bar cu prețuri obișnuite, o tombolă cu 1 000 numere, un debit de tutun și chibrituri. Se va distribui, de asemenea, un ziar ocazional, ediție specială, la ora 2 dimineața, cu comentariile balului.**

CU N. IORGA

LA RADIO

AL. LASCAROV-MOLDOVANU

Am prezentat în nr. 11/1994 și 11/1995 al revistei fragmente dintr-o scriere inedită, **închinată evocării omului, profesorului, istoricului care a fost Nicolae Iorga, de la a cărui naștere (17 iunie 1871) se împlinesc în acest an cinci pătrare de veac.**

Din același volum de amintiri am selectat alte câteva pagini legate de colaborarea lui N. Iorga la începuturile radioului în țara noastră (prima emisiune a avut loc la 1 noiembrie 1928) și, apoi, de atitudinea unei înalte fețe bisericești, patriarhul Nicodim, față de legionari. Sunt pagini de mărturii mai puțin cunoscute care pot contribui și ele la mai buna cunoaștere a istoriei românești din prima jumătate a acestui veac.

Manuscrisul se păstrează în colecțiile Cabinetului de manuscrise al Academiei Române. (I.L.)

În imagine: savantul și soția sa pe terasa locuinței lor de la Vălcnii de Munte.

● Să vorbești unui cub de piatră ● Arghezi interzis la Radio ● Patriarhul Nicodim face reducere legionarilor 20 ani ● În biblioteca Institutului „N. Iorga“

În vremea aceea [1928] luase ființă postul de Radio din Berthelot 60, unde și eu avui un rost în alcătuirea acelei „Ora satului“...

Cugetând cum s-ar putea face din tribuna de la Radio una de mare lucrare românească, cu răsunete cât mai adânci în întregul norod, firește gândul îmi merse mai întâi la Iorga. Iorga însă refuza categoric să vorbească la microfon. Doamna Catinca îmi spunea, întristată: – Iată, Nicu nu vrea cu nici un chip să audă de așa ceva.

I-am răspuns: – Am să-mi dau osteneala să-l conving.

În una din zile, pretextând un motiv oarecare, i-am cerut să mă primească. Era, cred, prin toamna lui 1930. Mă gândeam: un ciclu de zece conferințe privitoare la istoria românilor, o frescă largă, luminoasă, așa cum știe să facă Iorga, va fi ceva extraordinar pentru toți – pentru cei de la Radio, pentru ascultători, pentru Iorga. Ajuns la Iorga, îi vorbii de-a dreptul, fără înconjur, riscând totul, dar și nădăjduind totul:

– Domnule profesor, sunteți așteptat la Radio. Zece conferințe. Închipuiți-vă ce-ar fi. Trebuie! Lipsa domniei-voastre de la Radio ar fi o adevărată abdicare de la rolul pe care-l aveți de zeci de ani în cultura românească. O să vă obișnuiți. Știu, vi se pare un non-sens să vorbiți unui cub de piatră, singur, într-o cămăruță. E o impresie penibilă. Dar, după prima vorbire, trece. Veți vedea.

Iorga mă asculta în tăcere, balansând mereu piciorul și protestând ușor prin mișcarea umerilor. Îl simțeam că cedează. Urmai:

– Și-apoi, domnule profesor, îngrijesc eu ca totul să se petreacă în cea mai perfectă ordine. Nu veți avea nici o neplăcere. Închipuiți-vă, domnule profesor, ce răsunet vor avea cele zece conferințe ale domniei-voastre în întreaga țară. Lumea – orășeni și săteni – vă așteaptă, vă dorește.

Iorga: – Ei, dragă, cum să vorbesc eu acolo așa?

La aceasta se ivi și doamna Iorga: – Nicule, dragă, are dreptate prietenul nostru. Trebuie să vorbești la Radio.

Iorga: – Iaca, acuma și Catinca.

Atunci amândoi am asediat cu cele din urmă puteri pe profesor, silindu-l să se hotărască pe loc.

Adăugai: – În seara primei conferinţe voi veni eu să vă conduc la Radio.

Iorga încuviinţă: – Ei, dragă, am să fac şi asta.

Nu spusesem nimic celor de la Radio. Director al programelor era Adrian Maniu, cu care nu vorbisem nimic.

Intru la el şi-i spun: – Ce zici dl. Iorga?

El îmi răspunse cu grăbire: – Să vorbească la microfon? – Da. – Aş fi nespus de mulţumit. Ştiu însă că nici nu vrea să audă. Iată, zece conferinţe „Istoria românilor". Vin de la el. S-a hotărât să vorbească.

Maniu era mai mult decât mulţumit. De îndată fixă datele ciclului. Mi le dădu ca să i le comunic lui Iorga. A doua zi duceam lui Maniu adeziunea lui Iorga.

Iar în seara primei conferinţe, potrivit înţelegerii, am mers la Iorga cu o maşină de piaţă şi, luându-l din Şoseaua Bonaparte, l-am dus la Radio, unde, în clipa cuvenită, l-am condus la cabina microfonului, şoptindu-i: – Succes bun, domnule profesor.

Pe urmă am stat şi am ascultat cea dintâi vorbire a lui, cu sufletul cuprins de-o curată şi senină mulţumire.

Şi de-atunci, până puţin înainte de noiembrie 1940, glasul lui Iorga a plecat în atâtea dăţi din odăiţa microfonului ca să se ducă peste întreaga întindere a sufletului românesc...[1]

Arghezi, pe vremea venirii lui Iorga la guvern, vorbea la Radio, vorbire pe care Iorga, venit prim-ministru, a interzis-o. Gestul nu avea nici măcar scuze că cuprinsul vorbirilor lui Arghezi ar fi avut ceva nepotrivit. Era un gest cu atât mai de regretat. Eu, bine ştiu, am avut un ceas de grea suferinţă morală, aflând faptul. Întâi pentru nedreptatea în sine care se făcea lui Arghezi, apoi pentru Iorga însuşi, pe care nu aş fi vrut să-l văd micşorat, printr-un asemenea fapt, în sufletul meu.

Mi-am zis atunci: voi interveni ca nedreptatea să înceteze. Cum? Nu ştiam, dar bine ştiam că trebuie să intervin. Voi merge direct la Iorga şi nu mă voi lăsa până nu capăt învoirea ca Arghezi să vorbească din nou la microfon. Voi apela la simţul de dreptate şi la cavalerismul lui Iorga şi voi reuşi.

---

[1] N. Iorga a publicat o selecţie din conferinţele sale la Radio în culegerea *Sfaturi pe întunerec*, în două volume (vol. I, 1936, 364 pp., vol. II, 1936-1940, 364 pp.) apărute în Editura Fundaţiei Regale pentru Literatură şi Artă.

În adevăr, la cea dintâi întâlnire la Senat, i-am cerut să-mi îngăduie să-i vorbesc. M-a primit...

Când am pronunţat numele lui Arghezi, Iorga a sărit în sus: – Ei, dragă, nu se poate, cu nici un chip. Nu m-am lăsat. I-am argumentat: – S-ar putea spune cu drept cuvânt că suntem tirani.

Iorga nu dădea semne de cedare. Atunci, apelând la sentimentul lui de dreptate, i-am spus: – Domnule profesor, tocmai fiindcă aveţi o idee rea de el fiţi mărinimos şi biruiţi-vă, ca să nu se spună că aţi fost nedrept. Căci, domnule profesor, iertaţi-mă, dar e o nedreptate.

Iorga, balasându-şi ochelarii care atârnau, ca totdeauna, de lungul şnur de mătase, tăcea şi privea pe geam, gândindu-se cine ştie unde. Zise: – Ţii domnia-ta să vorbească la Radio? – Dreptatea, domnule profesor, nu eu.

Ceda. Atunci, îndrăznii să-i cer încuviinţarea: – Pot spune la Radio că aţi ridicat opreliştea? Simţul de dreptate biruise în sufletul lui Iorga: – Ei, dă, du-te la Vâlcovici şi spune-i.

Vâlcovici era ministrul lucrărilor publice, iar postul de Radio depindea atunci de acest minister.

Nu se mai putea respira atmosfera spirituală din Bucureşti [în toamna lui 1940]. Era o teroare morală din cele mai înăbuşitoare. Porniţi pe panta prăbuşirii, legionarii nu mai aveau simţul realităţilor. Lumea stătea îngrozită şi mâhnită în faţa priveliştilor necontenitelor parastase şi a nesfârşitelor cortegii care defilau fără întrerupere de dimineaţă până seara, aducând o saţietate sufletească pe care bieţii oameni nevinovaţi, care n-aveau nici un amestec în toate acestea, cu greu o mai puteau suporta...

Nu pot să nu povestesc o întâmplare care mi-a fost relatată de un martor ocular.

Au venit aşadar la patriarhul Nicodim câţiva comandanţi legionari şi i-au cerut să le arate chipul în care s-ar putea ajunge la canonizarea căpeteniilor lor ucise de guvernanţi. Patriarhul Nicodim, care avea un humor de-o fineţe superioară, pe care petiţionarii nu l-au simţit, le-a zis: – Apăi, da, se cade să procedăm regulat, ca să nu fie nici o pricină de sminteală.

Comandanţii întrebară: – Ce trebuie să facem? Patriarhul, foarte serios, şi cu totul binevoitor: – Apăi, uite ce: să întocmiţi domniile voastre o petiţie, în care să arătaţi cum stă cazul. Comandanţii, nesimţind câtuşi de puţin ironia, plecară satisfăcuţi, ca să întocmească petiţia.

Peste câteva zile aduseră petiţia, la care patriarhul, cu aceeaşi umoristică dispoziţie, le zise: – Apăi, bine aţi făcut; lăsaţi-o aici şi vom vedé.

Dar comandanţii erau grăbiţi. Pentru ei canonizarea trebuia rezolvată urgent. Sărmanii şi bieţii morţi meritau o soartă mai bună după jertfa vieţii care o făcuseră fără să se gândească la canonizare. Dar urmaşii lor aveau nevoie de aceasta în ordinea politicii lor, care se vroia cu orice chip încadrată în chenar creştin.

Atunci au zis patriarhului fără vreo atitudine de cuvenită smerenie: –Am vrea să ştim ce soartă va avea petiţia noastră.

Patriarhul, fără să-şi piardă o clipă nici cumpătul, nici humorul, le răspunse: – Apăi, ce soartă să aibă? Se cade să păstrăm regula canonică. – Adică?, întrebă nerăbdător unul din comandanţi. – Adică să meargă în dezbaterea Sfântului Sinod.

Alt comandant, care şi el începea să piardă măsura, interveni: – Şi când vom putea avea răspuns de la Sinod?

Patriarhul, cu un aer total nevinovat şi fără să zâmbească, răspunse: –Apoi, cred că puteţi avea răspunsul peste o... sută de ani. – ??? – Poate şi mai curând, după caz. Da, vasăzică, nici cum mai înainte ca vo optzeci de ani. – ??? – Ce voiţi dumniile voastre? Aşa *poroncesc* canoanele, şi noi nu le putem călca *nici de cum*.

Comandanţii legionari au plecat de la Înaltul Patriarh încredinţaţi că totul nu este decât o perfidă punere la cale de către duşmanii lor şi că patriarhul s-a făcut unealta lor.

Înainte de a închide manuscrisul acestor însemnări evocatoare nu numai ale lui N. Iorga, ci şi ale timpului său, să consemnăm şi acest „vis" al memorialistului.

Visez la o vreme când, în mijlocul unui parc plin de pomi de tot felul, cu brazde de flori în minunata înflorire primăvăratecă, va sta sub lumina soarelui o măreaţă clădire, pe frontispiciul căreia se va putea citi: „Institutul Iorga".

În faţa ei, iată-l pe însuşi Iorga, cu capul său plin de expresie, cu barba lui aşa cum era pe vremea Vălenilor, cu braţul întins, având arătătorul de la dreapta în mişcarea lui atât de cunoscută, cu trupul său uşor aplecat şi cu privirea pătrunzătoare dar dulce, ca şi cum ar spune: „Poftească..."

Şi trec tineri şi vârstnici, bărbaţi şi femei, şi privesc la chipul în bronz al marelui Înaintaş şi-şi zic: „Ce fericiţi au fost acei care au trăit pe vremea lui". Şi se lasă prinşi de vraja unui vis care le spune de vremea de odinioară, cea de „la Iorga cetire..." Pe urmă urcă pe treptele de marmură de la intrare şi intră în clădirea unde-i aşteaptă cărţi, manuscrise, gazete, stampe, tablouri, relicve, din care cu fruntea aplecată culeg veşti şi privelişti, cugetări şi maxime, aforisme şi idei, şiraguri întregi de mărgăritare spirituale, cu care îşi împodobesc şi-şi întăresc duhul pentru lupta care nu se mai isprăveşte niciodată.

Îi văd cum stau înclinaţi spre cărţi, ca într-o rugăciune şi culeg, culeg mereu, preocupaţi şi absenţi de loc şi timp, uşor încruntaţi, ca într-o încăierare cu o fiinţă nevăzută.

Sunt copiii noştri, cei din anii de mai târziu, care îşi adapă mintea şi sufletul la fântâna celor dinainte, părinţii şi strămoşii.

Iar după ce, coborându-se înserarea, vor închide tartaşele lor cu însemnări şi vor ieşi din cuprinsul prea plăcutei clădiri, vor trece din nou pe lângă trupul de bronz al înaintaşului şi aruncându-i priviri de recunoştinţă vor spune între ei: „Iorga, Iorga" şi vor da din cap, ca pentru a completa: „Mare a fost".

„Visul" memorialistului a prins viaţă. Există, în Bucureşti, un Institut de istorie care poartă numele marelui cărturar. A fost creat în urmă cu şase decenii, în 1936, chiar de N. Iorga ca instituţie pentru cercetări de istorie universală, iar din 1948, odată cu reorganizarea vieţii academice din ţara noastră, a devenit institut pentru studierea istoriei naţionale. Sub egida sa, au apărut importante volume de documente, monografii şi studii, s-au editat şi se editează reviste de specialitate, au loc sesiuni şi dezbateri ştiinţifice, se desfăşoară o susţinută muncă de cercetare şi o prestigioasă colaborare cu instituţii similare din ţară sau din străinătate. Biblioteca păstrează biblioteca personală a lui Iorga.

În 1965, institutul a primit numele fondatorului său. La 5 iunie 1976, la împlinirea a 105 ani de la naşterea istoricului şi a 40 ani de la crearea institutului, în grădina din faţa clădirii a fost dezvelit un bust al savantului realizat de Ion Irimescu, artist al poporului.

...De peste timp, din bronzul efigiei sale, Iorga pare că urmăreşte şi veghează perindarea nesfârşită a istoriei româneşti. ■

ZÂMBETE DIN CRONICI OTOMANE

În timpul domniei sultanului Mehmed I (1413-1421), a avut loc răscoala șeicului Bedreddin. La porunca șeicului, discipolii săi Torlak Kemal și Börlukce Mustafa porniseră și ei răscoala în diferite regiuni din Peninsula Balcanică. Atât șeicul Bedreddin cât și cei doi discipoli ai săi au fost, în cele din urmă prinși de armata sultanului. Discipolii au fost uciși imediat. Însă, întrucât era un mare învățat, șeicul Bedreddin a fost mai întâi judecat de o comisie de ulemale condusă de Mevlâna Haydar. După ce a fost condamnat la moarte, șeicul Bedreddin a fost spânzurat în fața atelierului unui fierar din orășelul balcanic Serez. Înainte de execuție, șeicul a fost dus în fața sultanului Mehmed I. Padișahul l-a întrebat:

– De ce te-ai îngălbenit la față?

– Atunci când apune, soarele se îngălbenește, a răspuns șeicul Bedreddin.

*
* *

În anul 1444, armata cruciată creștină condusă de Iancu de Hunedoara și regele Poloniei și Ungariei, Vladislav al II-lea, a pătruns în Imperiul otoman înaintând spre Varna. Sultanul Murad al II-lea tocmai se retrăsese la Bursa și lăsase tronul fiului său Mehmed al II-lea, care era încă un copil. În dificila situație creată de atacul creștin, Mehmed al II-lea l-a chemat pe tatăl său să se întoarcă pe tron prin următoarea scrisoare: „Dacă padișahul sunt eu, atunci îți ordon să vii și să treci în fruntea oastei tale! Iar dacă padișahul ești tu, atunci vino și apără-ți imperiul!“

*
* *

Sultanul Mehmed al II-lea „Cuceritorul“ a poruncit, în anul 1452, să se construiască pe malul european al Bosforului cetatea Rumeli Hisari. Formal, a cerut aprobare de la împăratul Bizanțului. Însă, de fapt, cetatea urma să se construiască oricum, chiar și fără aprobarea împăratului. Răspunsul dat de împărat la cererea sultanului a fost următorul: „Locul pe care urmează să se construiască cetatea aparține de Galata (colonie genoveză de lângă Constantinopol). Galata nu este sub stăpânirea noastră, ci a genovezilor. Chiar dacă noi vă dăm voie, genovezii nu vă vor permite să construiți cetatea. Dacă vă veți apuca s-o construiți, veți intra în conflict cu genovezii“.

Sultanul s-a bucurat de acest răspuns și i-a trimis împăratului următorul mesaj: „Scopul nostru era să ne dovedim respectul față de împărat. Însă, din moment ce acel loc nu se află sub stăpânirea împăratului, nu mai este nici o problemă. Căci pentru noi nu este prea important să fim respectuoși față de genovezi. Dacă va fi vreo neînțelegere, le vom răspunde noi genovezilor“.

*
* *

Sultanul Mehmed al II-lea, când ordona efectuarea unei campanii militare, nu spunea nimănui, până în ultima clipă, încotro va porni armata otomană. Padișahul tocmai poruncise să se facă pregătiri pentru o nouă campanie militară. Într-o zi, un cadiu l-a întrebat:

– Mărite padișah, în ce direcție se va face această campanie militară?

Mehmed al II-lea s-a supărat și i-a răspuns cadiului:

– Dascăle al meu, dacă vreun fir din barba mea ar ști ceea ce vreau să fac, atunci l-aș rupe imediat și l-aș arde.

*
* *

În timp ce sultanul Mehmed al II-lea asedia Constantinopolul, genovezii din Galata îi ajutau pe ascuns pe bizantini, dovedindu-se astfel ostili otomanilor. Înalții demnitari ai Porții l-au întrebat pe sultan ce măsuri intenționează să ia contra genovezilor. Mehmed al II-lea a răspuns astfel:

– Bizanțul este pentru noi un balaur. Genovezii sunt doar un șarpe. Acum noi trebuie să ținem șarpele în adormire până vom strivi balaurul. După ce vom nimici balaurul, va fi foarte ușor să lovim în cap șarpele și să-l omorâm.

*
* *

Sultanul Mehmed al II-lea pusese să i se taie mâna dreaptă unui arhitect grec pentru o greșeală făcută la construirea a două coloane de marmură. Arhitectul grec a considerat pedeapsa nedreaptă și l-a reclamat pe sultan cadiului Hezer Bey Çelebi. Cadiul i-a chemat la tribunal atât pe reclamant cât și pe pârât (sultanul Mehmed al II-lea). Sultanul, imediat ce a intrat în sala de judecată, a vrut să se așeze. Însă cadiul a strigat ca un tunet:

– Nu te așeza, măria ta! Trebuie să rămâi în picioare în fața mea împreună cu reclamantul!

În final, cadiul l-a considerat pe sultan vinovat de a fi tăiat pe nedrept mâna arhitectului grec. Drept pedeapsă a hotărât să i se reteze sultanului mâna dreaptă.

Mehmed al II-lea a primit cu seninătate greaua sentință. Însă arhitectul grec a spus că își retrage plângerea și a rugat ca sultanul să fie iertat. În aceste condiții, cadiul și-a anulat hotărârea.

Adaptare de ADRIAN TERTECEL

Varieteul Tanasache,

spionajul german și armata română

Perioada de neutralitate a României (1914-1916) a fost marcată de numeroase măsuri militare și acțiuni diplomatice, dublate de o prudentă activitate de protecție. Justificată deplin în contextul tensionat provocat de presiunile exercitate asupra României de către cele două mari grupări de state aflate în conflict, această activitate de protecție a vizat în numeroase cazuri măsuri sau ordine interioare în cadrul armatei vizând eliminarea oricărei posibilități de „scurgere a informațiilor".

Scrisoarea sublocotenentului Tiberiu Crudu din Batalionul 8 vânători Bucecea, județul Botoșani, trimisă la 25 noiembrie 1915 lui A.C.Cuza este o mărturie în acest sens. Ea relevă însă și caracterul, uneori formal și lipsit de discernământ, al unora din ordinele emise în acei ani.

Apelul ofițerului respectiv către A.C.Cuza, atunci deputat în Parlament, aparține, e drept, unei manifestări atitudinale aparte. Dar dincolo de acest aspect, scrisoarea relevă informații inedite. Reacția spontană și rezerva pe care o manifestă tânărul ofițer față de un ordin „dat în mod confidențial" pe corp de armată pot stârni și azi opinii diferite. Real este însă faptul că una din puterile blocului central de puteri, Germania, desfășura o intensă acțiune de spionaj pe teritoriul românesc.

Iată conținutul acestei insolite scrisori (aflată în mica mea colecție personală), nu înainte de a preciza că am reprodus aidoma textul originalului.

Lt. col. Gh. BICHICEAN,
Institutul Militar de Artilerie și Geodezie
„Ioan Vodă" din Sibiu

26 noiembre 915,
Brehnești, jud. Botoșani

Mult stimate Domnule Cuza,

Supun aprecierii Dv. următorul ordin dat pe corp de armată, pe care eu nu-l pricep absolut deloc. Știu, la militărie se dau adesea ordine absurde, dar acesta atinge demnitatea țării și a ofițerilor săi.

Și ca să vă vorbesc mai lămurit, iată cuprinsul acestui ordin:

„Copie după ordinul Corpului IV de armată, nr. 4 829, urmare la nr. 3 713 din 8/10/915:

Am onoarea a vă comunica, notate pe contra pagină, persoanele din această garnizoană semnalate de brigada de siguranță *Iași,* rugându-vă să binevoiți a pune în vedere corpurilor și serviciilor din comandamentul diviziei, *a da ordin ofițerilor ce vin în această garnizoană de a evita cu desăvârșire discuțiunile relative la chestiuni militare cu aceste femei".*

Iată numele acestor femei (notate pe contra pagină):

„1) *Carolina Noer,* etate de 25 de ani, talia mijlocie, părul și sprâncenele castanii, *tip frumos,* ochi verzi, angajată la varieteul *Tanasache,* cu domiciliul «Hotel Europa», camera nr. 15;

2) *Ana Profal,* talia mijlocie subțiratică, față blondă, ochi verzi mici, părul blond, cu domiciliul «Hotel Rusia», camera nr. 16, angajată la varieteul Tanasache;

3) *Elena Scehetz,* zisă *Faneta,* supusă germană, etate 34 ani, înaltă, părul și sprâncenele castanii, ochii albaștri, cu domiciliul în strada Ștefan cel Mare nr. 46, la Rosenthal.

Din ordin, p. Șeful Stat. Major
ss/Ionescu"

Ei, l-ați citit, d-le Cuza? Acum vă întreb: decât să ne dea nouă ordine să nu vorbim chestiuni militare cu Ana, cu Faneta și cu Carolina, nu era mai bine și mai demn de a le ridica frumușel și a le expedia peste granită? De ce tolerarea unor femei, bănuite de spionaj în favoarea nemților? Ce? Așa cere politica steristă la Iași? Nu pricep! Ofițerii, drept să vă spun, au rămas scandalizați de asemenea măsuri ridicole!

Ba unii, mai hâtri, au spus că s-au dat înadins adrese pentru bașoalde ofițerilor, recomandându-le că-s cu ochii verzi, *tip frumos,* blonde etc., etc., plus otelul și camera!!! E stupid, ce ziceți?

Eu vă comunic acest ordin în mod confidențial pe corp de armată cu gândul că Dv. ați putea pune o întrebare în Parlament, interpelând pe dl. ministru de interne, ce e cu acest ordin care cere unei *armate* întregi să se ferească de tovărășia și discuția cu 3 femei de moravuri ușoare, când cel mai bun lucru ar fi să se înlăture pur și simplu aceste femei!

Căci: ori aceste femei sunt recunoscute de *spioane* și atunci trebuiesc înlăturate, ori sunt cinstite, și atunci să nu se dea ordine așa de stupide care compromit nu numai o armată, dar o țară întreagă!

Sunteți alesul și trimisul nostru, d-le Cuza! Puteți să vorbiți acolo unde noi nu putem vorbi. Faceți-o, căci această afacere socot că merită să fie relevată.

Cu deosebită stimă
ss/T. Crudu

N.B. Vă fac această comunicare în mod confidențial, deci nu trebuie să mi se știe numele.
Adresa: sublocotenent Tiberiu Crudu, Batalionul 8 vânători, *Bucecea,* jud. Botoșani.

RENÉ DESCARTES

ŞAVANTUL ROMANTIC

Când spunem René Descartes, spunem „dubito ergo cogito, cogito ergo sum“ şi automat ne gândim la un filosof genial, cu capul tobă de carte. După cum se ştie, Descartes a excelat nu numai în filosofie, ci şi în matematică, fizică, astronomie, cosmologie şi a întemeiat raţionalismul modern. Dar iată că la 400 ani de la data naşterii sale, 31 martie 1596, biografii se întrec în a-i creiona marelui savant un portret de-a dreptul romantic, o viaţă subiect de roman. Descartes a fost un bărbat galant, delicat, sentimental – este concluzia ultimelor cercetări. Gânditorului pasionat nu i-au lipsit eleganţa, ciudăţeniile de comportare, curajul. El nu înseamnă numai *Discurs asupra metodei, Meditaţii metafizice, Principiile filosofiei, Pasiunile sufletului,* celebrele sale lucrări. Marelui savant francez i-a plăcut să trăiască după bunul plac. Şi a plătit pentru acest mod de viaţă.

În 1649, pe când avea 53 de ani, a cedat ispitei de a se stabili pentru o vreme la curtea reginei Christina a Suediei, marea lui admiratoare, care a trimis în mod special o corabie la Amsterdam pentru a-l transporta la Stockholm. Descartes, care visase întotdeauna o poziţie cvasioficială, s-a dus. După numai patru luni, el a căzut victimă rigorilor iernii suedeze. S-a stins din viaţă la 11 februarie 1650, în urma unei duble congestii pulmonare.

Ce să facă el în „această patrie a urşilor, printre stânci şi gheţuri“, se întrebase înainte de a răspunde rugăminţii reginei. Şi totuşi, se dusese. Gândea atunci că influenţa suveranei va fi benefică personalităţii lui. Dar „parteneriatul“ lor avea să fie extrem de obositor. Dimineaţă de dimineaţă , la ora 5.00, savantul trebuia să se întreţină cu protectoarea sa. În plus, era obligat să asiste la serbările curţii şi, uneori, să scrie texte pentru ele, ca, de pildă, libretul unui balet, *Naşterea păcii.*

Obişnuit cu căldura „sobelor“ sale – cum îşi denumea camerele –, Descartes a contractat o răceală puternică într-o dimineaţă, când suverana l-a făcut să aştepte într-o încăpere îngheţată, uitând total de ora ei de conversaţie cu înţeleptul.

Întârzierea filosofului în „anticamera puterii“ avea să-i fie fatală.

Prietenul trimis de Providenţă

Se cunosc puţine amănunte despre copilăria marelui om de

Cristina a Suediei şi Descartes

ştiinţă francez. În primul rând pentru că nu i-a plăcut să povestească despre ea. Ştim doar că s-a născut la La Haye, în Tourraine, şi că avea doi fraţi mai mari. Tatăl său, gentilomul Joachim Descartes, era consilier în Parlamentul din Rennes. Mama, Jeanné Brochard, a murit când René avea numai un an. În preadolescenţă el s-a îndrăgostit de o tânără care se uita cruciş şi care avea să-i inspire un interes de durată pentru ciudăţeniile fiziologiei.

În anul 1606, când a absolvit şcoala din localitatea natală, băieţelul de 10 ani a fost primit la Colegiul iezuit din La Flèche, întemeiat de Henric IV. Acolo s-a bucurat de un tratament privilegiat, din două motive: avea o sănătate fragilă („eram foarte palid şi nu reuşeam să scap de o tuse seacă“) şi capacităţi intelectuale neobişnuite. Latina, greaca, matematica, fizica, logica, morala, metafizica i s-au părut fascinante, dar mediocru predate. De aceea el şi-a comparat profesorii şi metodele lor cu „un palat superb, magnific, dar construit pe nisip şi noroi“.

Inteligenţa-i ieşită din obişnuit avea nevoie de un refugiu. René l-a găsit în abatele Mersenne, cu opt ani mai mare decât el, şi el matematician, filosof şi muzician. Ei vor purta ani şi ani o alertă corespondenţă.

În ciuda sănătăţii precare, Descartes mainfesta o înclinaţie specială pentru exerciţiile fizice. A practicat echitaţia şi scrima, iar în 1617, la 21 de ani, după ce şi-a luat diploma în

drept la Universitatea din Poitiers, s-a angajat în armata olandeză a lui Mauriciu de Nassau. Curând avea să înceapă Războiul de 30 de ani. Într-o bună zi de noiembrie a anului 1618, pe o stradă din orașul Breda, Descartes a cunoscut cu totul întâmplător un personaj ce îi va schimba destinul: Isaac Beeckmann, un „bolnav" de fizică și matematică. O mare și lungă prietenie s-a născut atunci între cei doi, care au studiat împreună, cu aceeași pasiune, căderea corpurilor, măsura unghiurilor, hidrostatica, ezoterismul. Prima sa lucrare, un mic tratat de muzică, Descartes a dedicat-o acestui fidel prieten. „Mi-ai alungat indolența", avea să-i scrie René lui Isaac, cel trimis de Providență.

Având propriul agent de informații

Revelația științei, marii științe, Descartes o va avea într-o noapte a anului 1619, o noapte de exaltare spirituală, în care a avut trei vise succesive, interpretate de el ca o încurajare celestă pentru cercetările sale. Din clipa aceea, câmpurile de luptă ale Războiului de 30 ani (1618-1648) vor fi abandonate de René Descartes. A înțeles că vocația sa era știința. Viața militară și aventuroasă nu-l mai interesau. Cercetarea adevărului devenise unica lui menire. A început prin a construi diferite mașini automate și chiar un dispozitiv ce ar fi permis omului „să se țină în aer".

Secretele naturii îl obsedau. Prin cheia matematicilor, el socotea că le putea pătrunde. Primul supus introspecției, pentru a afla tainele gândirii, a fost propriul spirit. Descartes a hotărât să se instaleze în Olanda, unde a rămas până la plecarea sa la Stockholm, în 1649. Era un exil pentru care optase. Fugea de cercul lui de prieteni, care l-ar fi distras de la unica sa pasiune: știința. Nu-i plăcea să fie cunoscut și sâcâit. De aceea călătorea foarte mult în Europa, frecventând îndeosebi lumea bună. În timpul unei asemenea călătorii s-a bătut în duel pentru onoarea unei femei pe care o cunoscuse la Paris, iar în 1635 i s-a născut o fiică naturală, Françine, din legătura lui cu o servitoare.

În Olanda, a migrat de la Leyda la Utrecht, Amsterdam, Deventer, Santport, în căutarea izolării necesare lucrului. În toată această vreme părintele Mersenne, „agentul său de informații", l-a ținut la curent cu ce se mai descoperea, cu ce se mai zvonea în ce îl privea, încât savantul să se poată concentra exclusiv pe știință, fiind totodată racordat la controversele zilei. A aflat astfel că se bârfea copios pe seama moravurilor sale, dar nu s-a arătat deloc afectat.

Dintr-o viață de 54 de ani, marele om de știință a locuit între 1628 și 1649 în Olanda, făcând în Franța numai trei călătorii în acest timp (1644, 1647 și 1648). Desigur, Descartes este în mod indubitabil Franța, dar el poate fi mai ales Olanda. În fond însă ce importanță are? Poate fi și China și orice altceva, de vreme ce umanitatea îi este general - îndatorată.

Interesant că, după moartea sa, corpul i-a călătorit aproape tot atât cât în timpul vieții. Înmormântat mai întâi la Stockholm, unde murise, a fost transportat, 17 ani mai târziu, la Paris, unde a odihnit în biserica Sainte-Geneviève-du-Mont, apoi, în 1799, la Muzeul Monumentelor. În sfârșit, în 1819, a trecut în capela Sacré-Coeur, a bisericii Saint-Germain-des-Près. ■

Florentina DOLGHIN

UN MISTER ÎNLĂTURAT

„...A fost, într-adevăr, depus corpul Mariei Obrenovici în cavoul familiei Catargi? Dacă da, ce rost a avut atunci modestul mormânt din parcela 15/I, rândul 7, locul 11, unde a fost găsită și se păstrează și acum crucea cu inscripția: PRINCIPESA MARIA OBRENOVITSCH? Să se fi opus cei din neamul Catargi la depunerea osemintelor rudei lor în cavoul familiei?

Mister!"

Poate că nu atât de mare acest mister, din moment ce un contemporan al evenimentelor, A.C. Cuza, nota în jurnalul său:

„17 februarie [1908]. Zilele acestea, pe neașteptate, a fost desmormântată, la Sfântul Spiridon, prințesa Maria Obrenovici, fosta bună prietenă a lui Cuza-Vodă și mama copiilor săi Alexandru și Dimitrie, morți așa de timpuriu. A făcut o mare senzație în popor faptul că corpul, fiind îmbălsămat, a fost găsit neatins, de o frumusețe desăvârșită. Astăzi [*deci în 17 februarie 1908* – n.n.] s-a făcut înmormântarea în cavoul familiei Catargi, la care a asistat și doamna Olga Mavrogheni, sora defunctei, doamna de onoare a reginei. Prințesa Maria Obrenovici era fata lui Costin Catargi, născută în 1832 și moartă la Würzburg, în 1876, 16 iulie. Măritată cu prințul Efrem Obrenovici, ea a avut un fiu, Milan, cel dintâi rege al Serbiei. Pe mormântul ei s-a găsit următoarea inscripție: «Princesa Maria Obrenovici, născută la 3 august 1832 și săvârșită din viață la 4 iulie 1876»".

Așadar, suntem în fața mărturiei unui contemporan, mai mult a unei persoane foarte apropiate familiei fostului domnitor. Iar precizarea că la procesiune a asistat și sora defunctei, Olga Mavrogheni, elimină, credem noi, orice dubiu în legătură cu faptul dacă a fost sau nu reînhumată în cavoul familiei Catargi. Cât privește crucea despre care vorbește dl. Ostap în articolul publicat în *Magazin istoric,* nr. 11/1995, pp. 72-73, ea nu poate fi decât aceea de la mormântul Mariei Obrenovici de la biserica Sf. Spiridon, și care a fost adusă la Cimitirul Eternitatea, odată cu reînhumarea ei.

M. ȘT.

PROCESUL SOCRATE CONTINUĂ

FLORIN HERA

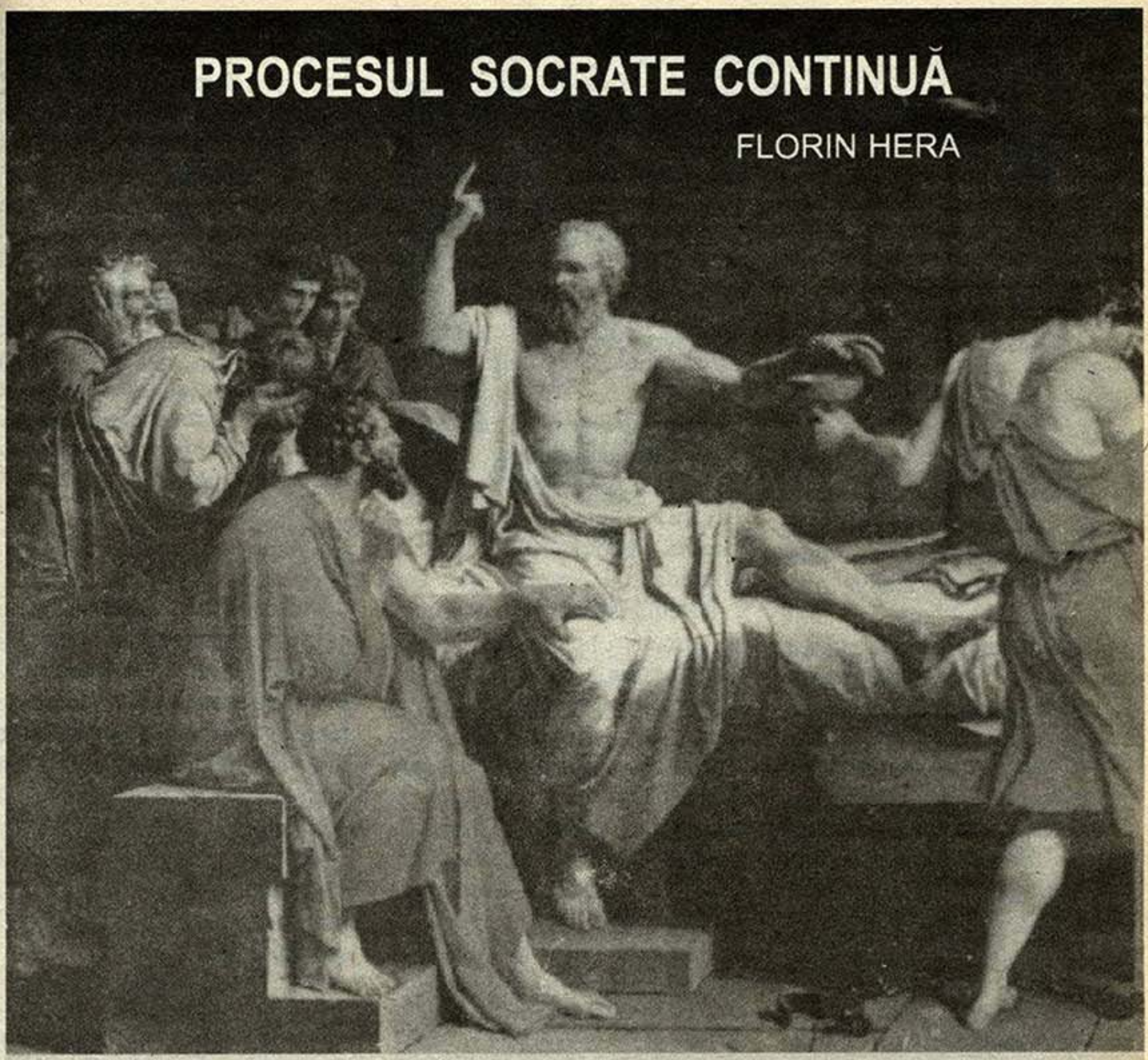

Moto:

„Am voit să mă lămuresc dacă prin acest act – care hotăra de soarta mea – s-a urmărit pedepsirea unui vinovat ori numai jertfirea unei victime".

(Mircea Vulcănescu, *Ultimul cuvânt,* în fața Curții de Apel, 15 ianuarie 1948)

Am putut vedea, în prima parte a acestor mărturii, cum a fost pregătit – cu perfidie și perseverență – procesul împotriva lui Socrate. Nu se urmărea pedepsirea unui vinovat, ci doar jertfirea unei victime.

Trebuia suprimat moral și, dacă nu se supunea, trebuia eliminat fizic „Socrate – dușmanul poporului și al zeilor Atenei, învățătorul aristocraților...". Era o minciună născocită de pigmei politici. Socrate nu respecta decât o unică aristocrație: aristocrația spiritului, demnitatea meritului. Cei care l-au condamnat erau sclavi ai prejudecăților timpului, erau orbiți de cuvântul otrăvit al demagogilor setoși de putere.

Mărturia cea mai usturătoare este adusă tot de neiertătorul Aristofan...

Aristofan își plătește polița

...Suntem în anul 422 înainte de Hristos. Războiul Peloponesiac va împlini în curând un deceniu de cruzimi, ciumă, înfrângeri şi victorii, de aventuri şi discursuri patriotarde, de profituri şi înalte posturi pentru linguşitori şi carieriști politici, de mizerie şi moarte pentru „Demos", chinuitul, orbitul, mult răbdătorul popor.

„Omul zilei" este Cleon, bărbat de stat mereu în centrul atenţiei, demagogul numărul 1 în mărturia istorică a lui Tucidide, cel mai pătrunzător analist grec. Ales strateg, Cleon îşi vede ambiţia oarecum satisfăcută: se află în locul lui Pericle pe care l-a săpat cât a putut, mai ales atunci când a încercat să-i murdărească imaginea acuzând pe înţeleptul Anaxagoras din Clazomene, reprezentant strălucit al şcolii filosofice ioniene. După cum afirmă istoricul grec Plutarh (46-127 d.Cr.), Anaxagoras l-a învăţat pe Pericle „arta de a guverna". Ca să-l compromită pe democratul Pericle, demagogii îi atacau pe Anaxagoras – pentru „impietate" – sau pe Aspasia, pe care o urau pentru cultura, talentul şi frumuseţea ei, pentru îndrăzneala de a fi mândră ca femeie – şi pentru că era marea iubire a lui Pericle. Cleon se afişează ca autoritate majoră în domeniul militar. De fapt este un aventurier temerar, afectat de boala pe care înţelepciunea greacă o numeşte „hybris", dezechilibru provenind – în cazul lui Cleon – din pofta paranoică de putere, pasiune violentă care înrobeşte mintea şi inima. Caracterul lui Cleon este în opoziţie totală cu structura sufletească a lui Socrate, care se conduce în viaţă după preceptele înscrise pe fronton de templu, la Delfi: *„Cunoaşte-te pe tine însuţi"; „Nu pierde măsura"*...

Cleon se plimbă cu paşi mari în tribună, vorbeşte arogant şi cuceritor, în transă – şi se loveşte cu palmele peste coapse: arta oratorică clasică greacă va condamna adesea atitudinea corporală exhibiţionistă, ostentativă – şi latinii vor fi de acord. Dar demagogia oratorică are legile ei şi veleitarul candidat la tiranie izbuteşte, de multe ori, să convingă prin gesturi mari, mulţimile nemulţumite, chinuite de criză. Cleon obţine comanda pentru o ofensivă aventuroasă asupra generalului spartan Brasidas, la Amphipolis. Aici „şiretenia istoriei" îşi va spune, misterios, cuvântul... La Amphipolis se află şi Socrate. Cleon este şef, strateg, Socrate este un simplu „hoplit", infanterist, purtător de arme grele. Cleon va muri – ucis de spartani în aventura „lipsei de măsură". Socrate, înţeleptul, se va întoarce la Atena, la întâlnirea cu eternitatea...

Şi Aristofan e la Atena. A scăpat, cum ştim, printr-un dubios compromis, de şantajul lui Cleon, urzit după piesa *Cavalerii,* din 424... Acum, Aristofan, fără milă, are o poliţă de plătit! A şi scris, cu poftă, comedia *Viespile.* Este o piesă politică. În prim plan, ţinta favorită a lui Aristofan: Cleon. Se arată, cu lux de amănunte usturătoare: cum şi de ce judecă strâmb „heliaştii", juraţii tribunalului popular... Două personaje discută, *Filo*-Cleon şi *Anti*-Cleon. Aflăm că demagogii cumpără fără ruşine pe juraţi, prin cadouri şi alte pomeni în oboli. Declamă o voce din corul piesei: „Cleon, protectorul nostru, ne-a transmis ieri să ne prezentăm cu noaptea-n cap – şi cât se poate de mânioşi, ca să nu-l cruţăm pe pârât"... Cleon-Demagogul manevrează pe „heliaşti"! Cine se ploconeşte, scapă! Dacă plângi şi plăteşti, e bine, dacă nu – eşti vinovat! *Viespile* lui Aristofan, jucate în 422, imediat după *Norii*, au avut un succes imens. Toată lumea comenta, după aceea, că demagogii cumpără juraţii – cu zece la sută din banii furaţi Cetăţii! Şi rămân, bieţii de ei, numai cu 90 la sută. Despre Socrate, nu se vorbea. Dar la procesul lui, în anul 399, s-a votat – aşa cum prevăzuse din timp Aristofan – după „dreptatea lui Cleon".

Păzeşte-te!

Acuzaţiile de ateism şi de corupere a tineretului aduse lui Socrate erau, de fapt, simple pretexte pentru o acţiune de represiune politică şi de eliminare din viaţa publică. O scenă din dialogul *Menon* al lui Platon redă o întâmplare semnificativă. Data când se petrece această întâmplare este sfârşitul lui ianuarie sau începutul lui februarie 402.

Socrate se întâlneşte – între alţii – cu cetăţeanul Anytos şi are o discuţie despre unele nereuşite ale lui Pericle în privinţa educării civice a atenienilor. Este cazul fiilor lui Pericle; dar – mai ales – al pupilului acestuia, Alcibiade, organizatorul unei expediţii militare dezastruoase în Sicilia, în anul 415, demagog, aventurier şi colaborator cu Sparta şi Persia împotriva Atenei. Socrate îşi formulează observaţiile cu toată sinceritatea, ca prieten autentic al democraţiei, exigent şi critic, nu evită să vorbească despre lipsurile şi erorile oamenilor politici, care au dus la înfrângerea Atenei în Războiul Peloponesiac, încheiat foarte recent prin capitularea din 404.

De altfel, însuşi Socrate este grav învinuit de faptele lui

Alcibiade, care i-a fost discipol ingrat, aşa cum se reaminteşte şi în *Acuzarea lui Socrate*, scrisă de autorul grec Policrate, cunoscut ca om politic şi orator, prieten cu poetul Meletos, denunţătorul lui Socrate. În discuţia cu Socrate, cetăţeanul Anytos se consideră calomniat, deşi înţeleptul atenian se dovedeşte foarte modest şi, am putea spune, chiar „foarte autocritic" când constată, cu regret, eşecurile în educarea civică de care se preocupă el însuşi cu dăruire, zi de zi.

Anytos îl întreabă iritat pe Socrate: „Tu te îndoieşti că au existat în cetatea asta mulţi oameni virtuoşi?" (este clar că Anytos se simte atins în orgoliul său...). Răspunsul lui Socrate: „Sunt convins, Anytos, că la noi există mulţi oameni cu virtuţi politice şi că au existat *în trecut* încă şi mai mulţi decât există acum..." (din nou, celebra ironie socratică, supărătoare pentru încrezuţi).

Lipsit de simţul umorului şi foarte convins, cu suficienţă, de virtuţile unei clase politice – care a dus cetatea la o teribilă criză materială şi morală, cetăţeanul Anytos trece, fără multă ceremonie, la ameninţări. „Socrate, declară Anytos, cred că nu stai mult pe gânduri să-i vorbeşti pe oameni de rău. Eu ţi-aş da un sfat, dacă vrei să mă asculţi: *păzeşte-te!* Poate şi-n alte cetăţi e uşor să le faci oamenilor fie rău, fie bine, dar la Atena e sigur aşa!" „Cred că ştii şi tu!" – îşi încheie Anytos tentativa de a-i închide gura lui Socrate, în timp ce filosoful „ştie şi el" ce au păţit alţii la Atena (de pildă, Protagoras, ilustrul „metec din Abdera" care a declarat că „omul este măsura tuturor lucrurilor" şi a scăpat prin fugă, după o condamnare la moarte...).

Desigur, este necesar să ne punem întrebarea: cine este cetăţeanul Anytos, care dă indicaţii de conduită lui Socrate?

Anytos era un bogat tăbăcar, comerciant de pielărie, om de afaceri cu influenţă şi ambiţii politice, care ocupase în trecut

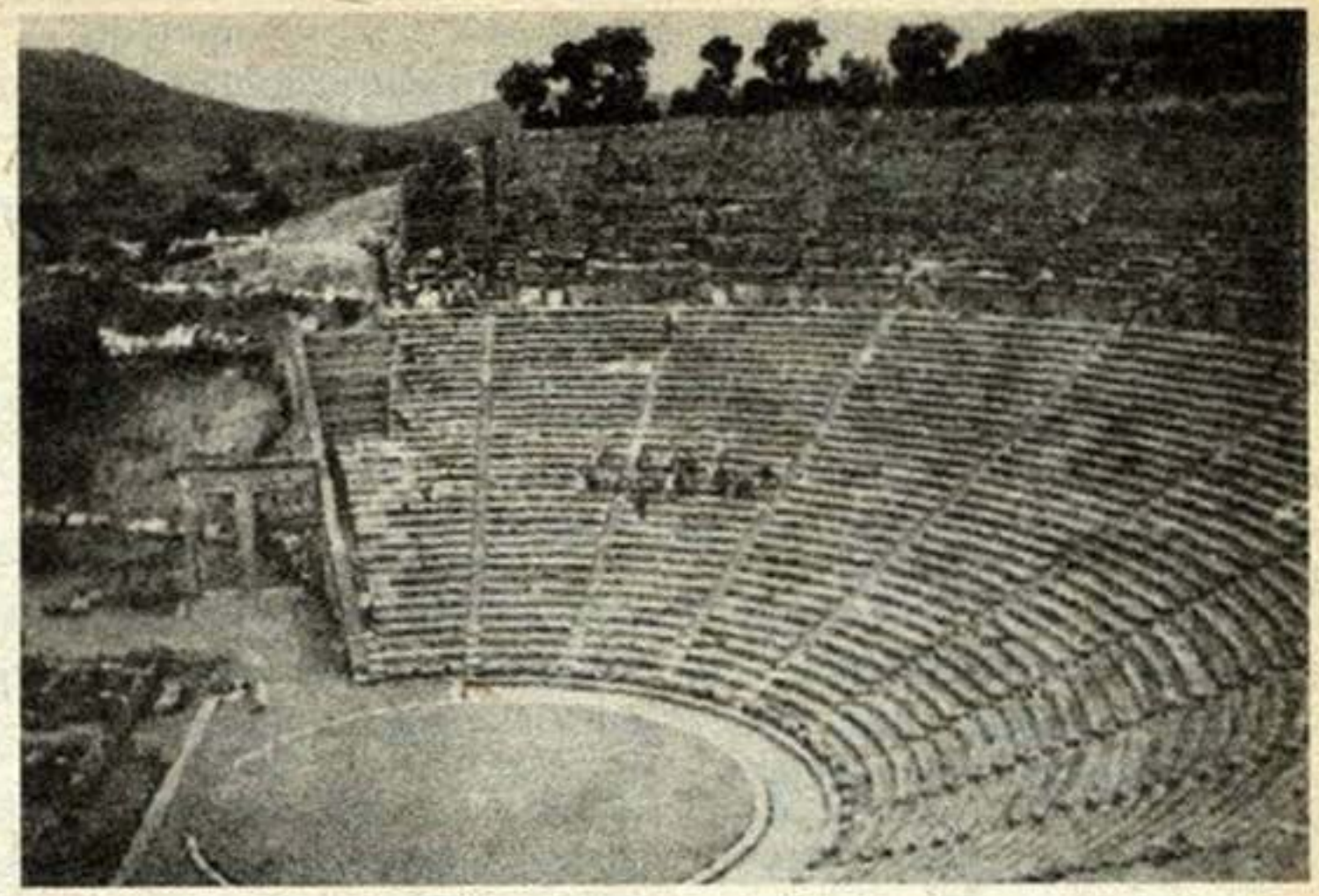

Teatrul din oraşul Epidauros, cel mai frumos dintre teatrele greceşti, având o capacitate de 14 000 locuri

În p. 69: *moartea lui Socrate, într-o viziune picturală*

posturi înalte, inclusiv acela de strateg. Mult mai puţin înzestrat decât bărbaţii politici şi strategii de la Maraton şi Salamina, Anytos eşuase lamentabil la Pylos, în Messenia. Dat în judecată, scapă de condamnare prin avansuri băneşti şi trafic de influenţă în mediul juraţilor.

După capitularea Atenei în faţa spartanilor, în 404, este surghiunit de regimul de marionete al „Celor 30 de tirani". Este un fapt cert că atenienii Thrasybulos şi Anytos s-au aflat în fruntea insurecţiei care a doborât regimul tiranic în 403. Acest regim de tiranie, având căpetenie pe Critias, ucisese prin teroare, în numai opt luni de guvernare, mai mulţi cetăţeni atenieni decât luptele din ultimii zece ani de război.

Anytos, datorită influenţei sale, a avut rolul principal în acuzarea lui Socrate la procesul din 399. În momentul când Meletos se încurcă penibil şi este gata, sub ploaia întrebărilor lui Socrate, să se dea pe faţă ca un simplu mincinos, Anytos intervine în forţă spunând cu grosolănie adunării că Socrate a fost adus „heliaştilor" ca să-l condamne! Dacă nu-l condamnă, Socrate va deveni şi mai periculos, stricând de tot tineretul! În legătură cu talentele de educator ale lui Anytos – se ştie că fiul lui a ajuns un beţivan şi un desfrânat... Care a fost soarta acuzatorilor lui Socrate? În afară de Meletos şi Anytos, grupul acuzării a mai cuprins pe oratorul demagog Lycon, ulterior surghiunit. Anytos a fost lapidat de populaţie în Heracleea Pontului, pe malul Mării Negre. O versiune neconfirmată spune că şi Meletos şi-a găsit, până la urmă, pedeapsa pentru rolul său de sicofant în suprimarea „cu forme juridice" a lui Socrate.

Subtextul acuzării

Procesul înţeleptului atenian a fost o crimă politică, un act de răzbunare al demagogilor care căutau o victimă ispăşitoare, într-o perioadă tulbure, de debusolare sufletească a populaţiei. Atena, „Elada Eladei", – se afla în plină criză a valorilor, însângerată şi slăbită, Persia satrapilor arbitra vremelnic situaţia strategică, în timp ce grecii se sfâşiau între ei.

Subtextul acuzării lui Socrate era insinuarea că filosoful reprezintă o periculoasă unealtă intelectuală a oligarhiei, a elitei aristocratice pro-spartane, un

dușman al poporului atenian. Ca „dovezi zdrobitoare“ se aduceau „elemente de dosar“... Avusese ca discipoli pe Critias, tiranul, pe Alcibiade, aventurierul-trădător. Îl apărau Platon, din înalta nobilime, Xenofon, aliatul lui Cyrus cel Tânăr, persanul...

Desigur, Atena democratică nu era o cetate ideală. Societatea în care a trăit, a creat și a murit cu demnitate Socrate număra doar 40 000 de cetățeni cu drepturi recunoscute. Alături de ei, ca oameni de categoria a doua, liberi – dar fără drepturi de cetățean – se aflau cam 20 000 de meteci, veniți din alte cetăți. Femeile, ca și copiii minori, nu erau cetățeni. De asemenea, nu puteai fi cetățean al Atenei decât dacă ambii părinți erau atenieni. Acești atenieni civilizați, precum și metecii, aveau în serviciul lor 300 000 de sclavi.

Socrate a trăit într-o lume de stăpâni și de sclavi, de inegalitate și de nedreptate – dar a depășit-o prin viziunea lui înțeleaptă despre demnitatea omului, despre datoria fiecărui om de a fi el însuși, o conștiință independentă și responsabilă. Era președinte – numai pentru o zi – al „pritanilor“, prezidiul Adunării cetățenilor. Era – *ceremonial vorbind* –, pentru acea unică zi, „președintele democrației ateniene“. Aceasta se petrecea în anul 406 î.Cr., după ce Atena – cu o flotă de 150 de corăbii-trireme – obținuse ultima ei victorie în Războiul Peloponesiac, izbânda navală de la insulele Arginuse, în Marea Egee. Amiralul spartan a pierit în această luptă în care Atena se arătase din nou la înălțimea „talasocrației“ create de marele Temistocle – „puterea mărilor“...

În loc să-i onoreze pe strategii care și-au servit cu pricepere și curaj patria, demagogii i-au trimis în judecată, în Adunarea poporului, pentru că – urmărind cu toate pânzele și cu toate vâslele pe dușman – luptătorii nu s-au putut opri să culeagă morții. Erau atât de incompetenți – înșelătorii care orbeau mulțimea ateniană – încât au propus ca *Ecclesia, Adunarea poporului* să-i condamne, împotriva legii, *în grup*, la moarte, pe principalii comandanți ai escadrei de la Arginuse. Socrate s-a ridicat atunci în picioare și, singur, în tumultul nedreptății, s-a împotrivit!

În acea clipă – el, Socrate, reprezenta Democrația lui Pericle. El – și nu tagma demagogilor, care antrena, prin tirania majorității înșelate, cetatea Atena – către dezastrul de peste doi ani... Și, din nou, după instaurarea „celor 30 de tirani“, convingerile democratice ale lui Socrate au fost puse la aspră încercare.

Este anul 404. Critias, tiranul, i-a fost cândva elev. Îl cheamă pe Socrate și îi ordonă să nu se mai întâlnească cu oamenii de rând, cu care stă mereu de vorbă și cărora le explică, în pilde, adevărul că *„păstorul cel bun nu-și ucide turma, ci o ocrotește“* ...Critias, păstorul-ucigaș, îl amenință pe Socrate, iar Consiliul celor 30 de tirani *îi interzice să mai discute cu tinerii.* Cum seamănă Critias cu Anytos...

Pentru a-l compromite, „Cei 30“ îi poruncesc lui Socrate să prindă pe fostul demnitar Leon din Salamina, om cu mari merite, și să-l aducă la Atena pentru a fi executat. Fostul „hoplit“ Socrate refuză însă îndeplinirea acestui ordin, știind, desigur, că își asumă riscul de a plăti scump. Numai căderea lui Critias și a celorlalți colaboraționiști pro-spartani salvează viața lui Socrate. Dar îl vor suprima peste puțină vreme, sicofanții și Anytoșii – sau, mai precis, cei care acționau prin aceștia...

În faptă, sau numai în vorbă?

...Un „moment al adevărului“ se produce la proces atunci când Socrate, după *prima* pronunțare a juraților, – care îl condamnă „în principiu“ – cu o mică diferență de voturi în defavoarea lui, își exercită dreptul legal de a-și propune singur pedeapsa.

Își poate salva negreșit viața – dacă cerșește exilul. Dar Socrate nu este un personaj din *Viespile* lui Aristofan... Nu va întinde plângăreț mâna ca să stârnească mila celor care abia așteaptă să-l umilească. Nu va aduce ca „argument“ de înduioșare pe cei trei copii. Nu are nici o vină de recunoscut în fața demagogilor. Va rămâne el însuși – și va cere ca faptele lui să fie cântărite, numai și numai după dreptate! Și drept este, arată Socrate, să fie „hrănit în Pritaneu“, adică în casa celor onorați de Cetatea Atenei pentru serviciile aduse patriei, alături de campionii olimpici. În schimb, jurații care așteaptă încrezuți îngenuncherea înțeleptului se vor socoti „insolent ironizați“, grav jigniți – și-l vor condamna în final la moarte. Încă o dovadă de intemperanță, de subiectivitate și arbitrar – în administrarea justiției ateniene.

Ultima manifestare a respectului lui Socrate pentru ordinea legitimă, *democratică*, pentru statul de drept: *refuzul de a evada* – atunci când prietenul său Criton îi oferă această scăpare. Oamenii pot greși. Dar legile Cetății – făurite în respectul dreptății și cu consimțământul cetățenesc, exprimat în deplină libertate – trebuie apărate, *ca zidurile ei.* Întrebarea pusă în dialogul socratic *Criton* de *Legile democrației,* – la apariția lor majestuoasă în imaginația lui Socrate (și a lui Platon...) – se adresează direct conștiinței noastre: *„Spunem ori nu adevărul, când afirmăm că ai consimțit, în faptă și nu doar în vorbă, să trăiești potrivit rânduielilor noastre?“*... Actualitatea acestei întrebări, răsunetul ei nestins peste milenii – adeverește că *Procesul lui Socrate continuă...* ■

MARINA BRITANICĂ

DE LA HASTINGS LA UTRECHT

Marina engleză! Anglia și flota ei! ...Câți șefi de state, câți oameni politici din toate continentele nu au trebuit să țină seama în planurile lor de supremația navală britanică! Formal, flota Angliei aparținea regelui, care, dat fiind că o înființase, păstra și dreptul de a o desființa. Această flotă, constituită definitiv în veacul XVI, a fost continuu dezvoltată, reînnoită și ținută în eficiență de generații și generații de constructori și marinari englezi, scoțieni, galezi și irlandezi, care vedeau în ea garanția vieții și viitorului lor pașnic în insulele patriei lor. Timp de peste 350 de ani, navele au asigurat creșterea și trăinicia Imperiului britanic și au mijlocit pătrunderea pe toate continentele a limbii, culturii și civilizației engleze.

Vremuri de omoruri și prădăciuni

Meritul înființării primei marine militare în Anglia i se recunoaşte regelui saxon Alfred cel Mare (848-899). El a alungat pe danezi din sudul şi vestul țării, constituind un stat feudal întins între Marea Irlandei, litoralul Mânecii şi coasta Mării Nordului. Dar nu intenția ocrotirii pescuitului sau a unei cărăuşii pe mare, încă inexistente, impuseseră regelui ideea unei flote pur militare. Alfred voise să ferească astfel regatul de incursiunile vikingilor. Urmaşii săi au încercat să păstreze această flotă. În vara anului 1066, Harold, fiul lui Goodwin, nu a putut fi însă sprijinit de vasele sale, care supravegheau coasta de răsărit, şi normanzii ducelui Wilhelm au debarcat nestingheriți pe plaja de la Hastings.

Noilor cuceritori, francizați de mai bine de o sută de ani, le-a trebuit cam tot atâta timp să-şi impună stăpânirea şi moravurile lor feudale peste comunitățile saxone. În acele vremuri de lupte, omoruri şi prădăciuni, atenția celor puternici nu s-a îndreptat spre

Sir Francis Drake, celebrul navigator englez, cel care a trimis la fund 23 corăbii ale Invincibilei Armade

mare. Regele plantagenet Richard Inimă-de-Leu, plecând în 1191 în cruciadă, a trebuit să închirieze corăbii genoveze, pentru a ajunge în Siria.

În veacul următor însă, consolidarea statului feudal normand şi saxon din Anglia, ca şi transformarea completă a comunităților vikinge scandinave şi daneze în regalități stabile, a permis contactul cu lumea comercială a Mediteranei şi a dus la dezvoltarea treptată a traficului maritim şi în apele nordice.

Corăbiile lungi nu erau potrivite pentru o astfel de activitate. Au fost înlocuite cu navele ronde, *nef*-urile (nume derivat din latinul *navis),* încete dar încăpătoare, îngăduind şi călătorii mai lungi, fără ca cei de la bord să fie expuşi în aceeaşi măsură intemperiilor ca pe vechile *drakar*-uri.

În Anglia, mai vechea asociație comercială a celor Cinci Porturi – Hythe, Romney, Dover, Sandwich şi Hastings –, fără a avea caracterul aproape statal al Hansei de mai târziu, şi-a constituit o flotă militară împotriva altor negustori „piraţi“ de pe continent. Vasele celor Cinci Porturi au venit în ajutorul regelui Angliei, cu prilejul unuia din obişnuitele războaie dinastice feudale, zdrobind în 1217 flota ce aproviziona oastea debarcată în sudul Angliei, în frunte cu prințul moştenitor Ludovic al Franței (viitorul Ludovic VIII).

Pentru Anglia, apogeul marinei militare feudale – al flotei de nefuri

NICULAE KOSLINSKI

Lordul Amiral Charles Howard of Effingham a comandat flota reginei Elisabeta I (p. 75)

– se situează în 1340. Angajându-se într-un război pentru succesiunea tronului Franței, regele Eduard III trebuia să-și asigure libera trecere a trupelor sale pe continent. Ciocnirea celor două flote a avut loc în ziua de 23 iunie, în estuarul fluviului flamand Zwyn, cu forțe sensibil apropiate numeric, dar deosebite ca pregătire marinărească. Amiralul Franței Hue Quiéret a așteptat șocul la ancoră, în vreme ce regele Angliei a atacat cu vântul în spate și a nimicit pe rând liniile de nefuri franceze. Cam tot așa aveau să se petreacă lucrurile și 458 ani mai târziu, la Abukir.

Bătălia de la Ecluze – cum i-au spus francezii – a deschis calea marilor victorii engleze din Franța, în timpul Războiului de o sută de ani și a constituit prima treaptă de afirmare a supremației navale a Angliei.

„Cine stăpânește marea stăpânește comerțul…“

Deși țară insulară cu fața la ocean, Anglia nu a participat la primele mari expediții care au deschis treptat drumurile Indiilor Răsăritene și Apusene. Conflictul dinastic intern din a doua jumătate a veacului XV, Războiul Celor Două Roze, a întârziat explorările corăbierilor englezi. Nefurile și tipurile de nave ronde specifice mărilor nordice nu erau de altfel capabile să întreprindă călătorii de traversare a oceanului, pe care le-au înfăptuit întâi caravelele și apoi galioanele. Abia după restabilirea păcii dinastice, Henric VII a început prin „a închiria“ un navigator, pe italianul Giovanni Caboto, stabilit în Bristol și devenit John Cabot, care în 1497 a explorat coasta Labradorului (Canada de mai târziu).

Dar sub urmașul său, Henric VIII, s-a creat o flotă cu adevărat oceanică. Un minister al marinei avea să ia ființă în 1546, un Lord High Admiral ereditar avea să devină șeful ei, iar impunătorul galion Great Harry sau „Henry Grace a Dieu“, armat cu 21 de tunuri grele, avea să vădească grija și priceperea meșterilor navali englezi de a nu rămâne în urma noilor tipuri de construcții inițiate în porturile europene.

Galioanele lui Henric VIII au împiedicat o tentativă de invazie din partea regelui Franței (1545), dar, după moartea regelui, probleme religioase au frânat încă o dată interesul monarhiei pentru mare. Abia stabilitatea politică internă de sub lunga domnie a reginei Elisabeta avea să îngăduie armatorilor englezi să încerce să se înfrupte, la rândul lor, din bogățiile legendarului El Dorado, descoperit de spanioli în Lumea Nouă.

John Hawkins, vistiernic al flotei regale, ca și nepotul său, Francis Drake, nu au recunoscut monopolul comerțului instituit de Spania în Indiile Apusene și au început, în 1562, expediții de îmbogățire atât a lor proprie, cât și a reginei, care-i sprijinea „neoficial“. Un conflict latent armat s-a conturat astfel între Anglia protestantă și Spania catolică. Dar ceea ce mulți contemporani au considerat simple „răfuieli comerciale“ avea să devină un război în regulă, pe care Consiliul Privat al reginei avea să se hotărască să-l înceapă în 1587, temându-se de amenințarea de invazie a regelui spaniol Filip II.

A avut loc astfel în anul următor, 1588, expediția Gran Armadei sau Armadei Invecible, destinată să nimicească acel „cuib de piraţi și de eretici“ pe care-l reprezentau insulele engleze pentru Majestatea Sa Catolică. Impunătoarea flotă spaniolă, care număra 60 de galioane mari, nu a izbutit însă să debarce soldații săi pe solul englez. Dimpotrivă, manevrată și bombardată de la distanță în Marea Mânecii de galioanele armatorilor și amiralilor englezi, care foloseau din plin avantajul vântului și dispuneau de tunuri pe afete mobile și cu bătaie mai lungă, expediția spaniolă a fost silită să înconjoare insulele britanice și să lase pradă dușmanului și furtunilor mai bine de jumătate din navele sale.

Dezastrul Invincibilei Armade – a doua treaptă de afirmare a supremației navale engleze – a constituit un imbold puternic pentru noua nobilime și pentru negustorime în dezvoltarea activităților maritime. Astfel că Walter Raleigh, unul din principalii protagoniști navali ai epocii elisabetane, amiral și colonizator al Floridei, a putut rosti celebrul său aforism:

„Cine stăpâneşte marea stăpâneşte comerţul, cine stăpâneşte comerţul stăpâneşte bogăţiile lumii şi, deci, însăşi lumea“[1].

Avântul expediţiilor, colonizărilor şi comerţului pe mare a continuat sub dinastia Stuarţilor, mai încet însă, din cauza opoziţiei dintre monarhie, scoţiană şi conservatoare, şi Parlament. Războiul civil rezultat a dat Angliei o experienţă militară nouă şi un monarh sensibil la interesele maritime ale ţării.

Pentru populaţia mereu în creştere a insulelor engleze, unde condiţiile de relief şi climă îngăduiau puţină agricultură, unde aproape întreaga suprafaţă a păşunilor ajunsese supusă regimului marii proprietăţi individuale, dar unde exploatarea subsolului permitea dezvoltarea atelierelor de produse manufacturiere, folosirea mării drept cale de trafic spre Vechiul continent şi Lumea Nouă devenea o necesitate obiectivă. Până la mijlocul veacului XVII, englezi, scoţieni, galezi se putuseră socoti popoare sărace de pescari şi de crescători de oi. Ceea ce urma de atunci înainte să le schimbe starea trebuia să fie comerţul pe mare şi colonizările, prin care se impuseseră încă de la începutul veacului corăbierii olandezi din tânăra Republică a Celor Şapte Provincii[2]. Disputa juridică dacă marea trebuie să fie un bun al tuturor *(Mare Liberum)* sau un bun al Angliei, ai cărei regi se consideraseră în mod tradiţional ca „suverani ai mărilor“ *(Mare Clausum*), a precedat binecunoscutele Acte de Navigaţie votate de parlamentul lui Cromwell, în 1650-1651. Acte care, cu toată asemănarea de regim politic, împingeau la război împotriva Republicii Celor Şapte Provincii, pe care dictatorul Cromwell s-a gândit să le desfiinţeze.

Noul Amsterdam – obţinut la pace

În 1652 a început astfel primul mare război pentru hegemonia maritimă. Tipul navei noi de luptă avea să fie *vasul de linie,* cu trei catarge, armat cu numeroase tunuri de bronz ce trăgeau lateral, cu ofiţeri formaţi anume pentru acţiuni militare. Prototipul englez a rămas „Sovereign of the Seas“, construit încă din 1637 sub Carol I Stuart şi care avea 50 m lungime, 100 de tunuri şi 600 oameni echipaj.

Au urmat şase bătălii înverşunate. După cea de a treia, amiralul olandez Marten Tromp, victorios, a putut încrucişa în Marea Mânecii cu o măturâ simbolică, legată de catarg: „Am măturat marea de englezi!“ Dar cu un spirit militar mai pronunţat datorită lungului război civil, cu posibilitatea de a construi nave mai mari şi mai puternic înzestrate cu artilerie, avântatul „General at Sea“, Robert Blake, a înfrânt apoi decisiv pe olandezi, care au trebuit să accepte, în 1654, la Westminster, condiţiile păcii impuse de Cromwell, păstrându-şi totuşi independenţa.

În anul următor, Cromwell l-a trimis pe Blake să se războiască cu spaniolii, la intrarea Mediteranei, şi acesta i-a semnalat cu clarviziune avantajele poziţiei Gibraltarului pentru a asigura permanenţa traficului englez în această mare. Dar exact un deceniu mai târziu, reînflorirea comerţului maritim olandez a impus monarhiei restaurate a lui Carol II Stuart să dezlănţuie, la rândul său, un nou război împotriva Provinciilor Unite. Reorganizarea flotei olandeze de către marele amiral Ruyter a făcut însă, de data aceasta, ca luptele să aibă un rezultat schimbător, Anglia obţinând totuşi la pace colonia nord-americană Noul Amsterdam, devenit apoi, în 1667, New York *(Magazin istoric,* nr. 10/1981).

Mult mai puţin popular a fost însă cel de al treilea război împotriva Olandei, început în 1672 în alianţă cu Franţa absolutistă. Olanda nu mai reprezenta de-acum un rival comercial atât de important şi, pe deasupra, era şi o ţară protestantă. După două campanii navale, Anglia a părăsit alianţa şi a încheiat a doua pace de la Westminster, în 1674. Mai ameninţătoare se arăta de acum Franţa lui Ludovic XIV. Trei mari miniştri, Richelieu, Mazarin, Colbert, îi puseseră în valoare în ultimii 50 ani potenţialul economic, iar unei marine comerciale – în plină dezvoltare – i se adăugase o puternică

---

[1] „Whosoever commands the sea commands the trade; whosoever commands the trade commands the riches of the world, consequently, the world himself“.

[2] „Calicii mărilor“ se avântaseră încă din timpul dominaţiei spaniole în „insulele mirodeniilor“, iar după obţinerea independenţei (1609) ajunseseră „cărăuşii“ mărfurilor pe toate mările.

flotă militară. Pacea victorioasă în Europa încheiată de Ludovic în 1678 consfinţea decăderea maritimă a Olandei, care nu mai putea concura marinele celor două monarhii mari şi populate.

Războiul Angliei pentru păstrarea hegemoniei maritime împotriva Franţei lui Ludovic XIV s-a desfăşurat în două etape: între 1689 şi 1697, ani urmaţi de o scurtă perioadă de pace (aşa cum aveau să fie şi anii 1801-1803) şi apoi între 1702 şi 1713.

Printr-o revoluţie făcută „de sus", Parlamentul englez a alungat în 1688 pe Iacob II Stuart, care, sprijinit de Franţa, urmărea o restaurare a catolicismului, şi a încredinţat coroana duşmanului neîmpăcat al lui Ludovic XIV, statthouder-ul Wilhelm de Orania, devenit astfel „ultimul mare rege al Angliei". Cu toate campaniile întreprinse ulterior de Wilhelm pe continent, bătălia hotărâtoare avea să aibă loc pe mare încă din al patrulea an de război, în 1692. Noua alianţă maritimă cu Olanda a permis amiralului Edward Russell să dispună de un număr dublu de vase de linie, cu care să împiedice tentativa de debarcare a unei armate franceze în sudul Angliei şi să pricinuiască o grea înfrângere flotei franceze conduse de Tourville, distrugându-i 15 vase de linie (Bătălia de la Barfleur – La Hougne).

ierneze în campanie, chiar în zona teatrului de operaţiuni navale. Banca Angliei, întemeiată în 1694, a mijlocit apoi întreţinerea acestei flote care, limitând acţiunea corsarilor, a şi bombardat în mai multe rânduri porturile franceze.

Ludovic a încheiat pacea la Ryswick în 1697, recunoscând rege pe Wilhelm III. După patru ani însă, succesiunea coroanei Spaniei, cu întreg imperiul său colonial, succesiune deschisă la 1700 şi revendicată şi de Bourboni şi de Habsburgi, a grăbit desfăşurarea fazei a doua a conflictului maritim cu Franţa. Anglia a sprijinit pretendentul austriac, dar acesta, devenind în 1711 şi împărat german, perspectiva reînvierii imperiului lui Carol Quintul, a obligat-o la tratative de pace cu regele Franţei.

Între timp însă, flota militară britanică, sprijinită de cea olandeză, distrusese „flota de argint" chiar în portul spaniol Vigo, luând o pradă uriaşă (1702), obţinuse deschiderea pentru trafic a porturilor imperiului colonial portughez (1703) şi asigurase dezvoltarea comerţului englez în Mediterana prin cucerirea Gibraltarului (1704) şi a Minorcei (1708-1709).

„Este neîndoielnic faptul că onoarea, securitatea şi bogăţia acestui regat al Angliei depind îndeosebi de interesul acordat traficului şi bunei administrări a forţelor sale maritime. Celelalte naţiuni, altădată puternice şi pe mare, pierzându-şi comerţul lor prin lipsa de interes şi conducerea neglijentă, îşi văd astăzi forţele lor maritime nimicite aproape cu totul". Erau cuvintele cu care regina Ana, succesoarea lui Wilhelm III, avea să caracterizeze într-o adresă către Camera Comunelor, la 1 martie 1708, misiunea, devenită permanentă, a flotei militare engleze[1].

Franţei, ruinate de lungile războaie purtate de regele său, i s-a impus în 1713, la Utrecht, pacea prin care accepta separaţia definitivă a coroanei spaniole de cea franceză, renunţa la politica maritimă a lui Colbert şi distrugea fortificaţiile portului Dunkerque, baza cea mai apropiată a corsarilor de litoralul englez.

Anul 1713 a reprezentat începutul celei de a treia trepte a puterii navale britanice. Anglia nu mai era o putere maritimă, era *puterea maritimă,* Olanda rămăsese „o barcă în siajul corăbiei engleze", iar Imperiul spaniol îşi deschidea parţial porturile traficului unor companii engleze. Stăpânirea mării se dovedise factorul hotărâtor al victoriei. ■

(Va urma)

[1] În timpul războiului de succesiune a Spaniei, conducerea treburilor politice şi militare ale statului a revenit lui John Churchill, duce de Marlborough, strămoşul lui Winston Churchill, viitorul prim-ministru britanic.

Regina Ana către Camera Comunelor

Descurajat de năruirea planurilor sale de restabilire a Stuarţilor în Anglia şi de cheltuielile excesive pretinse de armarea anuală a unor mari flote de linie, Ludovic XIV, sfătuit de ministrul său Pontchartrain şi de Vauban, a încercat să impună pacea Angliei printr-un amplu război de cursă, care să-i distrugă comerţul maritim, devenit vital pentru insulele engleze. Dar, după pierderile grave suferite în 1693 de convoiul anual cu mărfuri destinate Mediteranei, Parlamentul Angliei a adoptat principiul flotei militare permanente, care să

STAGIRITUL

(Monoverb cu incastru anagramat: xxxxxxxEx)

LOSTRIŢĂ

Radu STOIANOV

Originile instituției cavalerilor se pierd în negura vremurilor. Dar cavalerismul, atât de înfloritor în secolele XII-XIII, în timpul lui Frederic Barbarossa, Richard Inimă de Leu, apoi Ludovic cel Sfânt, decade în veacurile următoare. Încet-încet, spre sfârșitul Evului Mediu, edificiul acestei instituții se fisurează, setea neostoită de aur înlocuind frumusețea idealului. Burghezia, în special cea lansată în afaceri, devine tot mai agresivă, mai sfidătoare și mai necioplită, față de cavalerii ce încep să pară anacronici.

Specialist în Evul Mediu și în Renaștere, Emmanuel Bourassin, autor a numeroase lucrări în specialitate (La France anglaise, Philippe le Bon, Pour comprendre le XV-e siècle, Pour comprendre la Renaissance), **a semnat recent, în vara anului 1994, un nou volum de referință:** Les chevaliers – splendeur et crépuscule, **iar concomitent un articol explicativ pentru condiția femeii în societatea cavalerească (în revista** Historia), **pe care l-am adaptat și noi pentru** Magazin istoric.

Miniatură din sec. XV, reprezentând un tânăr cavaler într-o discuție cu doamna sa

FEMEIA ÎN LUMEA CAVALERILOR

EMMANUEL BOURASSIN

Cultul Fecioarei Maria (sub protecţia căreia se aflau multe catedrale şi biserici) a înflorit în Evul Mediu

Luând chipul Sfintei Fecioare

În secolul XII, femeia intră în lumea virilă a cavalerilor. Ea face obiectul tuturor gândurilor acestor cavaleri care, cu armele în mâini, vor lupta pe câmpurile de bătălie ale Evului Mediu.

Instituţia cavalerească provine oare din *militia*, ierarhie militară în Imperiul roman, sau din frăţia de arme a supuşilor franci? Un lucru e sigur: rădăcinile ei trebuie căutate în istoria îndepărtată a vechii Franţe. Cavalerii erau la început o instituţie eminamente militară. Ei îşi iubeau soţiile (şi uneori amantele), dar le exilau în întunecate castele, edificii din lemn care semănau cu mari ferme fortificate.

Secolul X fusese „secolul călugărilor", secolul XI va fi cel al cavalerilor. Îmbrăcaţi în armură din zale de fier, ei s-au luptat la Hastings (1066) şi la Ierusalim (1099), sub Wilhelm Cuceritorul şi Godefroy de Bouillon.

Învestirea era o ceremonie virilă. Seniorul vasalului (sau un alt cavaler) lovea umerii candidatului cu latul spadei şi îl învestea în numele lui Dumnezeu, al Sf. Mihail şi al Sf. Gheorghe. Naşul său dintre cavaleri îi administra o lovitură puternică între omoplaţi, pentru a-i încerca puterea şi rezistenţa. Apoi, în aplauzele mulţimii care se îmbulzea să vadă, noul cavaler alerga cu o lance în arenele care înconjurau castelul, al cărui donjon era deja din piatră.

Cântecul lui Roland, a cărui versiune definitivă (cea pe care o cunoaştem noi) datează de la începutul sec. XII, este primul dintre *chansons de geste.* Femeia nu-şi face în el decât o apariţie scurtă, dar emoţionantă. Frumoasa Aude, care îl iubeşte pe Roland şi e iubită de el, moare fulgerător de durere, aflând de la Carol cel Mare despre dispariţia eroică a viteazului între viteji la Roncevaux. Dar în celelalte *chansons de geste* care urmează, *Raoul de Cambrai, Cântecul lui Wilhelm de Orania, Huon de Bordeaux, Cântecul Lorenilor,* femeia nu apare decât ca soţia prinţului sau a cavalerului (ca Guiborc, soţia lui Wilhelm de Orania) sau mama sa (aceea a scutierului Bernier, călugăriţă jertfită), în *Raoul Cambrai.* Sfântul Bernard (1091-1133), una dintre cele mai măreţe figuri ale Evului Mediu, insistă pe cultul ce trebuie consacrat fecioarei, mama lui Dumnezeu. Acest cult era înfloritor la bizantini şi slavi, dar Occidentul, în duritatea sa războinică, îl cam uitase (în ciuda faptului că aceea pe care grecii o numeau „Theotocos", Maica Domnului, a apărut adesea în sculpturile sanctuarelor

A te machia –

Ce gest mai banal astăzi pentru o femeie decât machierea? Iar Christian Dior – Guerlain – Nina Ricci – Mme Rochas – Givenchy – L'Oréal – Guy Laroche – Christian Lacroix – Helena Rubinstein – Chanel – Yves Saint Laurent ş.a.m.d. îşi dau mâna solidar să o ajute. Şi care femeie de astăzi s-ar simţi vinovată îndeplinind acest ritual zilnic?

În Evul Mediu însă, machierea era asimilată unui păcat de neiertat. Fulgerele şi trăsnetele predicatorilor se abăteau atunci asupra acestei arme a diavolului, destinată a duce la pierzanie femeile şi pe soţii lor. Păcatul, asociat în Evul Mediu minciunii, desfrâului şi unei nemăsurate vanităţi, a pus în mişcare un veritabil arsenal teologic pentru a fi combătut.

Totul îşi avea obârşia în statutul pe care îl rezervau teologii femeii. Săpăturile arheologice, inventarele după decese, iconografia şi textele de specialitate (tratatele de medicină, ierbarele, enciclopediile) vin în ajutorul cercetătorului contemporan, interesat de condiţia femeii în Evul Mediu.

În secolele XI-XIII, femeile se parfumau cu mosc şi ambră, iar în secolul XIV cu lavandă şi violete. Îşi hrăneau părul cu decocturi vegetale sau cu grăsimi animale şi şi-l aranjau în coafuri mai mult sau mai puţin complicate, în care foloseau firicele de mătase pentru ondulare. Mare grijă acordau ele părţilor corpului lăsate descoperite privirii: faţă, gât, mâini. Măşti din cereale, grâu şi orz măcinat, pomezi şi plasturi le ajutau să-şi ascundă ridurile, pistruii şi aluniţele şi totodată să capete un ten luminos, de fildeş.

Idealul de frumuseţe cerea obraji şi buze îmbujorate (cu roşu obţinut din cârmâz, lemn de culoare roşiatică sau alge brune), o frunte mare (de aceea îşi epilau părul de la rădăcină), sprâncene arcuite şi negre (vopsite cu leşie de ghindă, aramă arsă sau praf de şopârlă). În oraşele Italiei şi ale Imperiului bizantin, machiajul a existat în întreg

în stil roman). Când începe să înflorească arta ogivală (mai târziu denumită cu dispreţ „gotică"), Fecioara Maria este onorată pretutindeni; majoritatea marilor catedrale îi sunt dedicate, la Paris, la Amiens sau la Chartres, unde este omagiată Fecioara Neagră.

Literatura cavalerească ia avânt. Ea îşi găseşte cea mai frumoasă expresie în romanele lui Chrétien de Troyes, poet provenit din prospera Champagne, a conţilor liberali şi viteji şi a bâlciurilor bogate, care atrag negustori din Europa occidentală şi uneori chiar din cea orientală. Chrétien de Troyes reia vechiul mit celtic al regelui Arthur şi al reginei Guinever, pentru care cavalerul Lancelot, unul din vitejii Mesei Rotunde, trăieşte o dragoste interzisă.

În *Le Chevalier à la charette* (Cavalerul cu căruciorul), Lancelot acceptă toate încercările pe care i le cere doamna sa, chiar şi să se aşeze înarmat în căruţa grosolană a unui ţărănoi. În romanul *Perceval le Gallois,* Chrétien de Troyes descrie căutarea Graalului, vas mitic care conţine sângele lui Christos. Cavalerii Mesei Rotunde îl cântaseră mult timp în zadar. Singurul care îl va putea contempla, după multe peripeţii, va fi angelicul Galaad, fiul lui Lancelot. Romanul *Tristan şi Isolda* este în întregime consacrat iubirii între oameni. Tristan simte pentru Isolda, soţia unchiului său, regele Mark, o pasiune de neînvins, care îi va duce pe cei doi tineri la disperare şi moarte.

O legendă stranie

Truverii din nord şi trubadurii din sud[1] cântau doamnele, pentru că fiecare cavaler trebuia să aibă o „doamnă a gândurilor sale". Pentru ea lupta el în turniruri, purtând la lance semnul (eşarfa albă) pe care i-o dăduse mult adorata sa. Pentru ea făcea el fapte de vitejie nemaivăzute, în neîncetatele războaie ce îl atrăgeau departe de castel. Trebuia să se vorbească despre el în „camera doamnelor". Contele de Champagne, Thibaud, zis „Cântăreţul", era el însuşi un vestit truver. Îndrăgostit de Blanche de Castilia, soţia seniorului său, regele Ludovic VIII „Leul Aquitaniei", Thibaud o iubea atât de mult, încât s-a şoptit că el şi-a otrăvit suveranul, mort prematur în 1226. Un glumeţ l-a interpelat cu maliţie pe conte: „Cum vei putea să-ţi îmbrăţişezi iubita, când burta te va împiedica? (Thibaud-cântăreţul era foarte gras).

Miniatură din Roman de Mélusine, *zâna surprinsă în baie, în timp ce se metamorfoza parţial în şarpe*

un păcat de moarte

Evul Mediu, el făcând parte din grijile cotidiene ale aristocraţilor, deci ale unei mici părţi a populaţiei, de vreme ce 90 la sută dintre oameni trăiau la ţară.

Cum se poate explica atunci încăpăţânarea predicătorilor şi chiar a unor autori profani în a denunţa păcatul acestor practici? Pentru ei fardul era sinonim cu minciuna, pentru că o femeie în vârstă se dădea mai tânără, o femeie urâtă vroia să pară graţioasă, o femeie brună se prezenta drept blondă. În vreme ce frumuseţea naturală, în armonie cu întreaga persoană, reflecta sănătatea şi virtutea, cea artificială nu putea decât să schimonosească aceste două calităţi.

Femeia fardată, spuneau oamenii bisericii, se lăsa condusă de simţuri, de carne, nu de spirit. De aici şi insistenţa predicatorilor asupra preceptului *memento mori*, în forma cea mai primitivă: imaginea cadavrului. Fardul, afirmau teologii, era o înşelătorie adulterină. În mod frecvent, femeia fardată era asimilată cu prostituata. A se machia era un păcat în faţa Creatorului, pentru că femeia îşi atribuia astfel puterea iluzorie de a-şi transforma corpul după propriul plac, de a şi-l sustrage efectelor ineluctabile ale timpului şi astfel de a-şi crea o aparenţă diferită de cea dată de Dumnezeu, o aparenţă diabolică deci.

Unii predicători adăugau acestor argumente teologice consideraţii de ordin social: pentru a se farda şi a se împodobi, femeile îşi ruinau soţii, eventual, amanţii. Rolul lor era deci subversiv într-o societate unde fiecare trebuia să rămână pe locul cuvenit de la Dumnezeu. Ele antrenau în păcatul lor pe bărbaţii seduşi, alte femei cucerite de aceste maniere, în sfârşit pe fabricanţii de cosmetice, complici la păcat. Numai în două cazuri machiajul era legitim: pentru a ascunde infirmităţi şi atunci când femeia îşi căuta un soţ, întotdeauna însă fără a face rabat de la decenţă.

F. D.

[1] Se confundă uneori truverul cu menestrelul, dar cel din urmă era cel mai adesea un amărât care mergea din castel în castel, interpretând cântecele truverilor şi ale trubadurilor. Între truveri se găseau şi oameni ce deveneau menestreli de nevoie, dar cea mai mare parte a trubadurilor şi truverilor erau mari seniori sau cavaleri, ca ducele de Aquitania, Bertrand de Born, regele Richard Inimă de Leu, castelanul de Coucy, Thibaud, conte de Champagne etc.

Contele de Champagne a salvat-o pe Blanche de Castilia şi pe fiul ei Ludovic IX în timpul revoltei baronilor, declanşată în 1227 de contele de Bretania şi de contele de Burgundia.

Castelanul de la Coucy este unul dintre cei mai celebri truveri. El a trăit în sec. XII şi a fost fie guvernator al castelului puternicilor seniori de Coucy, fie fiu al lui Enguerrand II. Despre el a circulat o legendă stranie. Aceea a „castelanului de la Coucy şi a d-nei de Fayel". Simţindu-şi sfârşitul, iubitul a cerut ca, după moarte, inima sa să-i fie trimisă iubitei. Soţul d-nei de Fayel, care aflase despre legătura lor, i-a poruncit şefului său bucătar să gătească inima castelanului. Fără să bănuiască nimic, d-na a mâncat-o; soţul i-a dezvăluit apoi atrocele adevăr. „Pentru că am mâncat o asemenea carne, niciodată nu voi mai mânca alta", a spus nefericita, tremurând de groază, şi s-a lăsat să moară de foame...

Francisc I cel sceptic

Femeile ocupau un loc important în lumea cavalerilor. Împreună cu fecioarele, dădeau armele tânărului cavaler la învestirea sa şi îi întindeau scutul şi lancea, când pleca la război, se menţionează într-un manuscris englez din sec. XIV. În turniruri, devenise un obicei să fie aleasă o regină. Ea prezida lupta dintr-o tribună care îi era rezervată, lângă aceea a „arbitrilor". Trona acolo, înconjurată de cele două domnişoare de onoare, iar în seara luptei îi acorda premiul celui mai bun (un giuvaer de aur sau argint).

Instituţia cavalerilor aparent triumfătoare în sec. XIII-XIV, epocă în care s-au fondat ordinele Jartierei în Anglia, Lânii de aur în Burgundia şi a Sf. Mihail, creaţia lui Ludovic XI, era în realitate în declin. Au existat scriitori care au luat-o în zeflemea şi chiar au calomniat cultul femeii. De obicei, ei aparţineau mediului burghez, invidios pe cavaleri. Între ei, Antoine de la Salle. În al său *Petit Jehan de Saintré* relatează pe un ton ironic iubirile eroului său (Petit Jehan) şi ale doamnei des Belles Cousines care îşi înşală iubitul cu un călugăr libertin.

După multe aventuri, Petit Jehan taie limba mincinoasă a călugărului şi o demască pe d-na des Belles Cousines, încât ea nu va mai îndrăzni să mai apară la Curte. În acelaşi timp, poetul normand Alain Chartier critică femeile crude care îşi băteau joc de inima iubiţilor lor, în *La Belle Dame sans Mercy.*

Este oare acesta „amurgul vitejilor"? Încă nu... Romanul lui Amadis de Gaule, de origine spaniolă, datând din sec. XIV, a fost reluat integral în 1508 de Montalvo. Eroul era îndrăgostit lulea de frumoasa Oriane. Pasiunea lor a făcut să curgă multe lacrimi. Aceasta a fost lucrarea preferată a regelui Francisc I şi a ultimilor cavaleri. Regele o avea ca amantă pe bruna Françoise de Foix, contesă de Chauteaubriant, pe care o va abandona pentru blonda Anne de Pisseleu d'Heilly, viitoare ducesă d'Etampes. Firea ei veselă îl încânta pe suveran.

Înainte de Francisc I, femeile nu jucau, la curtea Franţei, rolul ce le-a fost atribuit mai târziu. Regina Anne de Bretania nu avea la Blois decât pe doamnele şi domnişoarele ei de onoare. „O curte fără doamne este o grădină fără flori", va spune regele cavaler. Râdea şi ochii săi de faun străluceau. Totuşi el nu avea o încredere nelimitată în virtutea fiicelor Evei: „adesea femeia e schimbătoare, nebun e cel care se încrede în ea", ar fi gravat el pe o fereastră a castelului de la Chambord, cu diamantul de la inel. Regele Francisc I era un sceptic. Cucerise atâtea inimi! Fidelitatea nu era punctul său forte.

A rămas epitetul

Cu toate că era prea realist pentru a fi un adevărat rege cavaler, Henric II a nutrit o mare dragoste pentru superba Diane de Poitiers, ducesă de Valentinois. El a impus culorile acestei eterne văduve, negrul şi albul, ca şi pajilor şi gărzilor ei, dar tot el nu s-a putut împiedica să nu o înşele. Cavalerismul murea. Înfrângerile paladinilor la Pavia (1525), Mohacs-ul (1526), moartea regelui Sebastian al Portugaliei (1578) i-au marcat crepusculul.

Curând Miguel de Cervantes îi va conferi nuanţe ridicole, în celebrul său *Don Quichote de la Mancha.* „Cavalerul tristei figuri", un creier scrântit, se îndrăgosteşte de o matracucă, o slujnică de han, pe care el o supranumeşte Dulcineea del Toboso. La sfârşitul vieţii sale, pline de himere şi deziluzii, eroul pune pe foc romanele cu cavaleri, de care este suprasaturat.

Cu acest autodafé grotesc, să fie oare transformat în cenuşă idealul cavaleresc? Amintirea vitejilor nu s-a pierdut totuşi. Epitetul „cavaleresc" este adesea atribuit unei conduite nobile, unei dragoste dezinteresate. Este un omagiu delicat adus paladinilor de odinioară, cutezanţei şi generozităţii lor. Cultul femeii, idealizate în persoana unei Guinever sau Isolda, făcuse să vibreze secole întregi inima cavalerilor. În sec. XV încă mai existau poeţi sensibili la tradiţia cavalerească, de pildă francezul Carol d'Orléans, în *Baladele* sale. ■

Adaptare de
Florentina DOLGHIN

Iubiri celebre

CAROLINA-MATHILDA DE DANEMARCA ȘI

JOHANN-FRIEDRICH STRUENSEE

Carolina-Mathilda între amant (stânga) și soț

Mulți o numeau „Trandafirul englez". Prințesa Carolina-Mathilda, sora regelui George III al Angliei, era într-adevăr foarte frumoasă. Cei care au asistat la sosirea ei în Danemarca, în acea zi de 25 octombrie 1766, în vederea căsătoriei cu regele Christian VII, ambii în vârstă de nici 20 de ani, au povestit apoi despre „minunatu-i păr auriu, cu reflexe de argint, despre ochii albaștri și calzi, nasul fin și tenu-i marmorean".

Avea 13 ani când fratele ei o logodise cu prințul moștenitor al Danemarcei. Pe moment, nu înțelesese mare lucru. Evident era vorba despre o căsătorie princiară, sclavie obligatorie pentru cei născuți prinți de sânge. Dar anii treceau și, pe măsură ce termenul se apropia, teama prințesei sporea. Era îngrozită că va trebui să trăiască departe de țara ei, lângă un om pe care nu-l văzuse niciodată. Reynolds, un mare pictor căreia Carolina-Mathilda i-a pozat în acea vreme, își amintea cum „sărmana prințesă nu contenea cu plânsul".

O fericire de 48 de ore

Şi totuşi, la 2 noiembrie acelaşi an, 1766 – ziua morţilor la danezi – când a intrat în Copenhaga, tinerei i s-a părut că s-a înşelat, că presimţirile ei erau false. Christian VII era un tânăr nu prea înalt, dar bine clădit, cu un păr lung, blond şi un chip agreabil. În plus, reacţionase foarte prompt la frumuseţea soţiei lui: o strânsese în braţe gata-gata să o sufoce.

Dar fericirea Carolinei-Mathilda nu avea să dureze decât 48 de ore. La fel cum, pentru o clipă, o plăcuse, regele a respins-o foarte curând. Contelui Holck, favoritul său, chiar i-a declarat dezamăgit că „statutul de celibatar era cu mult mai plăcut decât cel de soţ".

Spre nenorocul Carolinei-Mathilda, Christian VII avea o sănătate mintală şubredă. Crizele de epilepsie, din ce în ce mai frecvente, îi tulburaseră judecata. Iar tatăl său, Friedrich V, prin educaţia ce i-o dăduse, îi accentuase şi mai mult instabilitatea psihică. Jurase, încă de la naşterea fiului său, să-l formeze după chipul şi asemănarea lui. Fără să se întrebe dacă structura psihică a copilului se preta la acest mimetism. Mare luptător, mare vânător, mare băutor, mare amator de femei, cu o nestăvilită curiozitate pentru ţări străine şi un dispreţ la fel de nestăvilit faţă de filosofie, Christian VII, pe măsură ce ieşea din adolescenţă, devenea un dur.

La porunca suveranului, preceptorii prinţului au încercat să facă din el un savant, deşi avea o inteligenţă limitată, şi un Hercule, deşi era debil fizic. Rezultatul? Curând Christian a căzut pradă unor idei fixe, ba chiar unor halucinaţii. Iar cei doi însoţitori permanenţi ai săi, pajul Sperling şi contele Holck, perverşi şi desfrânaţi, n-au făcut decât să completeze opera preceptorilor. Care erau, de pildă, distracţiile favorite ale viitorului suveran? Să se ascundă pe sub mese şi să ciupească de pulpe doamnele, să spargă noaptea geamurile caselor, să provoace scandaluri cu oamenii de ordine.

Urcarea sa pe tron, în ianuarie 1766, după moartea lui Friedrich V, nu i-a schimbat cu nimic comportamentul. Iar căsătoria, câteva luni mai târziu, nici atât. Ceremonia încoronării, din 1 mai 1767, a fost urmată de un fastuos banchet, la care Christian VII s-a prezentat beat criţă. Carolina-Mathilda abia şi-a ascuns lacrimile de ciudă. Tensiunea dintre cei doi soţi creştea de la o zi la alta. A venit curând şi prima pedeapsă regală: Christian VII şi-a anunţat regina că nu-i va celebra oficial ziua de naştere, după care, a plecat singur în călătorie prin provinciile ţării. Întors acasă, a început să-şi bată joc în faţa întregii Curţi de silueta deformată a reginei, care era însărcinată.

Christian VII avea şi o amantă cvasioficială, o fostă servitoare la un croitor, care îl însoţea în toate călătoriile sale în lungul şi latul regatului. Catherina reuşise să-i transmită suveranului toate resentimentele ei faţă de burghezele oraşului care o umiliseră. Având o listă a lor, acesta a trecut direct la pedepse: şi-a pus oamenii să le pătrundă în case, să le distrugă mobila şi să o arunce în stradă.

Singura mângâiere a Carolinei-Mathilda era doamna ei de onoare, căreia îi purta o mare afecţiune. Curând regele a alungat-o şi pe aceasta.

În mai 1768 suveranul a început o lungă călătorie, de aproape un an, în Anglia şi Franţa. În zadar a sperat regina că îl va însoţi şi îşi va revedea ţara. S-a ales numai cu injurii. La

întoarcere însă, lovitură de teatru: Christian VII era mai îndrăgostit de soţia sa decât în prima zi. Dezechilibrul mintal al suveranului se accentuase. În plus, el venise şi cu o achiziţie din „distracţiile“ de la Paris şi Londra: o boală pe atunci greu de îngrijit, pe care a transmis-o soţiei.

Medicul de talent

În disperarea ei, Carolina-Mathilda l-a chemat pe medicul Curţii, pentru a-i cere părerea. Era un german, de 31 de ani: Johann-Friedrich Struensee *(Magazin istoric,* nr. 11/1972). Se născuse în 1737 la Halle, în Saxonia ca fiu al unui pastor fanatic. De tânăr, Johann-Friedrich ajunsese la concluzia că „unica noastră ocupaţie trebuie să fie să ne procurăm senzaţii dulci, fără să facem rău nimănui“. E picurean înverşunat, doctorul Struensee iubea femeile, ele îl iubeau pe el, cu atât mai mult cu cât, ca medic, era în mare vogă în casele nobililor. Ce-i drept, în Altona, în Schleswig-Holstein, unde profesase.

Struensee călătorise în Franţa, unde, la Fontainebleau, i se arătase camera în care regina Christina a Suediei locuise altădată cu favoritul ei Monaldeschi şi, la întoarcere, tânărul medic îi mărturisise plin de îndrăzneală fratelui său că ar face orice să devină un alt Monaldeschi. „Pentru cine ştie să cuteze totul este posibil“, spusese el atunci.

Printr-un concurs favorabil de împrejurări, Struensee a ajuns la Copenhaga. Un bun prieten al lui, mare senior, Otto-Schack von Rantzau-Ascheberg, devenise comandant-şef al armatelor daneze. Cu orice ocazie acesta lăuda la Curte calităţile de medic ale prietenului său, aşa încât curând fiul pastorului din Halle a ajuns medicul regelui.

Se pare însă că Struensee era cu adevărat un talent în medicină. De mai multe ori el l-a îngrijit pe rege şi l-a vindecat, ceea ce i-a sporit prestigiul. Evident, când regina s-a îmbolnăvit, Christian i l-a trimis pe excelentul său medic.

Boala i-a apropiat foarte mult pe cei doi. Zilnic Johann-Friedrich venea la pacientă, o îngrijea atent şi îi vorbea despre lucruri la care ea nu se gândise niciodată: reformele necesare ţării, de care medicul se molipsise în urma călătoriei în Franţa şi contactului cu filosofii francezi, libertăţile ce trebuiau acordate oamenilor, respectul datorat tuturor supuşilor Coroanei, fie ei nobili sau simpli ţărani.

Încet-încet Carolina-Mathilda a început să îl privească cu alţi ochi pe acest om, care la început îi trezise aceeaşi repulsie pe care i-o provoca soţul ei. Inteligenţa lui o fascina. Când micul prinţ Friedrich s-a îmbolnăvit, regina şi medicul au vegheat zi şi noapte deasupra leagănului. Intimitatea celor doi a sporit. Carolina-Mathilda a înţeles că îl iubea cu adevărat pe acest om.

Un ambiţios lipsit de scrupule?

Dintr-o dată la Curtea de la Copenhaga s-a constatat că Struensee a devenit cel mai puternic bărbat din Danemarca, după suveran. La 15 decembrie 1770 el a obţinut de la rege îndepărtarea cancelarului Bernstorff, cel mai conservator ministru, aprig păstrător al ordinii feudale. Fără a primi funcţia ca atare, Struensee la înlocuit pe Bernstorff în postul de cancelar. Ce-i drept, cariera lui politică începuse puţin mai în urmă, când regele Christian VII îl numise raportor la Consiliul de Stat, apoi consilier de stat.

De altfel monarhul în acea perioadă se îndepărtase deja de treburile statului. Nu-şi mai părăsea apartamentul, unde se plimba în halat, citind de dimineaţa până seara poezie franceză. Avea o încredere oarbă în flerul politic al cancelarului său, pe care îl socotea cel mai bun prieten. Dar „cel mai bun prieten“ era şi amantul soţiei sale şi cel mai puternic bărbat de stat din Danemarca.

Istoricii sunt nemiloşi cu acest personaj: un intrigant de cea mai joasă speţă, un ambiţios lipsit de scrupule, un egoist pentru care nu exista nimeni pe lume în afara lui. Dar lucrurile sunt mult mai nuanţate. Acest rechizitoriu poate părea total nedrept, dacă urmărim personajul în acţiune, măsurile luate în timpul „domniei“ lui, pentru că a fost o adevărată domnie.

În câteva luni Struensee a liberalizat literalmente ţara, sufocată de o monarhie absolută. A abolit cenzura presei şi a cărţilor, a suprimat consiliul privat, pentru a restabili puterea monarhică, „aşa cum a fost ea încredinţată strămoşilor noştri“. Şi cancelarul-medic nu s-a oprit aici: a redactat personal o serie de acte regale, prin care micşora impozitele împovărătoare, suprima privilegiile ce paralizau industria şi comerţul, reforma justiţia, îmbunătăţea soarta ţăranilor. De asemenea, a întreprins o viguroasă reformă în armată, condusă de bunul său prieten Rantzau, şi în domeniul finanţelor, pe care le-a încredinţat fratelui său Carol-August. Nobilii şi-au văzut prejudiciate privilegiile, biserica a trebuit să suporte toleranţa religioasă, impusă de energicul reformator.

Curând Struensee a obţinut de la rege un ordin prin care toate departamentele administrative îi erau supuse lui, fără a mai fi necesară semnătura suveranului

în nici o problemă, fie ea cât de gravă. În tot acest timp legătura de dragoste cu Carolina-Mathilda a continuat. Contemporanii au bănuit chiar a exista o explicație supranaturală în iubirea purtată de regină medicului său. La apariția lui, Carolina-Mathilda se tulbura vizibil, tremura toată, ceea ce nu putea trece neobservat între curteni. La orice oră a zilei cei doi puteau fi văzuți călărind fericiți împreună sau la masă, alături, în prezența suveranului, tot mai irațional. Mai târziu, istoricii au explicat comportarea plină de emotivitate a reginei prin remuşcările ei, asociate cu pasiunea devastatoare pentru acest bărbat.

La Curte, aristocrația, tot mai lovită de măsurile lui Struensee, a sfârşit prin a-şi părăsi posturile. Nici o problemă. Atotputernicul cancelar a înlocuit-o prin negustori. În vizită în Danemarca, prințul regal al Suediei a fost stupefiat la vederea regelui şi a reginei, la masă, în compania unei galerii de doamne şterse, despre care a aflat că sunt „soțiile principalilor negustori din capitala țării".

În *Memoriile* sale, cea mai completă mărturie despre această poveste ciudată, elvețianul Reverdil scrie că „tonul conversației şi recepțiile de la Curtea din Copenhaga îți sugerau o echipă de servitori, instalați la masă, în timpul unei călătorii a stăpânilor lor". La ceremoniile oficiale, Struensee, alături de regină, primea onorurile, în vreme ce regele, în halat, apărea deseori din spatele unei uşi, privea amuzat, apoi se retrăgea în apartamentul său recitând aceleaşi poezii franțuzeşti.

Dar Struensee o luase prea repede. Chiar şi țăranii şi burghezii, beneficiari ai reformelor sale, nu-l prea înțelegeau. În tot cuprinsul țării, nobilimea nu ostenea în a-l ponegri pe intrigant şi desfrânat. Regina-mamă adunase în juru-i, chiar la Curte, un puternic partid anti-Struensee. Se anunța furtuna. De care cancelarul nu ştia nimic. Până şi Rantzau, comandantul armatei şi bunul său prieten, se raliase conjuraților. Ca şobolanii care abandonează nava când ea se scufundă. El îşi oferise serviciile reginei-mame, Julia-Maria.

Lordul Keith recuperează „Trandafirul englez"

La sfârşitul anului 1771, când în armata terestră şi marină au izbucnit revolte, Struensee s-a dovedit destul de slab. Ceea ce i-a încurajat pe adversarii săi. Puțin mai târziu, Carolina-Mathilda a născut o fetiță. Întregul regat ştia că tatăl este medicul-cancelar. O adevărată crimă de lezmajestate, care trebuia pedepsită, după cum regele Christian VII trebuia compătimit.

La 15 ianuarie 1772, un consiliu secret, reunit în apartamentele reginei-mame, a hotărât soarta celor doi amanți. Erau pierduți. Julia-Maria a ticluit o scrisoare care conținea planul unui complot pus la cale de Struensee şi Carolina-Mathilda pentru uciderea regelui nebun. Ea a arătat epistola fiului ei. Imediat, regele a ordonat ca regina şi ministrul să fie întemnițați. Procesul celor doi a început la 20 februarie 1772. Struensee a fost anchetat fără pauză o zi întreagă. El abolise tortura în regatul danez, în cadrul măsurilor liberale întreprinse. Pentru el tortura a fost reinstaurată.

Tot timpul Struensee a negat. A negat că a fost amantul reginei, a negat că l-a trădat pe rege, afirmând că n-a făcut decât să-l slujească cu devotament. Sub tortură, însă, după câteva zile a mărturisit, într-o avalanşă, tot ce îi atribuia tribunalul.

La rândul ei, regina s-a rugat tot timpul pentru iubitul ei. Şi ea a negat. La fel de energic. Până în ziua când i s-a arătat o hârtie semnată de Struensee, în care adulterul ei era dezvăluit. Promițându-i-se că, semnând şi ea acest document, viața iubitului ei putea fi salvată, Carolina-Mathilda a ales să fie dezonorată. A semnat, după care a leşinat. Dar curând avea să afle că a fost victima unei înşelătorii abominabile. În urma semnăturii ei, Struensee a fost condamnat la moarte pentru crimă de lezmajestate. Urma a i se tăia pumnul drept şi capul, apoi corpul în patru.

Revenit la putere, cancelarul Bernsdorff a încercat o îmblânzire a pedepsei. Dar Rantzau s-a opus din toate puterile. Fostul prieten al lui Struensee nu suportase niciodată să-l vadă pe acest inferior al lui ajuns la cele mai înalte onoruri, de care el se considera frustrat.

La 28 aprilie 1772 Struensee a urcat pe eşafod. Şi a murit cu curaj. Carolina-Mathilda nu a fost condamnată la moarte. S-a pronunțat doar divorțul ei de rege pentru adulter. Viața ei părea încheiată. Dar să nu uităm că era englezoaică şi că Londra nu avea obiceiul să-şi lase supuşii umiliți. Cu atât mai mult când era vorba despre o prințesă regală. O fregată britanică a intrat în portul Copenhaga, cu tunurile în poziție de tragere, lordul Keith, aflat la bord, amenințând că oraşul va fi bombardat dacă nu i se încredința imediat „Trandafirul englez".

La scurt timp fregata s-a îndepărtat de țărm, ducând la bord pe regină şi pe fiica ei şi a lui Struensee. Cele două prințese au fost debarcate la Hanovra, posesiune engleză, unde Carolina-Mathilda avea să mai trăiască numai trei ani. A murit la 10 mai 1775. Avea 24 de ani. ■

Adaptare de
Florentina DOLGHIN
(după revista Historia)

ISTORIE ȘI LEGENDĂ ÎN SRI LANKA

Insula Ceylon – denumirea ei până în 1972, când s-a proclamat Republica Sri Lanka – pare o lacrimă ce alunecă din extremitatea meridională a Indiei, ca un enorm smarald într-un colan. De fapt, este aproape o prelungire a peninsulei indiene, cu care în timpurile străvechi era unită prin podul mitic al lui Adam. Țărmurile de nisip și înșiruirea insulelor de corali din strâmtoarea Palk – care o separă de India – par să confirme joncțiunea antică, pe care – conform unei legende musulmane – a străbătut-o Adam, după ce a fost alungat din Paradisul terestru.

Deși strâns unit de lumea indiană prin legături geografice, istorice și economice, Ceylonul posedă o individualitate proprie și o complexitate culturală particulară. Cu istoria sa bogată, cu natura lui luxuriantă, cu culorile și frumusețile sale, Sri Lanka a inspirat, de-a lungul secolelor, mii de legende despre bogăția și minunățiile ei.

Litoralul este învești mântat cu o vegetație bogată de cocotieri, care se apleacă spre ocean aproape mângâindu-l. În interior, văi adânci, acoperite cu liane, orhidee și ferigi gigantice, oferă refugiu la mii de maimuțe și păsările divers colorate. De-a lungul secolelor, marinarii și negustorii s-au întors din Ceylon aducând povestiri de călătorie fantastice. Au spus că aerul insulei era îmbibat cu arome, că pământul ascundea multe pietre prețioase – rubine și safire – și că în jungla ei foarte deasă trăiau animale fantastice. Unul dintre călători a identificat chiar orașul Galla, de pe coasta sud-vestică a insulei, cu biblicul Tarshish, unde navele regelui Solomon (c. 973-933 î.e.n.) ar fi găsit „aur, argint și fildeș, papagali și maimuțe mari".

„Când omul se desparte de insula Angaman și merge către apus, el întâlnește insula Seilla, care este cea mai bună insulă din lume prin măreția sa –, notează Marco Polo în *Milionul*. El vede un rubin „lung cât o palmă și gros cât brațul unui om", relatează în continuare celebrul negustor și călător venețian. Franciscanul Giovanni de 'Marignolli, șeful unei misiuni papale la marele han mongol, scria în 1338: „Paradisul este un loc care există cu adevărat pe pământ și este lângă ocean, în regiunile orientale, pe cealaltă coastă a Indiei Colombina, chiar în fața muntelui Seilla".

Iar chinezul Faxian cunoscut călător și pelegrin, ajuns în Ceylon în anul 412, nota că „la origine insula nu era locuită de făpturi umane, ci de driade și *naga* (șarpe divin), cu care făceau comerț negustorii din cele mai îndepărtate regiuni. În timpul tranzacțiilor, spiritele nu se arătau: se limitau la expunerea mărfurilor lor prețioase, alăturându-le cartonașe cu prețurile, în timp ce negustorii alegeau, apoi își duceau departe cumpărăturile lor".

Statuie a lui Budha, sculptată în sec. XI

Insula leilor

Prima legătură a Ceylonului cu lumea occidentală – se precizează în revista italiană *L'Universo,* din care am adaptat acest articol datează din secolul IV î.e.n. și se datorează lui Magasthenes, trimis în India de un rege din dinastia seleucidă a Siriei elenistice. Magasthenes povestește că a văzut acolo elefanți, aur și bijuterii. Câțiva tovarăși de arme ai lui Alexandru cel Mare au vizitat și ei insula și au numit-o Taprobane (din limba pali[1] *Tambapanni)* cum a fost cunoscută de lumea greco-romană. Istoricul roman Pliniu (24-79 e.n.) povestește despre o navă care din Arabia, împinsă de musoni, a ajuns pe coastele insulei. Echipajul a intrat în contact cu regele local, care a

[1] Limbă indo-europeană din ramura indo-iraniană; forma cea mai veche a limbilor indice medii (folosită în Ceylon încă înainte de începutul erei noastre); limbă religioasă a budismului meridional și a unei importante culturi, extinsă în jurul anului 1000 e.n. într-o serie de țări la est de India. Este folosită și astăzi ca limbă liturgică și de cultură în Sri Lanka, Birmania, Thailanda.

propus o alianţă cu împăratul roman Claudiu. Geograful grec Ptolemeu (c. 90 - c. 168) a dat chiar o descriere detaliată a Ceylonului, pe care l-a numit „Salike", şi a Capitalei sale, Anuradhapura devenită Anurogrammum Regium în monumentala sa *Geografie.*

Ceylonul a fost cunoscut sub diverse nume. Chinezii i-au spus „insula nestematelor", deoarece pietrele preţioase ale locului reţinuseră lacrimile cristalizate ale primului om, Panku. Neguţătorii musulmani au definit-o „insula plăcerii", arabii i-au zis „Serendip" de unde Horace Walpole, scriitor englez din sec. XVIII, a creat termenul „serendipity", capacitatea de a face descoperiri fericite.

Pentru singalezi, populaţia Ceylonului, ea a fost întotdeauna Sri Lanka, „insula strălucitoare". Mai mult, Lanka este numele sub care apare în *Ramayana,* cea mai importantă dintre epopeile sanscrite, în care se povesteşte despre răpirea Sitei, soţia lui Rama, de către Ravana, regele-demon din Lanka. Rama, cu ajutorul unei armate de maimuţe, sub conducerea generalului-maimuţă Hanuman, ar fi invadat insula, construind un pod de piatră peste scurtul canal ce o separa de India, şi ar fi eliberat-o pe Sita.

După cum menţionează cronica *Mahavamsa*, scrisă de un călugăr în jurul anului 400 şi care se referă la istoria insulei de la începutul sec. V î.e.n. până în perioada redactării, în Sri Lanka a sosit în anul 483, principele Vijaya, de origine ariană, coborât din nordul Indiei, care se considera descendent al unei principese şi al unui leu. Ajuns în insulă, el a găsit puţine triburi primitive, care trăiau în munţii împăduriţi. Vijaya a răspândit limba pali (asemănătoare sanscritei), religia brahmanică şi cunoştinţe indiene în domeniul agricol. S-a căsătorit cu principesa veddă[1] Kuveni, fondând dinastia singaleză Vijaya, care şi-a luat numele de la mitologicul înaintaş leonin. De unde şi denumirea de Sinhala „insula leilor", deoarece în limba pali „Sinh" înseamnă leu, animal care apare şi pe drapelul naţional al Republicii Sri Lanka. Sinhala a devenit apoi pentru portughezi Ceilao, pentru olandezi Zeilan şi, în sfârşit, în engleză, Ceylon. Dinastia Vijaya, fondată de regele Vijaya (483 - 444 î.e.n.), a domnit până în anul 127 e.n. În sec. III î.e.n., sub regele Devanampiya Tissa, a avut loc un eveniment crucial pentru îndelungata istorie a Ceylonului: convertirea populaţiei la budism.

Conform tradiţiei singaleze, budismul a fost adus de Mahinda, fiul regelui indian Aşoka (c. 273-232 î.e.n.). Însuşi regele Tissa a rămas fascinat de această religie, destinată să schimbe radical înfăţişarea şi destinul insulei. El a construit temple şi mănăstiri, transformând capitala, Anuradhapura, în oraş sacru.

O societate „hidraulică"

Rapida dezvoltare a civilizaţiei antice din Sri Lanka s-a datorat mai ales abilităţii pe care au demonstrat-o singalezii în exploatarea apelor. Ei au transformat pădurile, pradă în mod constant secetei, în terenuri agricole fertile şi orezării, prin intermediul unui sistem de irigaţii extrem de complex şi de extins, de fapt o amplă reţea naturală de canale şi mari canale artificiale. Musonul de vară aduce ploi abundente numai în partea meridională a insulei, în timp ce zona de apus, unde era instalat regele singalez, este săracă în ploi şi rămâne mai tot timpul însorită.

Primii colonizatori, aşezaţi în apusul insulei, au beneficiat nu numai de o singură recoltă de orez pe an, aliment de bază al populaţiei. Odată cu sporirea demografică s-a trecut la metoda „umedă" a culturii de orez. S-au construit enorme bazine hidraulice, de capacităţi mereu mai mari. De la digul antic Basawak-Kulam din Anuradhapura, lung de 1 600 m şi înalt de aproape 7 m, s-a ajuns la baraje de 14 km lungime şi 15 m înălţime, care închideau o suprafaţă de mii de hectare. Un singur canal, construit pentru a aduna apa râului care alimenta un bazin, era lung de 96 km.

Singalezii au devenit atât de renumiţi pentru ştiinţa lor, hidraulică, încât în sec. VIII un rege din Kaşmir „cerea ingineri din Ceylon pentru construcţia unui lac artificial". Extrem de ingenioasă era metoda reglării încărcării cu apă a bazinelor de rezervă. „Un canal de emisie subterană, întărit la intrare de un zid înalt care susţinea terenul, conducea apa către un puţ rectangular, numit *bisokotuva,* construit aproape de nivelul apei în dig. Fundul şi pereţii puţului erau acoperiţi cu dale de piatră, alăturate una alteia cu o precizie extremă, pentru a împiedica infiltrarea apei. De aceea, aceste puţuri au fost ulterior întărite cu un strat de cărămizi, unite prin ciment de cea mai bună calitate, derivat din coral.

Bisokotuva era prevăzut cu un capac de lemn, care putea glisa vertical pe o striaţie, pentru a deschide sau închide scurgerea conductei; aceasta ducea la baza povârnişului extern al digului. Folosirea de către inginerii singalezi a principiului „puţului cu valvă", în urmă cu peste 2 000 ani („redescoperit" şi folosit de inginerii de la jumătatea sec. XIX), a permis construirea celor mai mari canale de irigaţie care se cunosc până în timpurile moderne. *Ellas*-urile, canalele care conduceau apa de la marile bazine centrale la cele mici de depozitare şi de aici la orezării, erau prevăzute cu o înclinare numai de 30 cm pentru 1 600 m, iar uneori de numai 15 cm. Aceste construcţii uluiesc astăzi vizitatorii, prin cunoştinţele tehnicienilor singalezi de acum 15 secole, în ştiinţa hidraulică şi a irigaţiilor.

---

[1] Populaţie negroidă din insula Ceylon, de limbă singaleză.

În sec. XIII, asistăm la o deplasare a polului de atracție din regiunile aride nordice către cele umede, sud-occidentale. Cauzele declinului societății „hidraulice" singaleze care au dus progresiv populația în regiunile umede meridionale, sunt multiple: permanentele invazii ale triburilor tamile, originare din sudul Indiei, o gravă criză politică, care a făcut să lipsească controlul centralizat, necesar pentru a realiza extinsul sistem de irigații și a-i menține eficiența, apariția malariei, poate.

Rezultatul tuturor acestora este că în sec. XIV are loc o ruptură geografică, etnică și economică, care a opus regatul tamil al nordului diverselor regate singaleze meridionale, despărțite unele de altele de jungla deasă și de netrecut din centrul insulei. Regatul tamil Jaffna a prosperat prin bogatul comerț cu perle și pietre prețioase practicat de negustorii musulmani, în timp ce între regatele singaleze s-a distins Kandy, în centrul insulei, ultimul bastion al originalei structuri economice și sociale împotriva invaziei străine.

Scorțișoară și cafea

Pietrele prețioase, produsele coloniale și poziția geografică favorabile unui centru de importuri și exporturi au atras secole de-a rândul pe negustori și aventurieri. În 1344, călătorul marocan Ibn-Battuta (*Magazin istoric,* nr. 12/1981) găsea așezarea Colombo în mâinile piraților musulmani. Dar debarcarea portughezului Lourenço de Almeida în 1505 a fost cea care a inițiat prezența colonială europeană în istoria singaleză. El a fost primit, într-o audiență cordială, de regele Parakramabahu VIII și, s-a întors la Lisabona, profund impresionat de potențele comerciale și strategice ale insulei. Apoi a stabilit un contact regulat cu regele din Ceylon. În 1518, acesta din urmă i-a permis să construiască un fort la Colombo și i-a acordat câteva concesiuni în insulă.

Portughezii, olandezii și englezii s-au succedat timp de 450 ani ca stăpâni ai insulei, aducându-i numeroase transformări. Lusitanii au introdus creștinismul și și-au limitat influența asupra unor părți ale coastei, pe care a înflorit comerțul cu scorțișoară, plantă care creștea pe cale naturală în pădurile din interior. În 1618, ei au cucerit orașul Colombo. Douăzeci ani mai târziu, în insulă a început penetrația olandezilor, nerăbdători să-și creeze o escală în ruta lor către Indonezia. Pătrunderea lor avea să se încheie în 1658, când portughezii au fost alungați din Colombo. Dominația olandeză (1658-1796) s-a dovedit mai împovărătoare pentru populația locală. Pentru prima dată au fost controlate rațional prețul și recolta de scorțișoară și introduse în scop comercial noi varietăți agricole, ca: bumbac, cafea, tutun.

Erau primele încercări de plantații care, deși cu rezultate modeste, au înflorit în următoarea perioadă, a colonizării engleze. Stăpânirea olandeză, deși pe teritoriul de margine (regatul Kandy a rămas independent, bine protejat de munți), a dezvoltat instalațiile portuare, transporturile prin canale, a răspândit folosirea monedei și a adus noi structuri juridice și administrative, care au favorizat o puternică tendință de urbanizare a populației.

În 1795-1796 britanicii au ocupat insula, iar în 1802 au declarat-o colonie. Operând la o scară mai amplă și fiind mai îndelungată decât cele precedente, colonizarea engleză (1796-1900) a zguduit geografia umană și economică a Ceylonului, introducând noi structuri politice și sociale, foarte importante pentru viitorul țării. În 1815, noii stăpânitori au supus și regatul Kandy, ultimul teritoriu independent din Ceylon. Englezii s-au concentrat de la început asupra construirii unei rețele eficiente de transporturi, după o metodologie pe care o experimentaseră deja în India. Șoselele și căile ferate au depășit junglele și munții, înlăturând barierele naturale dintre un teritoriu și altul, dintre o populație și alta, punând în contact civilizații diverse și dușmane.

Importanța scorțișoarei, pentru care se luptaseră olandezii și portughezii, a scăzut. S-a inițiat dezvoltarea plantațiilor de cafea, pe terenurile înalte necultivate din sud-vest, și a cocotierului pe litoral. Cultura de cafea, între 1870-1880, a fost distrusă de o boală, care a condus la înlocuirea ei cu plantații de ceai, produs ce a necesitat construirea de clădiri pentru prelucrarea pe loc. La aceasta s-a adăugat un nou tip de cultură, *Hevea brasiliensis* (copacul de cauciuc), care împreună cu ceaiul au devenit principalele produse ale insulei.

Noua economie a plantațiilor s-a repercutat asupra structurii sociale a populației, în primul rând prin formarea unei noi burghezii locale, cultă și întreprinzătoare. Deoarece singalezii nu erau dispuși să muncească ca salariați pe plantații, englezii s-au servit de mâna de lucru tamil din nord, atrasă de salarii mai bune. Inserarea lor forțată în societatea singaleză a cauzat nu puține dificultăți politice și sociale. Dezvoltarea constiinței naționale și lupta pentru eliberare națională au dus la obținerea unei autonomii interne limitate, în 1912, apoi la proclamarea independenței insulei, la 4 februarie 1948, în cadrul Commonwealthului, pentru ca, la 22 mai 1972 în timpul guvernării de stânga a premierului Sirimavo Bandaranaike, să fie adoptată o nouă constituție, ce declara Ceylonul Republica Sri Lanka și rupea relațiile instituționale cu guvernul de la Londra, fără ca țara să părăsească Commonwealthul. ■

Adaptare de
Elena POPOVICI

CATASTROFA DIN RUE ROYALE

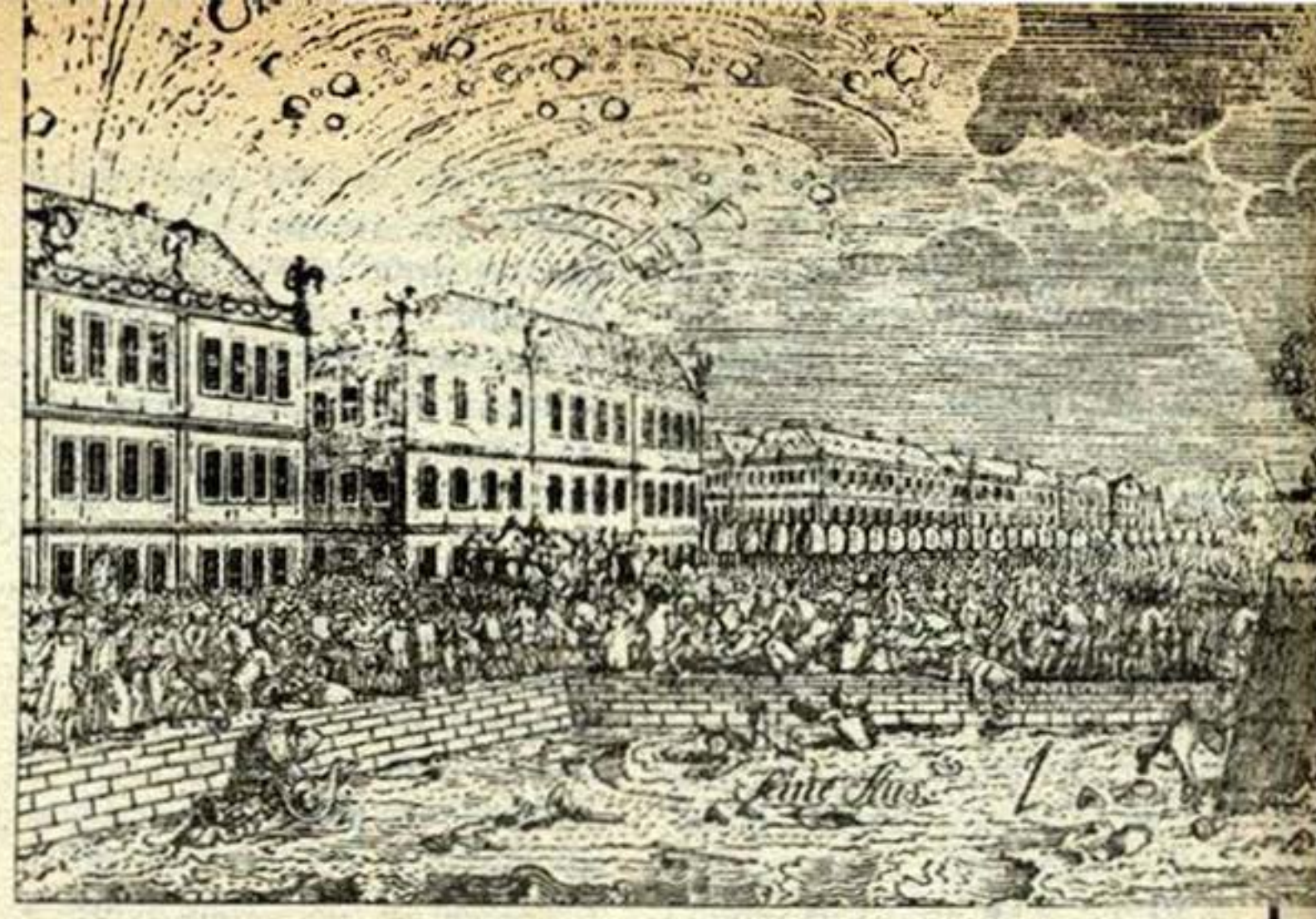

Ziarele și televizorul ne aduc, aproape zilnic, știri despre catastrofele nenaturale produse în diverse colțuri ale lumii. Un imobil prăbușit, un accident în metrou sau spectatori striviți în timp ce asistau la un meci de fotbal, iată imagini pe care fiecare dintre noi le-a putut urmări. În comentariile ce le însoțesc se remarcă întotdeauna panica ce i-a cuprins pe cei implicați și care a mărit numărul victimelor. Urmează apoi anchete, care încearcă – și uneori reușesc – să stabilească vinovați. Așa se petrec astfel de evenimente tragice azi. Dar acum câteva sute de ani cum era? Oamenii acelor vremuri, care nu trăiau în aglomerații urbane de amploarea celor de azi și nu depindeau atât de tehnologia ultramodernă, erau oare scutiți de asemenea evenimente? Și în cazul în care se produceau, se comportau ei altfel decât semenii lor din secolul XX?

Un răspuns îl putem căpăta examinând tragicele evenimente petrecute la Paris, în ziua de 30 mai 1770, când o serbare de amploare s-a transformat într-o catastrofă. Vom face apel mai ales la articolul istoricului Jean-Pierre Panouillé, care a examinat documentele de arhivă ce ni s-au păstrat.

Căsătoria viitorului Ludovic XVI, cu principesa austriacă Maria Antoaneta ar fi trebuit să fie un prilej de bucurie și pentru supușii regelui Franței. Ceremonia a avut loc la Versailles la 16 mai 1770. Ludovic XV, bunicul mirelui, a vrut să confere evenimentului o strălucire de neegalat. I s-a opus vremea, căci o furtună a întrerupt petrecerea. A hotărât atunci ca în ziua de 30 mai să se organizeze în Paris mari serbări populare.

Potrivit acestei gravuri germane de epocă, victimele ar fi pierit înecate în Sena. De fapt, pieriseră înăbușite și strivite în stradă, dar, așa cum se întâmplă de obicei, zvonuri dintre cele mai fanteziste au circulat chiar de a doua zi **(sus)**

Căsătoria Delfinului (viitorul și nefericitul Ludovic XVI) cu Maria Antoaneta în capela de la Versailles ar fi trebuit să fie un prilej de bucurie pentru populația Parisului

Municipalitatea a luat în considerare mai multe proiecte, între care un mare bal pe Champs-Elysée, curse de cai „în maniera vechilor romani", întrecere pe Sena între bărci metamorfozate în „gondole, peşti şi monştri marini". Scamatori, dansatori şi acrobaţi urmau să împânzească oraşul. Lipsa banilor a împiedicat realizarea planurilor. Municipalitatea a fost silită să se limiteze doar la ţinerea unui bâlci pe „bulevardele din Nord", unde, între poarta Saint-Denis şi biserica Sf. Magdalena, urmau să fie aprinse 360 de felinare, suspendate printre arbori. Tribune şi loji au fost amenajate în Piaţa Ludovic XV (azi Piaţa Concorde), de o parte şi de alta a Străzii Regale. Ziua serbării, 30 mai, a fost declarată nelucrătoare, caracterul său excepţional fiind anunţat de dimineaţă prin salve de tun. Partea de senzaţie a serbării urma să fie focul de artificii din Piaţa Ludovic XV, urmat de o „feerică" iluminare cu lampioane. „Focurile", cum li se spunea în epocă, erau o distracţie de care se bucurau deopotrivă nobilii şi poporul. În plus, era un spectacol gratuit, pentru care nu aveai nevoie de nici o invitaţie.

Pentru prevenirea accidentelor, locotenentul general al poliţiei (astăzi l-am putea numi şeful poliţiei Capitalei) a interzis construirea estradelor, care s-ar fi putut prăbuşi, precum şi închirierea bărcilor pe Sena. Celelalte măsuri de siguranţă au fost luate de prevotul Parisului (primarul), locotenentul general al poliţiei fiind doar informat despre ele. Garda municipală, corp militar însărcinat cu asigurarea ordinii publice, a fost trecută sub comanda prevotului. Instrucţiunile erau clare: împiedicarea staţionării persoanelor în faţa tunului când acesta va trage anunţând începerea serbării, formarea unui cordon pentru a împiedica apropierea publicului de foc etc.

Serbarea a început pe înserate. „Fântânile de vin", pâinea şi carnea distribuite gratuit au făcut deliciul săracilor, în timp ce toate trăsurile din Paris se îndreptau spre Piaţa Ludovic XV.

Când s-au lansat primele artificii, în piaţă nu se afla nici o trăsură. În schimb, acestea, supraîncărcate de oamenii cătăraţi deasupra, blocau străzile din jur. „Focurile" au fost considerate mediocre de către cunoscători, iar scânteile au aprins construcţia din lemn, stuc şi pânză, de unde se lansau artificiile. Puţin dezamăgiţi de spectacol, cei 300 000 de oameni aflaţi în piaţă au vrut să se îndrepte spre locul de desfăşurare a bâlciului, în căutare de noi distracţii. Piaţa Ludovic XV, cu un perimetru de 7-8 ha, nu oferea publicului, la ora aceea, decât o singură ieşire, Strada Regală. Aceasta, care făcea legătura cu celelalte bulevarde, era denivelată, acoperită cu materiale de construcţii şi prost iluminată.

O masă de oameni s-a precipitat dinspre piaţă spre Strada Regală. Deplasarea era extrem de dificilă, îngreunată de două vehicule-pompă venite să stingă incendiul, precum şi de cei ce avansau în sens invers, pentru a admira iluminaţia din piaţă. Ieşirea unor trăsuri din curţile învecinate a provocat panica. Din cauza terenului accidentat, multe persoane au căzut. Cei din spatele lor, neputând rezista forţei care îi împingea, i-au călcat în picioare, prăbuşindu-se la rândul lor. Au izbucnit primele ţipete. Mulţimea continua să avanseze spre Strada Regală. Trăsurile, imobilizate, se sfărâmară sub greutatea celor ce căutau să se salveze agăţându-se de ele, în timp ce caii, răsturnaţi, mureau înăbuşiţi. Felinarele fură sfărâmate, întunericul mărind spaima şi numărul accidentelor. Neputându-se ridica la timp, mulţi dintre cei căzuţi au fost sufocaţi sub greutatea corpurilor de deasupra. Presiunea era atât de puternică, încât câţiva oameni au murit striviţi în poziţie verticală, „sângele ieşindu-le pe gură, nas şi urechi". Încercările gărzilor de a opri tumultul au fost zadarnice. O patrulă trimisă în ajutor a fost luată pe sus de valul mulţimii, reuşind să se salveze într-o locuinţă. În cele din urmă, de Bar, comandantul adjunct al Gărzii Municipale, a dat ordin oamenilor de care dispunea, să „taie fluviul uman de la sursă". Manevra a fost executată cu abilitate. Gărzile, înaintând prin străzi lăturalnice, au reuşit să formeze un cordon şi să blocheze accesul în Strada Regală. Busculada a încetat, persoanele din piaţă fiind obligate să rămână pe loc.

Abia atunci dezastrul a fost perceput în întreaga sa amploare. Zeci de trupuri presărau solul, câteva respirând încă. Au fost solicitate persoane în stare să administreze îngrijiri medicale. Trei chirurgi s-au prezentat, în timp ce al patrulea scria lista medicamentelor recomandate în caz de leşin: rachiu, oţet, vase cu apă proaspătă. Cineva oferi „săruri englezeşti". Câteva trăsuri au fost rechiziţionate pentru transportarea la spital a răniţilor. În timp ce un preot examina victimele socotite moarte, „pentru a da ajutor spiritual celor care ar mai păstra un suflu de viaţă", se anunţă sosirea „Doamnelor", fiicele lui Ludovic XV. Mai mulţi lucrători au fost imediat rechiziţionaţi pentru a lua cadavrele din calea prinţeselor. Trupurile fură îngrămădite în grabă într-un post al gărzilor, din apropiere. Aflând despre tragedia petrecută, prinţesele au refuzat să traverseze asemenea locuri sinistre. Cortegiul făcu calea-ntoarsă, iar cadavrele au reapărut pentru a fi încărcate în căruţe şi transportate

la cimitirul cel mai apropiat. Accesul în Strada Regală fiind interzis, zvonurile au împânzit oraşul. S-a vorbit despre „mormane de morţi". După unii, catastrofa ar fi făcut cel puţin 300 de morţi; „în jur de 6 000", replicau alţii; „688 de morţi şi 830 de răniţi", spuneau cei „bine informaţi". Pentru mulţi incertitudinea a durat până a doua zi, când 132 de trupuri au fost aliniate în cimitir, pentru identificare. Cea mai tânără victimă avea 6 ani, cea mai vârstnică 75 de ani. Femeile erau de două ori mai numeroase decât bărbaţii. Meseriile cele mai diverse erau reprezentate: de la bucătar la pietrar, de la sculptor la arhitect, servitori, meşteşugari, câţiva negustori înstăriţi, soţiile şi copiii acestora.

Zvonurile au continuat să circule şi a doua zi. Ipoteze fanteziste, privitoare la autorii dezastrului, au fost emise. Mai întâi au fost bănuiţi adversarii alianţei cu Austria, apoi „persoane demne de încredere" au vorbit despre „asasini numeroşi" împungând mulţimea cu pumnalele. A fost acuzată atunci lumea interlopă. Se povestea că „pungaşii" au întins sfori de-a latul Străzii Regale. Garda Municipală, „care ar fi putut să fie mai numeroasă", a fost acuzată de neglijenţă, la fel şi comandantul ei care participa într-o casă din apropiere la un joc de cărţi. Cele mai virulente critici veneau din partea Arcaşilor de Gardă, corp poliţienesc mai vechi care îşi vedea rând pe rând atribuţiunile trecute în seama Gărzii Municipale. „Garda a lăsat publicul fără ajutor, sau dacă i l-a dat, a fost de o mie de ori mai ucigător decât accidentul pe care voiau să-l evite", afirmau arcaşii. Unii soldaţi au fost ocupaţi mai mult cu „spolierea" concetăţenilor, decât cu salvarea lor. Cât priveşte „pretinşii ofiţeri" ai Gărzii, „n-au făcut decât să se arate, apoi au dispărut".

Chiar dacă vinovaţii nu se ştiau, un lucru era clar: tragedia din Strada Regală reprezenta un semn de rău augur pentru viitoarea domnie, mai ales când s-a aflat că Delfina, Maria Antoaneta, era născută în ziua dezastruosului cutremur din Lisabona (2 noiembrie 1755).

Parlamentul Parisului s-a reunit în şedinţă extraordinară pentru aflarea vinovaţilor, în dimineaţa zilei de 31 mai. După mai bine de o lună de anchetă, concluziile au fost că, într-adevăr, gărzile au fost insuficiente, trebuiau întărite cu detaşamente de soldaţi, dar fiindcă ajutorul acestora trebuia plătit, prevotul a hotărât să renunţe, din motive de economie, la forţe suplimentare. De asemenea, se mai spunea în concluziile anchetei, prevotul nu a solicitat sfatul locotenentului general, care a asistat neputincios la dezastru.

Comandantul Gărzii s-a dezvinovăţit pe sine şi oamenii săi, invocând multiplele îndatoriri ale gărzilor şi necesitatea de a asigura în primul rând protecţia personalităţilor. „Ar fi putut apărea încă mai multe neajunsuri dacă poporul s-ar fi precipitat spre locul unde se aflau prinţii, ambasadorii şi persoanele de primă consideraţie".

Nici o neglijenţă gravă nu a fost reţinută contra organizatorilor sau a serviciului de ordine. Până la urmă, cauza dezastrului a fost atribuită „impetuozităţii mulţimii". Chiar dacă nu a fost nimeni pedepsit, catastrofa a dat prilejul puterii regale să ridice municipalităţii şi ultimele resturi de autoritate. În afara primăriei, autoritatea poliţienească urma să aparţină locotenentului general al poliţiei.

Serbările organizate cu ocazia căsătoriei Delfinului au costat Curtea de la Versailles 9 milioane de livre (2,5% din veniturile anuale ale statului). Se povesteşte că, întrebat de Ludovic XV cum i se par serbările, controlorul general al finanţelor ar fi răspuns: „Sire, mi se par... imposibil de plătit". Mai târziu s-a dovedit că avea dreptate. Furnizorii n-au fost niciodată plătiţi în totalitate. La începutul revoluţiei, 20 de ani mai târziu, mulţi dintre ei mai prezentau memorii, pentru a obţine cel puţin o parte din bani. La 21 ianuarie 1793, Ludovic XVI era ghilotinat în Piaţa Revoluţiei, fosta Piaţă Ludovic XV, astăzi Piaţa Concorde. ■

Adaptare de
Valentin GHEONEA

DOAMNA LUI VASILE LUPU

(Monoverb: 5-7)

T AR

Gheorghe BRAŞOVEANU

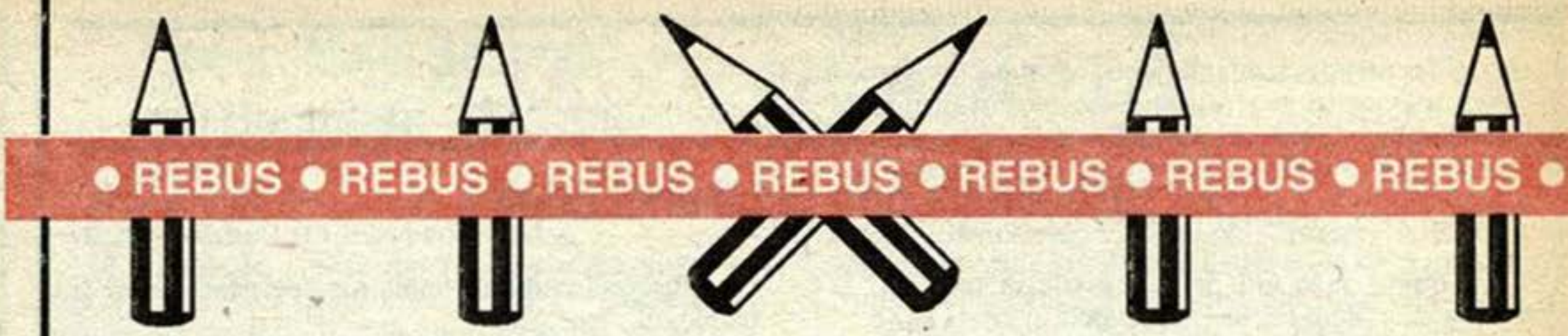

NOȚIUNI DE ISTORIE

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2						■				
3	■									
4					■		■			
5	■			■						■
6			■			■				
7				■				■		
8		■							■	
9							■			
10				■						
11					■					

ORIZONTAL: 1) Formă de organizare economică și social-politică primitivă, alcătuită din mai multe ginte – Metal ce a dat numele său ultimei epoci a comunei primitive, și a cărui descoperire a dus la descompunerea acesteia. 2) Numele țăranilor dependenți din Țara Românească, în Evul Mediu – Denumirea toponimică geto-dacă pentru „așezare, localitate". 3) Sistem de guvernare instaurat de August în Roma antică, la sfârșitul războaielor civile care a durat din anul 271 î.Hr. până în 285 d.Hr. 4) Persoană care face parte din urmașii primilor colonișți europeni din America Latină, mai ales de origine spaniolă – Astfel. 5) Centru de carne! – Perioadă de timp din istorie, caracterizată prin trăsături proprii. 6) Râu în Manciuria – Făuritorul istoriei – Munți în Germania . 7) Fiul lui Hefaistos cu Aglaia, una din cele trei Grații (mit.) – Da (pop. și fam.) – În ciur! 8) Particulă derivată din Ioan, care avea semnificația de cel ales de Dumnezeu pentru a domni, și care, făcea parte din titulatura domnilor din țările române – Titlul pe care îl purta monarhul Egiptului antic. 9) Soldat care făcea parte, în țările române, în Evul Mediu, dintru-un corp de ostași pedeștri cu leafă, recrutați mai ales dintre străini – Munte în Republica Botswana. 10) Ostaș din regimentele de lăncieri călări care alcătuiau cavaleria ușoară din țările române, în Evul Mediu – Loc de dispunere temporară a trupelor. 11) Fiecare din grupările sociale închise și strict delimitate prin origine comună, prin profesiune și prin privilegiile membrilor, în care era împărțită societatea în India și în alte țări orientale – Principalul producător de bunuri materiale din Evul Mediu.

VERTICAL: 1) Schimbul în natură, caracteristic comunei primitive – Răzvrătit împotriva asupritorilor, care, trăind în păduri, singur sau în cete, jefuia pe bogați și-i ajuta pe cei săraci. 2) Stau în grup! – Principala formă de luptă a țărănimii împotriva exploatării feudale. 3) Stat monarhic, condus de un împărat – Șters de pe fața pământului. 4) Titlu nobiliar în ierarhia feudală din apusul și centrul Europei, superior cavalerului și inferior vicontelui – Mică monedă austriacă de argint, care a circulat și la noi la începutul secolului al XIX-lea. 5) Fluviu de-a lungul căruia s-a format civilizația egipteană – Anton Bacalbașa. 6) Delicat – Stat condus de descendenții lui Mahomed. 7) Conducător (fig.) – Denumirea statului mongol, condus de un han. 8) În mediе! – Stat în S.U.A. cu centrul administrativ la Columbus – În fruntea barbarilor! 9) Lacomi – Nor (înv. și reg.). 10) Persoană care în schimbul unui beneficiu sau feud, datora suzeranului său omagiu, fidelitate și avea obligații civile și militare față de acesta (pl.) – Perioadă istorică delimitată de un anumit eveniment, real sau legendar, de la care se pornește numărătoarea anilor. 11) Timpul precis când s-a produs s-au urmează să se producă un eveniment – Titlu purtat de suveranul din Imperiul otoman și din alte țări musulmane.

Dicționar: DAVA, ARN, HILS, ACUS, IHI, UET, NUAR

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția integramei **Mari istorici:** G - E- O - N - SUETONIUS - ISIDOR - A - UZ - CARARI - OMAT - NUN - ATA - AC - ST - C - RI - OPIS - THIERS - AI - EA - ETA - M - AR - OVIEDO - ORDIN - UN - UD - AS - AB - OS - TARLE - STEMA - CAR

Soluția jocului din numărul trecut:

– p. 52: – PE SCLAVI I-AU DUS ÎN ARENĂ (PE-S-C/LA-V-I/I-AU-D/U-SI-N/ARE-N-A)

Revoluția prin ochii unui copil

Au trecut şase ani de la Revoluția română. Întâmplarea a făcut ca, în 1995, datele şi zilele să se potrivească exact cu cele de acum şase ani. Cu alte cuvinte, ziua de 22 decembrie a căzut tot într-o vineri, ca atunci când dictatorul a fugit, lăsând loc unei conduceri noi.

Nu vreau să repet ceea ce ştie toată lumea, ci să povestesc un crâmpei din Revoluția română, aşa cum a fost văzut de un copil de zece ani şi jumătate, prins într-un eveniment istoric de foarte mare importanță pentru țara lui, care, acum, încearcă să-şi formuleze o opinie despre ce-a fost atunci...

Totul a început în seara zilei de 21 decembrie 1989. Eram împreună cu mama şi cu bunica mea la nişte vecini şi ne străduiam să înțelegem, ascultând nişte posturi de radio străine, ce se întâmpla cu adevărat în țară... Pe la nouă seara au trecut prin fața casei noastre de pe strada Icoanei o mulțime de oameni care scandau lozinci anticomuniste. Mama a plecat cu ei şi n-am mai văzut-o cinci zile. Fiind zburdalnic de felul meu, nu mă răbda inima să stau în casă şi să mă uit în continuare la programul comunist de televiziune (vecinii cu „Europa liberă“ se culcaseră). Am vrut să ies în stradă, dar bunica nu m-a lăsat.

A doua zi, la 22 decembrie, am plecat de acasă şi, împreună cu mai mulți prieteni, am pornit prin Bucureştiul care icnea şi se zvârcolea furios. Am plecat spre Piața Rosetti. Pe strada Galați am văzut tancuri. Unul dintre ele a strivit chiar o maşină cu şoferul la volan, acesta scăpând, bietul de el, ca prin urechile acului. Mergând mai departe ám văzut vitrine sparte şi oameni care alergau. Nici nu-mi dau seama cum, vorbind într-una cu prietenii mei, am ajuns la Sala Dalles, unde am văzut lucruri care m-au făcut să mă îngrozesc: sânge, lumânări aprinse, oameni speriați, unii plângând. Era un moment de acalmie. Un tânăr povestea cum scăpase cu viață târându-se pe lângă şi pe sub cadavrele prietenilor săi. Totul era prea înfiorător pentru mine. Am plecat mai departe.

N-am mers prea mult. Am văzut un T.A.B. care se oprise. Pe el se cățăraseră tineri. Am vrut să mă urc şi eu, dar n-am reuşit. Până la urmă m-am suit, împreună cu prietenii mei, într-o basculantă plină cu oameni dornici de libertate. Aveam să aflu că mergeam spre Policolor. Tot drumul ne-am strigat părerile despre regimul care îngenunchease țara: „Jos comunismul!“, „Libertate! “, „Veniți cu noi!“. Ni s-au alăturat şi alții. După ce am ajuns la Policolor am mai strigat câtva timp, dar, aflând că se rămâne şi peste noapte acolo, am pornit înapoi, spre centru.

M-am întors în cele din urmă acasă, dar pe jos. Am făcut drumul în câteva ore. Am avut timp să mă gândesc la momentele incredibile pe care le trăiam. Aveam o senzație ciudată, dar extrem de plăcută, pe care n-am mai simțit-o niciodată de atunci: eram un fulg care plutea în aer, presimțeam libertatea, eram plin de speranțe. Vedeam oameni pe care nu-i mai întâlnisem niciodată şi care îmi păreau frați, vedeam locuri prin care nu mai trecusem niciodată şi care fuseseră parcă în inima mea de când lumea şi pământul.

Am ajuns în Piața Palatului. Aici erau mormane de cărți cu conferințe, tratate sau Dumnezeu ştie ce altceva scrise de *Prea luminatul nostru conducător.* Din vitrinele elegante ale librăriilor ajunseseră direct pe foc. Flăcările atâțau parcă şi mai mult mulțimea, tensionată şi aşa la maximum.

În centru începuse să se tragă îndrăcit. Mi s-a făcut frică şi am plecat spre casă pe străduțe lăturalnice, sperând să ajung într-o zonă de liniște. Dar şi acasă m-am simțit de parcă aş fi fost pe front: geamurile se zguduiau, ca şi cum ar fi fost un cutremur neîntrerupt.

În ziua următoare, pe 23, am colindat din nou oraşul şi am văzut pentru prima oară gărzi de revoluționari care, după ce m-au controlat, mi-au explicat că cercetau atât de riguros pe toată lumea pentru că depistaseră tot felul de persoane suspecte care aveau asupra lor arme. Printre ele se număra şi o doamnă în vârstă care avea un coşuleț cu mâncare şi pretindea că se duce să-l dea soldaților, dar, sub alimente, ascunsese o armă.

Alte peripeții n-am mai avut, dar am rămas cu imaginea unui București unic. Cu toate greutățile şi primejdiile, poate chiar datorită acestora, românii au fost uniți ca niciodată. În ciuda apăsării morții, oraşul, şi cred că şi țara, aveau o față de o frumusețe stranie. În zona centrală se aruncau bani la rădăcinile copacilor, iar în Piața Romană, pe soclul destinat probabil unei statui a lui Ceauşescu, a fost înălțat primul brad al unui Moş Crăciun liber, care promitea foarte multe şi care sădea speranțe în inimile oamenilor.

Țara îmi părea prietenă. Nu-mi venea să cred că aud lumea strigând şi că strig şi eu „Jos Ceauşescu!“, „Jos comunismul!“. Mă amuzam gândindu-mă la lumea nu demult apusă în care se făceau bancuri pe seama conducerii de partid, a organelor de stat şi a conducătorului țării doar în cercuri restrânse, față de persoane binecunoscute, cu jumătate de voce şi chiar şi în aceste condiții formulate cu grijă, subtil, pentru a nu fi tras la răspundere că aduci prejudicii statului, conducătorului suprem, siguranței naționale, sau că eşti duşman al poporului.

În prima zi de Crăciun, seara târziu, mama a ajuns în sfârşit acasă. N-am îndrăznit să-i spun că fusesem pe stradă, pentru că aflasem grozăviile prin care trecuse ea. Pe lângă ele, ceea ce văzusem şi trăisem eu era aproape nimic. Am fost, cred, printre primii copii care au aflat de formarea Consiliului Frontului Salvării Naționale (C.F.S.N.) şi am văzut în original lista membrilor săi, printre care se numărau Petre Roman, mama mea şi Ion Iliescu.

Andrei ANTIP,
clasa a XI-a, Liceul „I.L. Caragiale“,
București

Liceul „Matei Basarab“ din București – 135 ani

În toamna lui 1995, Liceul „Matei Basarab“ din București a sărbătorit 135 ani de existență.

În condițiile create după înfăptuirea unirii Moldovei cu Țara Românească (1859), societatea românească era pusă în fața unor necesități sporite, cărora le putea face față, pe de o parte, prin ridicarea nivelului culturii, iar pe de altă parte, prin răspândirea ei.

Fără îndoială, domeniul căruia i s-a acordat cea mai mare atenție a fost învățământul, principalul instrument de propagare a culturii.

Într-un mesaj din 6 decembrie 1859, Al.I. Cuza arăta: „România are alte nevoi, ce-i sunt speciale şi la care a sosit timpul ca să ne gândim. Guvernul meu va pune toată silința pentru ca instrucțiunea publică să fie gradulată şi pusă în deosebitele sale graduri, la îndemâna tuturor claselor, întrucât în educația poporului, bine condusă, se află cele mai multe garanții de ordine, progres şi de patriotism limitat. Ea trebuie dar, în fiecare nație, să răspundă la adevăratele ei nevoi şi la adevărata ei poziție... Eu țin numaidecât, ca fiecare locuitor să ştie în curând a scrie şi a citi, pentru ca să profite pentru industria sa de informările folositoare ce ar găsi în cărți bune şi speciale... Doresc ca instrucția primară şi aceea secundară să fie răspândită pe larg... pentru a pregăti elevii capabili să urmeze învățământul înalt, dar, totodată, nu mai puțin aş voi ca sistemul total de învățături să fie mult şi mai special apropiat trebuințelor şi naturii românilor, decât imitat fără nici o chibzuire din cutare sau cutare instituție străină“.

A doua zi, 7 decembrie 1859, *Monitorul oficial* publica Decretul domnesc (emis la Iaşi la 25 noiembrie 1859) prin care se consfințea înființarea şi a unui gimnaziu ce urma să se deschidă „în viitorul an scolastic“ şi care „se va denumi Gimnaziul lui Matei Basarab, în memoria acestui Domn care, afară de multe institute de pietate, a înființat tipografii spre a se tipări cărți în limba română, a scos limba slavonă din biserici şi a pus fundamentul culturii limbii naționale“.

Gimnaziul „Matei Basarab“ şi-a început activitatea la 4 noiembrie 1860, cu patru clase secundare clasice, 9 profesori şi 173 de elevi. În 1864, i s-au adăugat clasele superioare, gimnaziul fiind ridicat la rang de liceu. În perioada 1860-1885 şcoala şi-a desfăşurat activitatea în mai multe clădiri, improprii actului instructiv-educativ.

Din 1885, Liceul „Matei Basarab“ funcționează în cartierul Lucaci-Mircea Vodă, într-o clădire şi pe un teren cumpărate de la moştenitorii lui August Treboniu Laurian. Clădirea a suferit modificări în 1921-1923, 1923-1931. Din Liceul „Matei Basarab“ s-au desprins trei mari şcoli bucureştene, prin crearea claselor divizionare (paralele): 1878 – Gimnaziul „Dimitrie Cantemir“; 1892 – Gimnaziul „Gheorghe Şincai“; 1913 – Gimnaziul „Spiru Haret“.

De-a lungul celor 135 de ani de existență ai şcolii, corpul profesoral a fost alcătuit din oameni de mare cultură, valoroşi dascăli: Emanoil Bacaloglu, D.A. Laurian, Dimitrie Golescu, Ioan Slavici, Const. I. Sontu, Aaron Florian, Gian Luigi Frollo, Gheorghe Tattarescu, Enache Ciupagea, I.P. Filibiliu, Zosima Demarat, Gheorghe Moceanu, Sava Atanasiu, Marcel Brândză, Ion Popescu-Voiteşti, Ioan Tutuc, Gheorghe Nichifor, Gh. Dem. Teodorescu, G.I. Ionescu-Gion, Ion Fonescu, acad. Constantin Moisil, Constantin Damianovici, acad. D. Panaitescu-Perpessicius, Simion Sanielevici, Constantin Kirițescu, acad. Gh. Munteanu-Murgoci, Enache Ionescu, Emil Stoenescu, Mitiță Constantinescu, acad. Nicolae Cartojan etc.

Printre absolvenții liceului se află personalități de marcă ale culturii şi științei românești: Ernest Abason, Radu Bădescu, Mihail Benado, acad. Nicolae Cajal, Alexandru Froda, general lt. (r) Titus Gârbea, Şerban Gheorghiu, Mihail Ghermănescu, Aristide Halanay, Al. Sadi Ionescu, Const. Levaditi, Adrian Maniu, acad. Vintilă Mihăilescu, Ion Mincu, acad. Costin Murgescu, acad. Ştefan S. Nicolau, Alexandru V. Nicolescu, acad. Miron Nicolescu, acad. George Oprescu, Dimitrie Paciurea, Const. P. Popovici, Constantin Miculescu, Duiliu Zamfirescu, Ioan C. Zotto, Ion Manolescu, George Vraca, Alexandru Bocăneț, Aurelian Octav Popa, Nicolae Licareț, Ion Lucian, Mihai Fotino, Dem Savu, Voicu Enăchescu, etc.

În anul şcolar 1995/1996 în Liceul „Matei Basarab“ îşi desfăşoară activitatea 38 de clase (5 gimnaziu şi 33 de liceu, cu peste 1 200 de elevi) şcolarizându-se în profilurile: real (matematică-fizică, chimie-biologie), informatică, uman (filologie, istorie-ştiințe sociale, limbi străine).

Prof. Viorica POPA,
directorul Liceului „Matei Basarab“
București

Felicitări elevilor şi cadrelor didactice ale acestui liceu bucureştean.

Precizăm, totodată, că doamna prof. Viorica Popa este autoarea lucrării *Liceul „Matei Basarab“ din București. 135 ani – schiță monografică,* 240 pp., 6 400 lei, tipărită la Editura Pan-Arcadia, din Capitală.

Reduta

Am prezentat, şi cu alte prilejuri, în cadrul rubricii noastre publicații şcolare din diferite localități ale țării.

Primim acum numerele 1 şi 2/1995 ale revistei scoase de un grup de profesori din cadrul Grupului şcolar industrial Grivița din București – *Reduta,* cu următoarea redacție: fondatori Ion Moraru, Nicolae Paraschiv (redactor şef), Cristian Vornicu (secretar general de redacție; redactor coordonator – Doina Ionescu; tehnoredactare computerizată – Florica Matei, Gheorghe Matei; redactor economic – Camelia Bratu.

Revista este sponsorizată de firma GRIRO S.A. În paginile ei – articole de istorie, literatură, probleme de matematică, ştiri sportive, divertisment etc.

Alături de profesori, semnează şi elevi ai Grupului şcolar.

Felicitări pentru apariție şi urarea ca *Reduta* să-şi urmeze programul expus în editorialul primului număr: „Numele şcolii noastre aminteşte un nume-simbol în devenirea națională. În acelaşi timp, înțelegem şcoala ca pe o redută. Ea apără spiritul să nu se altereze, să rămână treaz“.

DIALOG CU CITITORII

MAGAZIN ISTORIC ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Încă de la apariție, deși era împiedicat să circule în fosta U.R.S.S., Magazin istoric **a avut mulți cititori în Moldova de dincolo de Prut. După 1990, circulația s-a normalizat, noi am fost la Chișinău, colegii noștri istorici au venit la București, iar numărul cititorilor a crescut simțitor, mai ales prin programul de integrare culturală.**

Din numerele trecute ale revistei, cititorii noștri au avut prilejul să cunoască interesul cu care este primit și citit Magazin istoric.

Primim, din ce în ce mai multe, astfel de frumoase ecouri de la tot mai mulții noștri cititori din satele și orașele Republicii Moldova.

Cu sprijinul Guvernului României, Departamentul informațiilor publice, Magazin istoric **poposește, lună de lună, în casele și bibliotecile pasionaților iubitori de istorie, de cele mai felurite vârste și îndeletniciri: profesori, muzeografi, studenți, țărani, casnice etc. etc.**

Iată, în această lună când, în urmă cu 78 ani, prin hotărârea Sfatului Țării din Chișinău, Basarabia se unea cu Patria Mamă, România, prezentăm aite gânduri despre istorie și Magazin istoric **primite de la cititorii și frații noștri de peste Prut.**

PE URMELE DACILOR

FUNDAȚIA CULTURALĂ „BASARABIA“, din Chișinău, str. Sfatul Țării, nr. 18, cod 277012, **ne trimite o copie după un interviu acordat de fizicianul ANDREI VARTIC ziarului** Tineretul Moldovei, **în care vorbește despre cercetările sale la cetățile dacice din Munții Orăștiei.**

Citățm din interviul domnului Vartic: Organizez de două-trei ori pe an niște expediții în Carpați, la Sarmizegetusa Regia, așa zisa capitală a dacilor. Nu sunt niște expediții arheologice, ci filosofico-fizico-chimico-arheologice. Încercăm să-i studiem pe daci monografic, cum spunea Dimitrie Gusti. Tocmai de aceea de fiecare dată, când mă deplasez la straniile cetăți, ridicate pe vârfurile Sureanului, iau cu mine oameni de știință. Ca să vadă o minune a lumii la fel de importantă ca și piramidele egiptene, dar care zace în ignoranță și uitare. Recent l-am dus acolo pe academicianul Sergiu Rădăuțan, specialist în semiconductoare. Fiindcă la Sarmizegetusa aur nu-i, dar este Siliciu, minunea dumnezeiască de pe care se înalță azi multe edificii ale tehnologiilor avansate.

DEOSEBITĂ PLĂCERE

Mă numesc **DUMITRU ZAVASTIN,** locuitor din com. Vadul lui Vodă, str. Decebal, nr. 17. Comuna e situată direct pe malul drept al Nistrului, vis-à-vis de com. Coșnița, unde au avut loc lupte în timpul războiului din Transnistria.

Sunt profesor școlar, pensionat pe motiv de boală și primesc o pensie de 50 000 lei românești.

Ce m-a făcut să vă scriu? Prin luna iunie 1995 am citit în ziarul **Țara** un aviz că puteți face abonare gratuită la revista de cultură istorică **Magazin Istoric.** Foarte mult m-am bucurat, că voi afla multe din istoria neamului românesc. Atunci am scris o scrisorică pe adresa din avizul sus numit, și din luna iulie primesc sistematic revista dvs., care îmi face o deosebită plăcere și curiozitate citind-o.

Doresc în continuare să o primesc, dar de abonat nu am posibilitate financiară, de aceea vă rog, din toată inima, să-mi continuați abonarea și pentru anul 1996.

Dacă o să fiu abonat, doresc să aflu din revista dvs. mai multe despre Basarabia, adică despre istoria ei zbuciumată și umilită.

Vă mulțumesc anticipat și mă scuzați că vă deranjez cu așa rugăminte, dar soarta e așa cum este ea. Așa mi-a dat-o și ne-a dat-o Dumnezeu. Mereu visez la un alt destin, și sper că va veni.

Aici închei mica mea scrisoare, dorindu-vă multă sănătate, succese mari la muncă, fericire personală și familială.

D-le Cristian Popișteanu! Transmiteți aceleași urări întregului colectiv, echipei redacționale.

Vă cuprind, adică vă îmbrățișez și vă sărut cu drag.

În continuare, dl. Zavastin se interesează cum poate intra în posesia unora dintre cărțile ale căror titluri le-a întâlnit pe talonul de comandă al editurii „Prietenii Cărții“ din nr. 10/ 1995.

Simplu: expediind talonul de comandă respectiv pe adresa „Prietenii Cărții“, C.P. 12-323, București 78100.

Iar pentru prelungirea abonamentului, vă sugerăm să scrieți la aceeași adresă menționată de ziarul Țara.

ADEVĂRUL DIN PAGINILE REVISTEI

Iată și gândurile unei cititoare din orașul Bălți **care, după ce ne scrie că a fost abonată la** Magazin istoric **prin intermediul domnului Viorel Dolha, din Arad, căruia îi mulțumește, continuă:**

Nici nu vă închipuiți cât de fericiți suntem când, în sfârșit, aflăm purul adevăr despre țara noastră.

Am înțeles cu mare regret cât de mult am fost mințiți de bolșevicii-comuniști care ne-au adus la sapa de lemn, căci ne-au îndobitocit făcându-ne analfabeți, care s-au străduit toți anii aceștia să uităm cine suntem și de unde venim.

Aceste cărți de istorie nu numai noi le vom citi și studia, ci și copiii și nepoții noștri.

De acum ea este și mereu va fi cartea de căpătâi.

Vă mulțumim încă o dată frați-români de nobilul gest.

Scrisoarea este semnată: Cemârtan Romeo – student la Iași, la Facultatea de Teologie anul II;

Cemârtan Margareta – invalidă de gradul II, fostă represată în Siberia;

Spânu Victor – profesor de educație fizică la Școala nr. 8;

Pribâș Vasile – pensionar, fost profesor;

Botnaru Vasile – muncitor la fabrică și mulți alții, cărora le dăm să citească (le împrumutăm).

De la al căror nume v-a scris Cemârtan Margareta.

Cer mii de scuze pentru așa scris, am învățat numai în limba rusă...

CITITĂ DE PRIETENI ȘI RUDE

Dl. SERGIU SIMIONICĂ, din orașul Florești, **ne comunică:** Am primit **Caietul Magazin istoric nr. 1, Ultimele zile ale mareșalului Ion Antonescu.** Revista este citită de mulți prieteni și rude din localitate.

De asemenea, domnul Simionică, la fel ca și ceilalți corespondenți ne-a adresat călduroase felicitări și urări cu prilejul sărbătorilor de iarnă și al Anului Nou, pentru care le mulțumim, dorindu-le, la rândul nostru, multă sănătate, bucurii și viață lungă.

CAIETUL MAGAZIN ISTORIC NR. 1

Ne-au solicitat și le-am trimis exemplare din primul Caiet Magazin istoric. Ultimele zile ale mareșalului Ion Antonescu **și domnii GHEORGHE AFANASIE PĂCURARU, din** com. Filipeni, raionul Leova, **și N.D. VECHIU, din** satul Văscăuți, raionul Orhei.

IZVOR DE CUNOAȘTERE A ISTORIEI

Dl. SERGIU CUȘMIR, din com. Ghindești, raionul Florești, **cititor al**

DIALOG CU CITITORII

Magazinului istoric, **mărturisește:** Pentru noi basarabenii, din partea stângă a Prutului, în aceste momente de grea cumpănă, zăpăciți de propaganda antiromânească, rămasă ca moștenire, încă de la fostul imperiu de ocupație ruso-sovietic sus-numita revistă este un adevărat izvor de cunoaștere a istoriei neamului românesc.

Încă o dată vă mulțumesc dumneavoastră, cât și echipei redacționale, pentru munca grea și nobilă, pe care o depuneți la reîntregirea neamului.

Sunt conștient și înțeleg că darul ce mi-a fost oferit mie a fost destul de costisitor.

Deci cu toată dorința ce o am, de a primi și mai departe această revistă, în anul 1996.

ÎN BEIJING WEEKEND

Revista Beijing Weekend, **publicată de** China Daily, **singurul cotidian național în limbă engleză din China, a consacrat, în numărul său din 14-16 iulie 1995, un articol familiei de diplomați români Anna Eva și Romulus Budura, la încheierea misiunii lor în capitala chineză.**

Este amintit faptul că, în numerele 10-12/1994 și 1-2/1995 ale revistei noastre, doamna Anna Eva Budura a publicat un serial consacrat împăratului Kangxi și epocii sale (1662-1722).

De asemenea, din inițiativa doamnei Han Xu, soția fostului ambasador al Chinei în S.U.A., fost ministru adjunct al Afacerilor externe chineze și președintele Asociației de Prietenie a Poporului Chinez cu străinătatea, revista Orizont mondial, **editată de Ministerul afacerilor externe chinez a publicat, în nr. 6/1995, un articol despre familia Anna și Romulus Budura.**

DIN AUSTRALIA

Doamna CECILIA SHERBAN, din Sydney, Australia, **ne trimite o felicitare de Anul Nou, cu urări adresate** întregii redacții de o foarte veche cititoare a revistei dumneavoastră (de la primul număr), împreună cu Paula și Andrei, copiii ei mai mici (cei trei mai mari sunt în țară).

Corespondenta noastră din cealaltă emisferă ne trimite și două publicații românești, editate prin strădaniile d-sale pentru conaționalii din îndepărtata Australie.

Este vorba de antologia de poezii, cântece și colinde românești O, ce veste minunată **și de monografia** Casa de România (Hohenzollern-Sigmaringen).

Mulțumim și călduroase felicitări pentru frumoasele inițiative culturale românești la atât de mare depărtare de țară.

SOLICITĂ DONAȚII
MAGAZIN ISTORIC

Asociația „Hercules", organizație nonprofit, nonguvernamentală, cu sediul în Costești, str. Victoriei, bloc L21, sc. A., ap. 3, jud. Argeș, având drept scop desfășurarea unor activități cultural-educative, vă roagă să publicați un anunț din care să reiasă că primim donații de colecții **Magazin istoric.**

Am publicat ca atare scrisoarea trimisă de dr. DAN POPESCU. Cititorii noștri care doresc să-și doneze colecțiile Asociației „Hercules" o pot face expediind revistele la adresa sus-menționată.

CONSTANTIN ANTIP – 70 ANI

Dl. CONSTANTIN DUMITRESCU, din București, **ne trimite câteva date biografice ale domnului general** Constantin Antip, **primul redactor șef al revistei noastre și de atunci colaboratorul ei permanent, care în luna octombrie 1995 a împlinit 70 de ani.**

Născut la 27 octombrie 1925 în satul Unceşti, comuna Telejna, județul Vaslui; studii liceale la Vaslui, studii universitare – drept și istorie – la Iași și București; debut în presă în 1945; redactor șef la publicațiile: **Vreme nouă** (1946), **Apărarea Patriei** (1956-1960, 1962-1970), **Presa noastră** (1958-1965), **Magazin istoric** (1967-1968, redactor șef fondator); membru în Biroul Comitetului de conducere al Uniunii Ziariștilor (de la înființare – 1955, până la încetarea activității ei – 1976); 1953-1984 – Cursul Istoria presei române la Facultatea de ziaristică din București; consilier onorific pentru istoria diplomației românești la **Diplomat Club.** Lucrări de istorie consacrate istoriei presei: **Contribuții la istoria presei române** (1964), **Istoria presei române,** curs universitar (1979), **Introduction in the History of the Romanian Press** (1981), **Publicistica militară în serviciul apărării naționale** (o istorie a presei militare românești, 1984); Premiul „Nicolae Bălcescu" al Academiei Române (1978).

Constantin Antip este autorul versiunii românești a celebrei lucrări antice chineze **Arta războiului** de Sun Tzî.

Responsabilul de număr, secretariatul de redacție și compartimentul de corectură se scuză față de cititori și autor pentru omiterea din sumarul nr. 2/1996 a studiului doamnei dr. Mădălina Nicolaescu, publicat în paginile 56–60 ale respectivului număr.

CERERI ȘI OFERTE

NICOLAE DEACONU VÂLCEA, Lipova, str. Aurel Vlaicu, nr. 4, bl. A2, ap. 6, **oferă numere din anii 1967-1991.**

NICOLAE GHEORGHE, București, str. Pravăț, nr. 10, bl. P6, sc. C, ap. 51, **oferă colecția 1969-1995.**

DUMITRU CORNEA, Târgu Mureș, str. Secuilor Martiri, bl. 3B, ap. 5, **oferă numere din anii 1968, 1971, 1976, 1977, 1979, 1982, 1986.**

ȘTEFAN STERE, București, str. Topliceanu Vasile, nr. 16, bl. P42A, sc. III, ap. 71, **oferă colecția 1967-1991.**

GEORGETA TRIFONOF, oraș Victoria, jud. Brașov, str. Victoriei, 6/6, **oferă colecția 1967-1990.**

LIVIA POPESCU, București, Drumul Taberii, nr. 23, bl. E 22, ap. 16, **oferă colecția completă.**

GHEORGHE V. HORJE, Baia Mare, str. Alex. Odobescu, nr. 2A ap. 16, **oferă numere din anii 1968-1987.**

NICOLAE FUNIERU, Ștefănești-Pitești, jud. Argeș, bl. 10, ap. 2, **oferă colecția completă.**

IOAN GLIGOR, Năvodari, jud. Constanța, Aleea Dobrogei, nr. 1, bl. 53, ap. 40, **oferă numere din anii 1969-1983.**

ELENA BONEANU, București, aleea Făurei, nr. 8, vila 11, ap. 3, **oferă colecția 1969-1983.**

CONTENTS (Romanian History) **M. Sadoveanu** The Old Beautiful Moldavia • **C.I. Diamandi, A. Goşu, S. Roşca** Diplomatic Revelations about Bessarabia in 1812, 1918, 1941-1944 • **D.V. Firoiu** August 23rd – September 2nd, 1944. The Legal Settlement • **C. Păunescu, M. Ştefan** Glimpses from the National Bank History (VIII) • **D. Velciu** Chronicler V. Demian (XVIIth Century) • **P. Cernovodeanu** Romanians and Russians: Politics and Kinship • **C. Popişteanu, D. Matei** Paris, December 1995. „Romania between Treaties and Dictates" • **C. Troncotă** From the Special Intelligence Service History: Mihail Moruzov • In Bucharest, 50 Years Ago • **A. Lascarov-Moldovanu** Recollections about Nicolae Iorga • March 6th, 1945. Documents of the Truth • Francophony: History and Present

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **M. Sadoveanu** La belle ancienne Moldavie • **C.I. Diamandi, A. Goşu, S. Roşca** Révélations diplomatiques sur Bessarabie de 1812, 1918 et 1941-1944 • **D.V. Firoiu** 23 août - 2 septembre 1944. L'établissement juridique • **C. Păunescu, M. Ştefan** Pages d'histoire de la Banque Nationale de Roumanie (VIII) • **D. Velciu** Le chroniqueur V. Demian (XVII s.) • **P. Cernovodeanu** Roumains et Russes: politique et parentés • **C. Popişteanu, D. Matei** Paris, décembre 1995. La Roumanie entre les traités et les diktats" • **C. Troncotă** L'histoire des services secrets: Mihail Moruzov • À Bucarest, il y a 50 ans • **A. Lascarov-Moldovanu** Souvenirs de Nicolae Iorga • 6 mars 1945. Les documents d'une session • La Francophonie: histoire et actualité

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **М. Садовяну** Древняя и красивая Молдова • **К. И. Диаманди, А. Гошу, С. Рошка** Дипломатические откровения о Бессарабии в 1812, 1918, 1941-1944 гг. • **Д. В. Фирою** 23 августа-2 сентября 1944 г. Юридическое оформление • **К. Пэунеску, М. Штефэн** Страницы истории Национального Банка Румынии (VIII) • **Д. Велчу** Летописец В. Демиан (XVII в.) • **П. Черноводяну** Румыны и русские: политика и родства • **К. Попиштяну, Д. Матей** Париж, декабрь 1995 г. „Румыния между договорами и диктатами" • **К. Тронкотэ** Из истории секретных служб: Михаил Моруэов • В Бухаресте, 50 лет назад • **А. Ласкаров-Молдовану** Воспоминания о Н. Йорге • 6 Марта 1945 г. — документы одной сессии • Франкофония — история и действительность

INHALT (Rumänische Geschichte) **M. Sadoveanu** Das alte und schöne Moldau • **C.I. Diamandi, A. Goşu, S. Roşca** Diplomatische Offenbahrungen über Bessarabien in 1812, 1918, und 1941-1944 • **D.V. Firoiu** 23 August - 2 September 1944. Die juristische Grundlage • **C.Păunescu, M. Ştefan** Aus der Geschichte der Rumänischen National Bank (VIII) • **D. Velciu** Der Chronist V. Demian (XVII Jahrhundert) • **P. Cernovodeanu** Rumänen und Russen – Politik und Verwandschaften • **C. Popişteanu, D. Matei** Paris, Dezember 1995. „Rumänien zwischen Verträge und Diktaten" • **C. Troncotă** Aus der Geschichte der Geheimdienst: Mihail Moruzov • In Bukarest, vor 50 Jahre • **A. Lascarov-Moldovanu** Erinnerungen über Nicolae Iorga • 6 März 1945. Die Urkunden einer Sitzung • Die Francophonie: Geschichte und Gegenwart

SUMARIO (Historia rumana) **M. Sadoveanu** La antigua y hermosa Moldavia • **C.I. Diamandi, A. Goşu, S. Roşca** Revelaciones diplomáticas sobre Besarabia en 1812, 1918, 1941-1944 • **D.V. Firoiu** El 23 de agosto-el 2 de septiembre de 1944. Las bases jurídicas • **C. Păunescu, M. Ştefan** Páginas de la historia del Banco Nacional de Rumania (VIII) • **D. Velciu** El cronista V. Demian (S. XVII) • **P. Cernovodeanu** Rumanos y rusos: política y parentamientos • **C. Popişteanu, D. Matei** París, diciembre de 1995. „Rumania entre tratados y diktados" • **C. Troncotă** De la historia de los servicios secretos: Mihail Moruzov • En Bucarest, hace 50 años • **A. Lascarov-Moldovanu** Recuerdos sobre Nicolae Iorga • El 6 de marzo de 1945. Los documentos de una sesión • La Francofonía: historia y actualidad

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate; difuzare redacție, Constantin Mușat, telefon: 222.38.50/636, 917.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-222.64.07 sau 222.64.39,
telex: 11995 – Piața Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, București, România
Abonamentul pe un an – 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. – Imprimeria „Coresi" – București

Comandă de stat
ISSN 0541-88IX

Lei 950

ИЗДАТЕЛЬСТВО

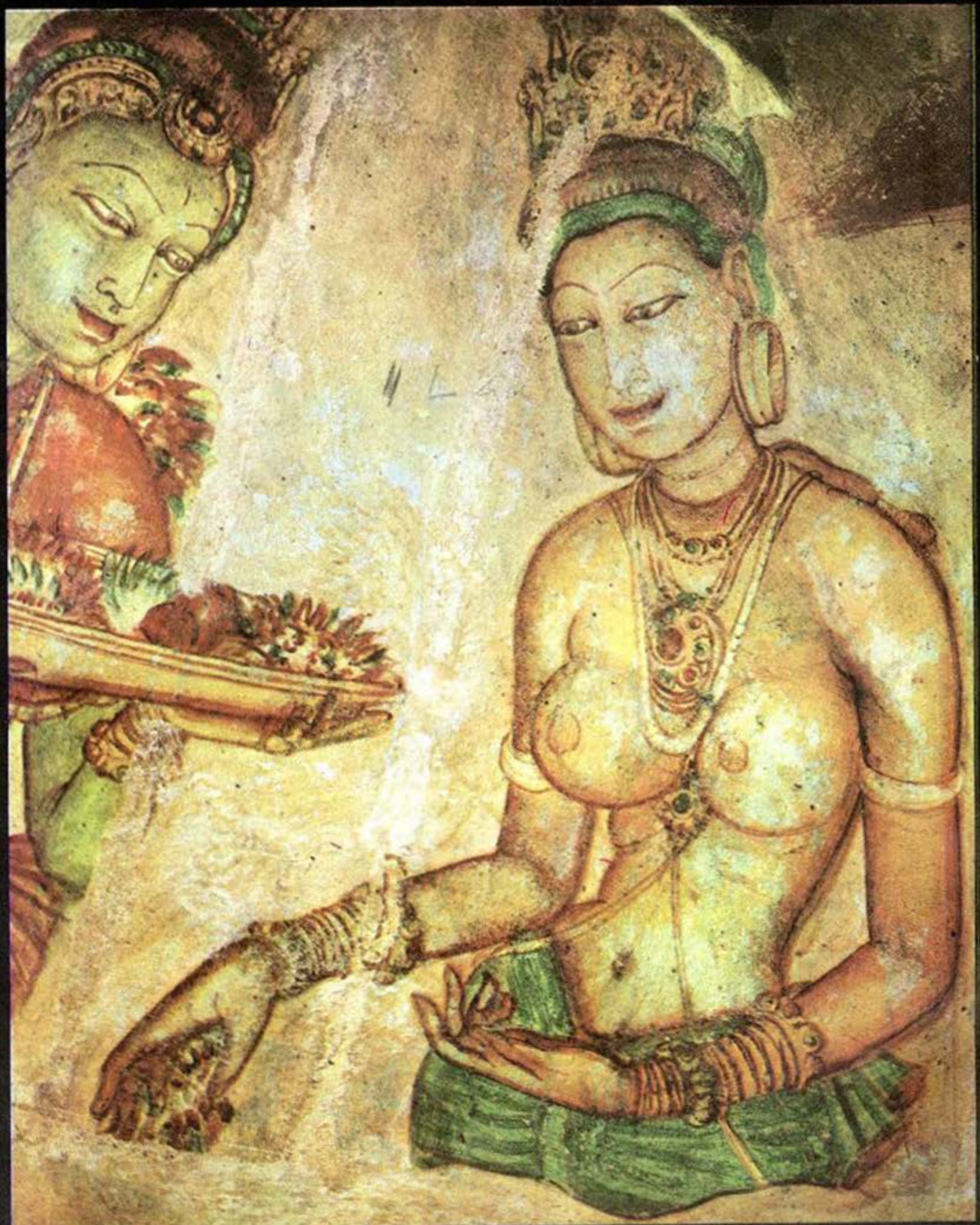

magazin istoric

SERIE NOUĂ – MARTIE 1996